

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI**

**TİCARİ DIŞA AÇIKLIK ORANI İLE EKONOMİK BÜYÜME
ARASINDAKİ İLİŞKİ: GAMBİYA ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Lamarana JALLOW

KOCAELİ 2019

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI**

**TİCARİ DIŞA AÇIKLIK ORANI İLE EKONOMİK BÜYÜME
ARASINDAKİ İLİŞKİ: GAMBIYA ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Lamarana JALLOW

Danışman: Doç. Dr. Figen BÜYÜKAKIN

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

TİCARİ DİŐA AÇIKLIK ORANI İLE EKONOMİK BÜYÜME
ARASINDAKİ İLİŞKİ: GAMBİYA ÜZERİNE BİR UYGULAMA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Lamarana JALLOW

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulunun Onay Tarihi ve Karar No: 26.06.2019/16

Jüri Başkanı: Ünvanı Adı SOYADI

Prof. Dr. Yüksel BAYRAKTAR

(İmza)

Jüri Üyesi: Ünvanı Adı SOYADI

Doç. Dr. Gülten DURSUN

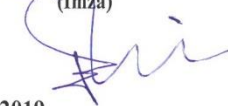
(İmza)

Jüri Üyesi: Ünvanı Adı SOYADI

Doç. Dr. Pınar BÜYÜKAKIN

(İmza)

KOCAELİ 2019

ÖNSÖZ

Ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, önceleri belirsiz ve sonuçsuz gibi görünse de son zamanlarda uluslararası ticaret, pek çok ülke için büyük bir kazanç anlamına gelmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada uygulama açısından da Gambiya ekonomisi ele alınmış ve ülkenin ticari açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Araştırma yaptığım dönem boyunca beni yönlendiren, tezimle ilgili düzenlemeler yaparak bana her konuda yardımcı olan değerli danışmanım Doç. Dr. Figen Büyükkakın'a desteği için teşekkür ederim. Ayrıca tezimi düzenlerken benden yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Gülten Dursun'a da teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, beni cesaretlendirdikleri için en derin şükranlarımı sevgili annem Mariama Jallow ve ağabeyim Amadou Jallow'a sunmak isterim. Aynı zamanda, araştırma dönemimde yanımda olan tüm arkadaşlarıma da minnettarım. Diğer taraftan, yetim bir kızın Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Politikası Bilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alma hayalini gerçekleştirme fırsatı tanıdığı için Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na (YTB) da çok teşekkür ederim.

Babam Muhammed Mahmud Jallow'un anısına, sevgi ve şükranlarımla...

Mayıs 2019

Lamarana JALLOW

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DIŞA AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. TİCARET SERBESTİSİ	4
1.1.1. Ticaret Serbestisi Türleri	6
1.1.1.1. Tek Taraflı Ticaret Serbestisi	6
1.1.1.2. İkili Ticaret Serbestisi	7
1.1.1.3. Çok Taraflı Ticaret Serbestisi	7
1.1.1.4. Bölgesel Ticaret Serbestisi.....	9
1.1.2. Ticaret Serbestisinin Önemi	10
1.1.3. Ticaret Serbestisinin Tarihsel Gelişimi	10
1.1.4. Ticari Dışa Açıklık	14
1.1.4.1. Ticari Dışa Açıklık Oranın Önemi.....	14
1.1.4.2. Ticari Dışa Açıklık Oranın Hesaplanması	15
1.2. EKONOMİK BÜYÜME ve EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ	16
1.2.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli.....	20
1.2.2. Neo-Klasik Büyüme Modeli	24
1.2.3. İçsel Büyüme Modeli.....	29

1.3. TİCARET SERBESTİSİ, TİCARİ AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ	33
---	-----------

İKİNCİ BÖLÜM

2. GAMBİYA EKONOMİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	
2.1. GAMBİYA’NIN COĞRAFİ KONUMU	40
2.2. GAMBİYA’NIN DEMOGRAFİK YAPISI	42
2.3. GAMBİYA’NIN TARİHİ GEÇMİŞİ	44
2.4. GAMBİYA EKONOMİSİNİN MAKRO-EKONOMİK GÖSTERGELERLE ANALİZİ.....	48
2.4.1. Büyümede İstikrar	49
2.4.2. Fiyat İstikrarı	54
2.4.3. İstihdam Düzeyi	57
2.4.4. Ödemeler Bilançosu Dengesi	59
2.5. BATI AFRİKA ÜLKELERİ EKONOMİK TOPLULUĞU (ECOWAS)	62
2.5.1. ECOWAS Amacı ve Hedefleri.....	64
2.5.2. ECOWAS Plan ve Programları	66
2.6. BATI AFRİKA ÜLKELERİ EKONOMİK TOPLULUĞU (ECOWAS) TÜRLERİ	67
2.7. BATI AFRİKA ÜLKELERİ EKONOMİK TOPLULUĞU’NUN (ECOWAS) TARİHİ GEÇMİŞİ	69
2.8. GAMBİYA’NIN ECOWAS İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GAMBİYA EKONOMİSİNİN TİCARİ AÇIKLIK ORANI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	
3.1. LİTERATÜR TARAMASI	75
3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	79
3.3. ARAŞTIRMANIN VERİ SETİ.....	86

3.3.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (2010 Sabit Fiyatları İle (\$)).....	86
3.3.2. Hanehalkı ve Kar Amacı Gütmeyen Kurumlara Hizmet Görüren Hanehalklarının (Non-Profit Institutions Serving Households: NPISH) Nihai Tüketim Harcaması (2010 Yılı Sabit Fiyatlarıyla \$).....	87
3.3.3. Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (2010 Sabit Fiyatları İle (\$))	87
3.3.4. Kamunun Nihai Tüketim Harcamaları (2010 Sabit Fiyatları İle (\$)).....	87
3.3.5. Mal ve Hizmet İhracatı (2010 Sabit Fiyatları İle (\$)).....	88
3.3.6. Mal ve Hizmet İthalatı (2010 Sabit Fiyatları İle (\$))	88
3.3.7. Ticaret Açıklığı.....	88
3.4. AMPİRİK ANALİZ.....	90
3.4.1. ADF, PP ve KPSS Testleri:	90
3.4.2. Ototregresif Dağıtılmış Gecikme Modeli (ARDL)	91
3.4.3. ARDL Modelinin Kısa ve Uzun Dönem Analizine İlişkin Ampirik Sonuçları	92
3.4.4. Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Ototregresif Model (NARDL).....	96
3.4.5. NARDL Testinin Dinamik Tahmin ve Uzun Dönem Asimetrik İlişki.....	99
3.5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	105
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	109
KAYNAKÇA	111
ÖZGEÇMİŞ.....	120

ÖZET

Ticari açıklık, mal ve hizmetlerin, bilgilerin, sermayenin, emeğin ve fikirlerin sınırlar boyunca küçük kısıtlamalarla olan kolay hareketidir. Küreselleşme süreci, uluslararası ticari ilişkiler alanında siyasi sınırların korunmasına rağmen ekonomik sınırların kaybolmasına neden olmuştur. Böylece ülkeler ticaretlerini serbestleştirmek suretiyle dış dünyaya daha çok açılmış ve bu durum ülkelerin ekonomik büyümelerini önemli ölçüde etkilemiştir.

Bu çalışmanın amacı, Gambiya’da ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu çalışma kapsamında, Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi (ADF), Phillips Peron (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) Birim Kök Testleri kullanılarak çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bunların ardından, hem Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Modeli (ARDL) hem de Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (NARDL) kullanılarak Gambiya ekonomisinin 1966-2017 yıllık dönemine ilişkin, ticari dışa açıklık oranları ile ekonomik büyüme oranı arasındaki ilişkiler, ekonometrik açıdan analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, ARDL modeline göre, Gambiya için kısa dönemde ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında negatif ve anlamsız bir etki olduğu bulgusu elde edilmiştir. Aynı model, uzun dönemde ise iki değişken arasında pozitif ama anlamsız bir ilişkinin var olduğunu göstermiştir.

Öte yandan, NARDL modeline göre ise, kısa dönemde Gambiya’da dış ticarete açıklığın pozitif olduğu gözlemlenmiştir. Bu da ülkedeki ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, ekonomik büyüme üzerinde ancak dış ticaretin negatif olması halinde pozitif ve anlamlı bir etkinin ortaya çıktığı ifade edilebilir.

NARDL modeline göre uzun dönemde ise Gambiya’da hem ticari dışa açıklık pozitif hem de ticari dışa açıklık negatif iken ekonomik büyüme, negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olmaktadır. Bu nedenle Gambiya hükümeti ve politika yapıcıları, özellikle daha verimli ve ekonomiye daha iyi getiri sağlayan tarım ve turizm gibi alanlara yönelik kararlar almalı ve uygulamalarını bu alanlara yönlendirmelidirler.

Anahtar Kelimeler: Ticari Dışa Açıklık, Ekonomik Büyüme, Gambiya Ekonomisi, Otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) modeli, Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Oto Regresif Model (NARDL) modeli.

ABSTRACT

Trade openness is the easy movement of goods and services, information, capital, labor and ideas across borders with little or no restrictions. The process of globalization has led to the loss of economic boundaries despite the preservation of political boundaries in the field of international trade relations. Thus, a country that is open to free trade gain rapid economic growth than the closed ones.

The aim of this study is to examine the relationship between trade openness and economic growth in Gambia. In this study, various evaluations methods were used to test for unit root such as the Augmented Dickey-Fuller Test (ADF), Phillips Peron (PP) and Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS). Both the Autoregressive Distributed Lag Model (ARDL) and the Nonlinear Autoregressive Distributed Lag Model (NARDL) were later used to analyze the relationship between trade openness and economic growth of the Gambian economy for the years 1966-2017. The result of ARDL model states that there is a negative and insignificant effect between trade openness and Economic growth for the Gambia in the short-run and in the long-run the relationship is positive but insignificant.

On the other hand, according to the NARDL short-run model, trade openness in the Gambia was observed to be positive. This shows that the trade openness in the country has a negative and significant effect on economic growth. In other words, it can be stated that there is a positive and significant effect on economic growth only if trade openness is negative.

According to the NARDL long run model, both trade openness positive and trade openness negative have a negative and significant effect on economic growth in the Gambia. For this reason, the Gambian government and policy-makers should take decisions and direct their practices, particularly in areas such as agriculture and tourism, which are more productive and provide better returns to the economy.

Keywords: Trade Openness, Economic Growth, Economy of The Gambia, Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model, Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (NARDL) model.

KISALTMALAR

- AB:** Avrupa Birliği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
ADF: Augmented Dickey-Fuller (Genişletilmiş Dickey-Fuller)
AEC: African Economic Community (Afrika Ekonomik Topluluğu)
AFDB: African Development Bank (Afrika Kalkınma Bankası)
AFPRC: The Armed Forces Provisional Ruling Council (Silahlı Kuvvetler Geçici Yönetim Konseyi)
ARDL: Autoregressive Distributed Lag (Otoregresif Dağıtılmış Gecikme)
AR-GE: Araştırma ve Geliştirme
CBG: Central Bank of the Gambia (Gambiya Merkez Bankası)
CCPİT: China Council for the Promotion of International Trade (Çin Uluslararası Ticareti Teşvik Konseyi)
CET: Common External Tariff (Ortak Dış Tarife)
COMESA: Common Market For Eastern and Southern Africa (Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazar)
CTP: Common Trade Policy (Ortak Ticaret Politikası)
DDP: Delivered Duty Paid (Dağıtılmış Bilgi İşlem)
DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü
DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım
EBİD: ECOWAS Bank for Investment and Development (ECOWAS Yatırım ve Kalkınma Bankası)
EC: Error Correction (Hata Düzeltme)
ECA: Economic Commission for Africa (Afrika Ekonomik Komisyonu)
ECCAS: Economic Community of Central African States (Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu)
ECOWAS: Economic Community of West Africa States (Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu)
ERCA: ECOWAS Regional Competitive Authority (ECOWAS Bölgesel Rekabet Kurumu)
ETLS: ECOWAS Trade Liberalization Scheme (ECOWAS Ticaret Serbestleştirme Programı)
FOB: Free on Board (Güvertede Teslim)
GATT: General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
GLS: Generalized Least Square (Genelleştirilmiş En Küçük Kare)
GMB: Gambian Dalasi (Gambiya Parası)
GMM: Generalized Method of Moments (Genelleştirilmiş Tahminler Yöntemi)
GNDP: Gambia National Development Plan (Gambiya Ulusal Kalkınma planı)
GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IDA: International Development Association (Uluslararası Kalkınma Birliği)
IGAD: Intergovernmental Authority for Development (Kalkınma İçin Hükümetlerarası Otorite)
IHS: Integrated Household Survey (Entegre Hane Halkı Anketi)

İİS: İthal İkameci Sanayileşme

IMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

IPI: International Peace Institute (Uluslararası Barış Enstitüsü)

LM: Lagrange Çarpanı Testi

MOFEA: Ministry of Finance and Economic Affairs (Maliye ve Ekonomik İşler Bakanlığı)

MOTIE: Ministry of Trade, Regional Integration and Employment (Ticaret, Bölgesel Entegrasyon ve İstihdam Bakanlığı)

MPC: Monetary Policy Committee (Para Politikası Komitesi)

NARDL: Nonlinear Autoregressive Distributed Lags Models (Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Modeller)

NDB: Net Domestic Borrowing (Net İç Borçlanma)

NFA: Net Foreign Asset (Net Dış Varlıkları)

NPCI: National Consumer Price Index (Ulusal Tüketici Fiyat Endeksi)

NPISH: Non-Profit Institutions Serving Households (Kar Amacı Gütmeyen Kurumlara Hizmet Görüren Hanehalkı)

OECD: Organization For Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)

OLS: Ordinary Least Square (En Küçük Kareler Yönetimi)

PAGE: Programme For Accelerated Growth and Employment (Hızlandırılmış Büyüme ve İstihdam Programı)

PIEC: Provisional Independent Election Commission (Geçici Bağımsız Seçim Komisyonu)

RECs: Regional Economic Communities (Bölgesel Ekonomik Topluluklar)

RCF: Rapid Credit Facility (Hızlı Kredilendirme)

SADC: Southern African Development Community (Güney Afrika Kalkınma Topluluğu)

UNDP: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

UNSC: United Nations Security Council (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi)

VECM: Vector Error Correction Model (Vektör Hata Düzeltme Modeli)

WAEMU: West African Economic and Monetary Union (Batı Afrika Ekonomik ve Para Birliği)

WAMI: West African Monetary Institute (Batı Afrika Para Enstitüsü)

WAMZ: West African Monetary Zone (Batı Afrika Para Bölgesi)

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Ticari Dışa Açıklık Oranın Hesaplanması	15
Tablo 2. Gambiya Ekonomisinin Temel Ekonomik Göstergeleri.....	48
Tablo 3. Sektörel Büyüme Oranları	51
Tablo 4. Gıda ve Gıda Dışı Enflasyon	54
Tablo 5. Gambiya Dış Ticaret Göstergeleri (1.000 \$)	60
Tablo 6. Gambiya'nın İhracat Yaptığı Başlıca Ülkeler (1.000 \$).....	61
Tablo 7. Gambiya'nın İthalat Yaptığı Başlıca Ülkeler (1.000 \$).....	62
Tablo 8. Literatür Taraması.....	75
Tablo 9. Veri ve Sembol Kaynağı.....	89
Tablo 10. Tanımlayıcı İstatistik	89
Tablo 11. Logaritma Düzeyinde Birim Kök Testi	91
Tablo 12. Logaritma Birinci Farkında Birim Kök Testi	91
Tablo 13. ARDL Sınır Testi Sonuçları	92
Tablo 14. ARDL Modelinin Tahmin Sonuçları (5,3,5,5,4) (Bağımlı Değişken: GSİYH=Y)	93
Tablo 15. Uzun Dönem Sonuçları ARDL (5,3,5,5,4) (Bağımlı Değişken: GSİYH=Y) ..	94
Tablo 16. ARDL Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları (5,3,5,5,4) (Bağımlı Değişken: GSİYH=Y).....	95
Tablo 17. NARDL Sınır Testi Sonuçları.....	99
Tablo 18. NARDL Testinin Dinamik Tahmin Sonuçları.....	100
Tablo 19. Uzun Dönem Asimetrik İlişki.....	100

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Gambiya Haritası	41
Şekil 2. Devlet Geliri ve Devlete Yapılan Yardımlar	50
Şekil 3. Gambiya'nın Sektörel Büyümesi (2005-2018).....	53
Şekil 4. ARDL CUSUM Durağanlık Testi	96
Şekil 5. ARDL CUSUM Kareli Kararlılık Testi.....	96
Şekil 6. NARDL CUSUM Durağanlık Testi	101
Şekil 7. NARDL CUSUM Kareli Kararlılık Testi	102
Şekil 8. Dışa Açıklık Değişkeni İçin Dinamik Çarpan Etkisi	103
Şekil 9. Serilerin Zaman Yolu Grafiği	104

GİRİŞ

1950'lilerden sonra özellikle gelişmekte olan ülkelerde İthal İkameci Sanayileşme (İİS) stratejisinin başarısız olmasına dair oluşan yaygın kanı ile birlikte, 1970'li yıllarda bazı Asya ülkeleri mucizevi bir büyüme performansı göstermişlerdir. Bu gelişmelerin ardından birçok ülke, uluslararası ticaretin ekonomik büyümeye büyük katkılar sağlayabileceği fikrine sahip olmaya başlamış ve ulusal sınırlarını açarak dünya ekonomisiyle bütünleşme yoluna gitmişlerdir. Ülkelerin siyasal sınırlarını korumalarına karşın ekonomik sınırlarını kaldırmaları 1980'ler ve 1990'larda daha da belirgin hale gelmiştir. Böylece uluslararası ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi sonucunda uluslararası ticaret, ülkeler arasında büyük ölçüde artış göstermiştir.

Öte yandan bazı ampirik çalışmalar, ülkeler arasında gerçekleşen ticaretin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilerinin de bulunduğunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle ülkelerin gelir dağılımı üzerinde, ticari dışa açıklığın etkisinin negatif yönde olduğu anlaşılmaktadır. Literatürdeki bu belirsizlik nedeniyle, ele alınan bu çalışma, 1966-2017 dönemine ilişkin zaman serisi verilerinden hareketle Gambiya'daki ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ampirik bağlantıyı incelemektedir.

Çünkü, dünya genelinde, kartopu etkisi ile hızla yayılan küreselleşmeden, Gambiya ekonomisi de etkilenmiştir. Öyle ki ülkenin Bölgesel Entegrasyon ve İstihdam Bakanlığı'nın (MOTIE) 2011 yılında yayınladığı Ticaret Politikası Belgesinde, Gambiya'da izlenecek olan ticaret politikasının orta vadeli hedefinde "ticaretin ekonomik büyümenin bir aracı olarak kullanılacağı" belirtilmektedir. Bununla birlikte Gambiya'nın ticaret alanında küresel ekonomiye daha fazla entegre edilmesi yoluyla yoksulluğun azaltılması ve böylece istihdam artışının sağlanması da hedefler arasında yer almaktadır. Bu gelişmelerden sonra, Gambiya son yıllarda liberal ticaret rejimini sürdürmektedir. Söz konusu ülke, öncelikle yoksulluğun azaltılması amacıyla ticaretle ilgili hizmetleri geliştirip ticari performansı artırarak ihracata dayalı bir kalkınma politikası izlemektedir.

Ülke bazında yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda, endojenite probleminden muzdarip yöntemler kullanılmıştır. Bu nedenle bu çalışmada endojenlik problemini çözmek için, hem Otoregressive Dağıtılmış Gecikme (ARDL) modeli hem de Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (NARDL) model dikkate alınmış, eşbütünleşme için ise sınır testinin kullanımı tercih edilmiştir. Söz konusu çalışmanın amacı, ticari açıklığın Gambiya'nın ekonomik büyümesindeki kısa ve uzun dönemli etkisini ölçmenin yanında ülkenin dış ticarete açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki önem düzeyini tespit edebilmektir. Kanımızca, Gambiya'nın ticaret açıklığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi, hükümetin ve politika yapıcıların etkili ve verimli ticaret kararları almalarına yardımcı olacaktır.

Çalışmanın hipotez ve karar verme kriterleri şu şekildedir:

Null Hipotezi: Ticaret açıklığının Gambiya'daki ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi yoktur,

Alternatif Hipotez: Ticaret açıklığının Gambiya'daki Ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi vardır.

Temel kural ise, eğer t-değerinin olasılığı anlamlılık seviyesinden küçük ise Null Hipotezi'nin reddedilmesi gerektiği, tersi durumda ise Null Hipotezi'nin reddedilmemesi gerektiğidir. Hipotez % 5 anlamlılık düzeyinde test edilmektedir.

Çalışma, şu şekilde yapılandırılmıştır: Birinci bölümde ticaret açıklığı ve ekonomik büyüme ile ilgili kavramsal ve teorik çerçeve ele alınmıştır. İkinci bölümde Gambiya ekonomisine ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise, Gambiya ekonomisinin ticaret açıklığı ile ekonomik büyümesi arasındaki ilişki ampirik olarak çeşitli testler ve modeller kullanılarak analize tabi tutulmuştur.

Yapılan analiz sonucunda, ARDL modeline göre, Gambiya için kısa dönemde ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında negatif ve anlamsız bir etkinin olduğu, ancak uzun dönemde her iki değişken arasında pozitif ama anlamsız bir ilişkinin var olduğu bulgusu elde edilmiştir. NARDL modeline göre ise, kısa dönemde Gambiya'da

ticaret açıklığının pozitif olduğu bunun da ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu, uzun dönemde ise hem ticari açıklık pozitif hem de ticari açıklık negatif iken ekonomik büyüme üzerinde, negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DIŞA AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. TİCARET SERBESTİSİ

Ticaretin serbestleştirilmesi, özü itibarıyla mal ve hizmetlerin bir ülkeden diğerine serbest akışını engelleyen ticaret uygulamalarının kaldırılması veya azaltılmasıdır. Bir ekonominin açıklığı, vatandaşların ticari işlemlerini etkilemeyen yapay (yani devlet tarafından uygulanan gecikmeler ve belirsizlik dahil) maliyeti olmadan işlem yapma derecesi ile ölçülmektedir. Bilindiği üzere, tarife ve tarife dışı engeller, iç gereksinimleri, yerli ürünlere uygulananların üstünde ve ötesinde sağlık ve güvenlik gereksinimleri, yurt dışından satın alma maliyetlerini arttırmaktadır (Berg ve Krueger, 2003: 5).

Ticaretin serbestleştirilmesi, ülkelerin daha sıkı ve daha kapsamlı dış ticaret kurallarını müzakere ettiği bir süreci tanımlamaktadır. Söz konusu terim, daha fazla açık pazara erişim, serbest ticaret ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) hedeflerine uygun yatırımların serbestleştirilmesi anlamına gelmektedir (George, 2010: 4). Ticaretin serbestleştirilmesi, tarifelerin azaltılması, kotaların kaldırılması ve sermaye akışındaki kısıtlamalar, II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlatılan daha geniş ekonomik reformlar dizisinin ayrılmaz bir parçasıdır (Drozd ve Miskinis, 2011: 40).

Devletler, aralarındaki ticareti yönetmek için çok taraflı, bölgesel veya iki taraflı olmak üzere çeşitli anlaşma ve düzenleme yapmakta ve bunu imzalamaktadırlar. Bu anlaşmalar, mal ve hizmet ticaretine ilişkin kurallardan, fikri mülkiyetin uluslararası korunmasına, haksız ticareti oluşturan koşullara, uluslararası yatırımların düzenlenmesine, yaptırımların ne zaman uygulanabileceğine ve ne tür sübvansiyonların ödendiğine dair çeşitli konuları kapsamaktadır (Kerr ve Gaisford, 2007: 2).

Dünya Ticaret Örgütü'nün uygulamalarına göre günümüzde, bölgesel ve ikili müzakereler yoluyla yapılan ticaret anlaşmaları yoluyla dünya ekonomisinin giderek

daha fazla entegre olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum da ekonomik küreselleşmenin ana itici güçleri arasında yer almaktadır. Böylece dünyanın hemen hemen her yerinden yenilen yiyecekler, giyilen kıyafetler ve kullanılan otomobiller bize kolaylık ve rahatlıkla ulaşmaktadır (George, 2010: 7).

Çoğu ekonomist, uzun vadede açık ekonomilerin kapalı ekonomilere göre daha iyi sonuçlar elde ettiğini kabul etmektedirler. Onlara göre açık ekonomilerde uygulanan politikaların ülkelerin kalkınmasına diğerlerine göre daha fazla katkı sağlamaktadırlar (Winter, McCulloch ve McKay, 2004: 72). Açık ekonomilerde uzun vadede sağlanan en önemli gelişmeler, teknolojiye ve uygun ara ve sermaye mallarına erişimin kolaylaşması; ölçek düzeyinin ve rekabetin olumlu şekilde yansımalarının olması; piyasa işaretlerine dayanılarak oluşturulan esneklik ve devletin yetersizliği veya yolsuzluğuyla ilgili kısıtlamalarda düzenlemelere gidilmesi şeklinde sıralanmaktadır (Winter, McCulloch ve McKay, 2004: 76).

Bilindiği üzere, tasarruf ve emeklilik fonlarından elde edilen gelirler her kesimden ve dünyanın her yerinden toplanabilirler. Mal ve sermaye ise dünya genelinde çok az kısıtlama ile hareket etmektedirler. İşte, ülkeler arasında yapılan ticaret anlaşmaları, arta kalan sorunları azaltarak ortadan kaldırmayı ve ardından dış ticareti daha da genişletmeyi amaçlamaktadırlar (George, 2010: 7).

Öte yandan devletler, öncelikli olarak kendi vatandaşlarının refahını arttırmayı hedeflemektedirler. Ancak, çoğu kez ülkelerin ticaret politikalarında meydana gelen değişiklikler, ülke vatandaşlarının zararına olurken, yabancıların ise yararına sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin, dış ticaret işleminde herhangi bir tarifinin kaldırılması, pazarları korunan yerli firmaların zararına ancak yabancı rakiplerin yararına olmaktadır (Kerr and Gaisford, 2007: 3). Ayrıca, yerli vatandaşlar satın almak veya satmak için mal ve hizmetlerin miktarı konusunda herhangi bir kısıtlamaya tabi değildirler ve üretilen mallar için herhangi bir tarife ödemesi gerçekleştirmezler. Bu nedenle ticaretin serbestleştirilmesi sonucunda, ihracat büyümesinin gerçekleşeceği beklenmemekte ancak ikisi arasında oldukça yakın bir ilişkinin bulunduğu da genel kabul görmektedir.

Bir ülkede, ticaretin serbest olması, ihracatı tetikleyerek ekonomide hem arz hem de talep yönlü güçlü bir etki meydana getirmektedir. Bununla birlikte ticaretin serbestleşmesi, dünya üretimine göre dünya ticaretinin daha da büyümesine neden olmuştur. Şöyle ki, dünya üretimi (veya gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH)) bir önceki döneme göre 5 kat artarken, dünya ticaret hacmi yıllık ortalama % 7'nin üzerinde olmak üzere ortalama %16 oranında artış göstermiştir (Thirlwall, 2000: 14).

Ticaretin serbestleşmesi, aynı zamanda ülke ekonomisinin uluslararası alanda rekabet edebilmesi için daha verimli olmasına da neden olmaktadır (Drozd ve Miskinis, 2011: 41). Öte yandan ticari serbestlik, bir adım sonrasında tarım ve hizmetler gibi oldukça hassas olan sektörlerde de yerel düzenleyici engellerin kaldırılmasına yol açabilmektedir (Sally, 2007: 6).

1.1.1. Ticaret Serbestisi Türleri

1.1.1.1. Tek Taraflı Ticaret Serbestisi

Ticaretin tek taraflı olarak serbestleştirilmesi, sadece bir milletin yararlandığı ve herhangi bir şekilde karşılıklı görüşmeye açık olmayan bir ticaret sistemidir. Dünya ticaret örgütü bu sistemi, bir ülkenin karşılık vermeyen ticaret politikasını benimsemesi olarak ifade etmektedir. Bu sistem, ülkeler arasında bir ticaret anlaşmasının bulunmaması şeklinde de tanımlanmaktadır (Irwin, 2015: 11). Bir ülkenin tek taraflı olarak ticareti serbestleştirilmesi halinde, ithalatın düşük ekonomik engellerinden ve sermaye sahipleri ile tüketiciler ve çalışanlar arasında eşit bir gelir dağılımından yararlanabilmesi mümkündür (Kerr ve Gaisford, 2007: 12).

On dokuzuncu yüzyılda İngiltere ve son yıllarda da Şili ve Çin gibi bazı ülkeler, diğer ülkeler tarafından karşılıklı bir eylemde bulunmadan tek taraflı tarife indirimleri gerçekleştirmişlerdir (Irwin, 2015: 12). Bu süreç sonrasında, Şili'nin ekonomik büyümesi ve rekabetçi faaliyetlerini geliştirmesi Latin Amerika'daki diğer ülkelere göre daha fazla artmıştır (Kerr ve Gaisford, 2007: 13)

Tek taraflı serbest ticaretin en önemli avantajı, bir ülkenin serbest ticaretin faydalarından anında yararlanabilmesidir. Ticaret engellerini kendi kararlarıyla ortadan

kaldıran ülkeler, diğer ülkeleri de buna uymaya ikna etmek zorunda kalırken, yapmayı planladıkları reformları ertelemek zorunda kalmamaktadırlar. Böylece ticaretin serbestleştirilmesinden elde edilen kazançlar daha önemli olmaktadır. Yapılan bazı araştırmalara göre, uluslararası ticarete açık olan ülkelerin kapalı olanlara kıyasla gelirleri daha hızlı artmaktadır. Çin'in 1978 sonrasında gerçekleşen hızlı büyümesi ve Hindistan'ın 1991'den sonra büyük ticaret reformlarıyla hızlı gelişimi bunun en çarpıcı örnekleridir (Irwin, 2015: 12).

1.1.1.2. İkili Ticaret Serbestisi

İkili Ticaret Serbestisinin temeli, iki ülke arasında yapılan bir değişim anlaşmasına dayanmaktadır. Yatırım, fikri mülkiyet ve tarafların güvenliği gibi konularda yapılan ticari anlaşmaya göre, ticaret konu olan mallara ilişkin satın alma garantileri söz konusu olurken her türlü tarife ve ticari engeller kaldırılarak iki ülke için ihracat ve ticaret fırsatlarının artırılması amaçlanmaktadır (Low, 2004: 10). İki ülke arasında ticaretin serbestleştirilmesine ilişkin anlaşmalar, etkili bir şekilde müzakere edilerek kararlaştırılmaktadır.

Son zamanlarda bu tür ikili politikalar, bölgesel ticaret düzenlemelerine göre daha olumlu bulunmaktadır. Özellikle 1990'lardan önce bilinmeyen bu tür anlaşmalar, son on yılda devletlerin temel ekonomik ortaklarla olan ticari ilişkilerini derinleştirmeye çalışmalarından dolayı katlanarak artış göstermiştir. Çünkü genel eğilim, daha az benzer ortakla çalışmaktır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeyle birlikte gerekli güvenlik önlemlerinin alınmasının da mümkün olması bu tür anlaşmaların yaygınlaşmasını sağlamıştır (örneğin Japonya-Singapur Ekonomik Ortaklık Anlaşması gibi) (Low, 2004: 10).

1.1.1.3. Çok Taraflı Ticaret Serbestisi

Ülkeler arasındaki ticaret işlemlerinde tarifelerin düşürülmesi ve işletmelerin ithalat ve ihracatı daha kolay yapabilmeleri amacıyla herhangi bir ayrımcılık gözetmeden ülkeler arasındaki ticareti düzenlemek isteyen üç veya daha fazla ülkenin

bir araya gelerek yaptıkları ticaret anlaşmaları, Çok Taraflı Ticaret Serbestisi olarak ifade edilmektedir (Kerr ve Gaisford, 2007: 71).

Çok taraflı bir dünya düzeninde serbest ticaret veya ticaretin serbestleştirilmesi, en iyi politika iken, ikinci en iyi teori ise bölgesel, çok taraflı ve iki taraflı ticaret düzenlemeleridir (Düşük, 2004: 1). Bu uygulama ile birçok ülkede veya bölgede ticaret engelleri karşılıklı olarak azalmakta ve böylece uluslararası ticaretten elde edilen ekonomik kazançlar güçlenerek artmaktadır. Piyasaların genişlemesi, ticaretin serbestleştirilmesi ülkeler arasındaki rekabetçiliği ve yetkinliği arttırdığından verimlilik ve tüketici gelirlerinde daha büyük artışlar sağlanabilmektedir. Aynı zamanda ticaret engellerindeki çok taraflı indirimler, ilgili ülkelerin her birinde serbest ticarete karşı siyasi muhalefetin azalmasına da neden olmaktadır. Sonuç olarak diyebiliriz ki, çok taraflı ticaret serbestisi sayesinde ülkeler veya bölgeler arasında gerçekleştirilen serbest ticaret anlaşmaları, dünya ticaretini serbestleştirmek için oldukça yararlı bir strateji olmaktadır (Kerr ve Gaisford, 2007: 73).

Uluslararası ticari örgütlerden olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Uluslararası Para Fonu (IMF), çok taraflı ticaret serbestisinin en önemli örneklerinden olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasında (GATT) geniş ve kapsamlı bir temsil hakkına sahiptirler. Çok taraflı ticaret serbestisi uygulamalarında, ülke sayısının çokluğu beraberinde çeşitli olumsuzluklar da (bazı ülkelerin pazarlık gücünün zayıf olması, ortak karar almanın zorlaşması, katılımın her zaman tam olarak gerçekleşmemesi ve temsil edilebilirliğin yetersizliği gibi) getirebilir (Low, 2004:3).

1994 yılında yapılan Uruguay görüşmeleri, küresel ticaret müzakerelerinde daha önce hiç ele alınmamış pek çok konu hakkında çok taraflı anlaşmaların yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Buna göre, iki ana sözleşme ile hizmet ticaretinin serbestleşmesi ve telif haklarının, ticari markaların ve diğer fikri mülkiyet biçimlerinin korunmasına yönelik yeni kurallar oluşturulmuştur. Aynı zamanda, sağlık düzenlemeleri ile ticaret arasındaki ilişki netleştirilmiş ve ilk kez dünya çapında tarımsal ticaret kısıtlamaları da azaltılmıştır (Kerr ve Gaisford, 2007: 76-78).

Çok taraflı ticaret serbestisi, ABD, Avrupa Birliği (AB) ve Soğuk Savaş ittifakı gibi oluşumların hakim olduğu dönemlerde, GATT uygulaması ile oldukça başarılı olmuştur. Ancak DTÖ'nün döneminde ise başarısız olunduğu söylenebilir. Çünkü DTÖ, sınır dışı edilme düzenlemelerinde oldukça karmaşık, karşılıklı yapılan ayrıcalıklı alışverişler için elverişsiz, idari ve politik alanda çok ağır biçimde işlemektedir. Bu nedenle, Örgütteki karar verme mekanizması, genel kurulda büyük karışıklıklara maruz kalmaktadır. Sonuç olarak da Soğuk Savaş'ın ülkeler arasındaki birleştirici yönü kaybolmaktadır. Uruguay görüşmelerinden sonra yapılan Daho görüşmelerinde de gelecekteki çok taraflı ticaret serbestisinin oldukça zor olacağı anlaşılmıştır (Sally, 2007: 39).

1.1.1.4. Bölgesel Ticaret Serbestisi

Bölgesel ticaret serbestisi , çoğunlukla kültürel benzerlikler, dil birliği, din birliği ve ekonomik işbirliği gibi konularda ortak özelliklere sahip komşu ülkelerin bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Şöyle ki, kuşkusuz aynı bölgede yer alan küçük ülke gruplarının, dünya genelinde 140'tan fazla ülkeye yapılan büyük bir çok taraflı ticaret anlaşmasının gerektirdiği ticaret engellerini azaltma yollarını kabul etmeleri daha kolay olmaktadır (Irwin, 2015: 241).

Farklı bölgelerde gerçekleştirilen bölgesel ticaret düzenlemelerinin yapılarında ve müzakere edilen konularında çeşitli farklılıklar görülebilmektedir. Ancak bu düzenlemelerin tümünün en önemli amacı, komşu ülkelerin ihracatındaki engellerin karşılıklı olarak azaltılması yoluyla ülke ticaretinin ve refahının artırılmasıdır (Kerr ve Gaisford, 2007: 85). Bu amaç doğrultusunda son 20 yılda, GATT veya DTÖ'ye katılan hemen hemen her ülke, komşu ülkelerle bölgesel ticaret düzenlemesi de yaparak bir araya gelme kararı almışlardır. Bu katılımcı ülkeler sadece ticaret sırasında karşılaşılan engelleri azaltmayı değil aynı zamanda dış ticaret üzerindeki kısıtlamaların tümünü ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar.

1948 yılından bu yana DTÖ'ne kayıtlı toplam 76 farklı bölgesel ticaret anlaşması bulunmaktadır. Bunların arasında en önemlileri, Kuzey Amerika, Avrupa, Güneydoğu Asya, Güney Amerika'nın güneyi, Güney Amerika'nın And Bölgesi, Orta Amerika ve

birkaç Afrika alt bölgesinde düzenlenmiş bölgesel ticaret anlaşmaları sıralanmaktadır (Low, 2004: 3).

1.1.2. Ticaret Serbestisinin Önemi

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için ticaret serbestisinin önemi büyüktür. Çünkü uluslararası ticaret, sermaye birikimi, sanayileşme, teknolojik ilerleme ve kurumsal gelişim yoluyla ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Ayrıca pek çok ülke açısından serbest ticaret, “fakir yanlısı” bir gelişme stratejisinin önemli bir bileşeni olarak görüldüğü için yoksulluğun azaltılmasını da sağlamaktadır (Winter, McCulloch, ve McKay, 2004: 107-108). Bu bağlamda, küresel ekonominin bir parçası olarak ülkeler arasındaki, ticari engellerinin kaldırılması yapılacak olan ticaretin (hem niteliğinin hem de büyüklüğünün değişerek) artmasına neden olmaktadır (George, 2010: 7).

Ticaretin serbestleşmesi halinde ülkeler, diğer ülke pazarlarına daha iyi ve daha kolay bir erişim imkanı bulmaktadırlar. Bu sayede, tedariklerini en verimli üreticiden sağlayarak üretim yapmakta ve ekonomik büyümelerini arttırmaktadırlar. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, dışa açık ekonomiler kapalı olan ekonomilere göre üç kat daha bir hızlı büyüme gerçekleştirmektedirler (Semancikova, 2016: 408). Bununla birlikte uluslararası serbest ticaret, ülkeler arasında daha yüksek işbirliği ve düşük fiyat uygulamalarının yaygınlaşmasına, döviz rezervinin ve istihdan olanaklarının artmasına, yatırım ortamının iyileştirilmesine, tekelciliğin önlenmesine, hammadde değişiminin karşılaştırmalı üstünlüklere göre yapılmasına ve endüstri içi ticaretin yükselmesine de yol açmaktadır (Drozd ve Miskinis, 2011: 41) -43).

1.1.3. Ticaret Serbestisinin Tarihsel Gelişimi

Ülkeler arasındaki ticari ilişkiler, tarihsel süreç içerisinde 15. ve 18. yüzyıllarda Avrupa’da ortaya çıkıp varlığını sürdüren Merkantilizmle birlikte gelişmeye başlamıştır. Bilindiği üzere, Merkantilizm, bir ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan bir ekonomik öğretilerdir (Kerr ve Gaisford, 2007: 19). Buna göre, ülke yönetimi, üretimi arttırarak ihracatı arttırmalı ve

devletin hazinesindeki altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerden oluşan anapara miktarını çoğaltmalı, ithalatı azaltarak da ülkenin dışa bağımlı olmadan ve para harcamadan kendi ihtiyaçlarını gidermesi sağlanmalıdır.

İlk Merkantilistlerden olan ünlü İngiliz iktisatçı Mun'a göre, servet ve hazineyi arttırmanın en kolay yolu kurallarına uymak zorunda kalınan dış ticarettir (Aizenman ve Lee 2008: 597-600). Söz konusu kural ise Mun ve diğer Merkantilizm savunucuları tarafından, dış ticarete ihracat lehine bir fazlalık oluşacak şekilde ticaret dengesinin sağlanmasıdır. Ülkenin dış ticaret dengesinin pozitif olması, emek dengesinin de pozitif olmasına neden olmaktadır. Böylece istihdam ve verimlilikteki artış mal ihracatının sürekli artmasına yol açarken, ithalatta ise istihdamdan elde edilen kazancın yabancılara yönelmesine neden olmaktadır (Kerr ve Gaisford, 2007: 20). Burada dış ticaret açısından ekonomik veya stratejik olarak önemli olan nokta, bazı sektörleri korumak ya da teşvik etmek değil genel bir ticaret dengesi hedefine ulaşmaktır (Kerr ve Gaisford, 2007: 21).

İlerleyen yıllarda müdahaleci, para miktarını arttırmayı amaçlayan ve milli servetin değerli madenlerin çokluğu ile ölçülmesi gerektiğini savunan, dış ticarete büyük önem veren ve aktif (ihracat > İthalat) bir dış ticaret bilançosunu hedefleyen Merkantilizme karşı Fیزیokrasi ortaya çıkmıştır. Qesnay öncülüğünde başlatılan bu akım ekonominin işleyişinde bir doğal düzenin var olduğunu ve devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği görüşünü savunmaktadır (<http://www.canaktan.org>, 04. 02. 2019 ve <https://ekonomihukuk.com>, 04.02.2019). Fیزیokratlar, hem dış hem de iç ticareti doğal düzeninin bir parçası olarak kabul ettiklerinden daima her alanda özgürlükten yana olmuşlardır. Fیزیokratlara göre, tarım ürünlerinin ihracatının serbest olması bol miktarda hasat yapıldığı zamanlarda bile ürün fiyatının yeterli düzeyde kalmasını sağlamaktadır. İhracatın yasak olması halinde ise ülke fiyatları, tarımın karlılığı ve ülke refahında yaşanabilecek düşüşler engellenmiş olmaktadır (Kerr ve Gaisford, 2007: 22).

Öte yandan, ticaretin özgür olması gerektiğini ve serbest ticarete ilişkin her türlü ticari sınırlamaların kaldırılmasını savunan diğer bir iktisatçı da Adam Smith'tir. Smith ticaret serbestliğini vurgularken ulusal savunma gibi ekonomik olmayan alanları teşvik etmek amacıyla çeşitli istisnalar da yapmıştır (George, 2010: 8). Çünkü ulusal savunma

açısından stratejik öneme sahip ürünlerin tedariki için her zaman diğer ülkelere bağlı kalmak ülkeyi zor durumlara sürükleyebilmektedir. Smith aynı zamanda kar elde etmek amacıyla makul düzeydeki ihracat ve ithalat vergilerinin alınmasına da izin vermiştir. Bu da Smith'in ülkesi için tamamen serbest ticareti uygulama konusunda çok da iyimser olmadığını göstermektedir (Kerr ve Gaisford, 2007: 22).

Ricardo ise 18. yüzyılın başlarında Smith'in görüşlerini bir adım daha ileriye götürerek uluslararası ticareti, politik olarak uygulamalı bir alan haline dönüştürmüştür. Başlangıçtaki ana politika hedefi, İngiltere'nin Mısır Yasalarını kaldırması olmasına rağmen bunu yaparken ülkeler arasındaki dış ticaretin etkinliği için de Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini geliştirmiştir (Kerr ve Gaisford, 2007: 23-25). Daha sonra Ricardo'nun çalışmalarını Mill, iki ülke arasındaki karşılıklı talep veya her bir ülkenin ticaret ortağının ihracat malları için talep ettiği faktörlerle ilişkilendirerek tamamlamıştır (Dorussen ve Ward, 2010: 32-33). Marshall ise Mill'in teklif eğrileri yoluyla ülkelerin karşılıklı talep analizini tanımlamıştır. Edgeworth'da, bunları ticaret politikasının ticaret koşulları üzerindeki etkilerini göstermek için kullanmıştır (Kerr ve Gaisford, 2007: 26). Bir diğer İngiliz ekonomisti Bickerdike (1906), tüketici ve üretici fazlası ile birlikte arz ve talep eğrilerini kullanarak bir ülkenin ticareten elde ettiği kazancı maksimize eden optimal tarife oranının belirlenmesi üzerine çalışmalar yapmıştır. Edgeworth ve Bickerdike, bir tarifenin ticaret hacmini azalttığı konusunda hemfikirdirler. Ancak o dönemlerde İngiltere'nin yaşadığı sanayileşme ve istihdam kayıpları, Alman ve Amerikan ekonomilerinin yükselişi gibi yeni koşulların oluşması korumacılık uygulamalarının yeniden dikkate alınmasını gerektirmiştir (Kerr ve Gaisford, 2007: 27).

Uluslararası ticaretin ve yatırımın büyümesi, daha çok 1929 Büyük Buhranı'ndan sonra dış ticaret engellerindeki istikrarlı düşüşlerle gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra da bir grup sanayi ülkesi tarafından Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), imzalanmıştır. GATT'ın en önemli hedefleri arasında, üye ülkelerdeki yaşam standartlarını yükseltmek, tam istihdamı sağlamak, reel gelirden istikrarlı bir büyüme gerçekleştirmek, kaynakları etkin kullanmak, üretimin ve malların değişim sürelerini uzatmak yer almaktadır. Bunların yanında GATT uluslararası

ticaretteki tarifelerin ve engellerin azaltılması ve ülkeler arasındaki ayrıcalıklı işlemlerin kaldırılmasını da amaçlamaktadır (Kerr ve Gaisford, 2007: 29).

Dünya genelinde ülkeler arasındaki ticaret politikası ve rejimler, 1950'lerde ithal ikameci politikalar olarak gelişirken, 1960'lar ve 1970'lerde ihracat eğilimlerine geçiş yaşanmış, 1980'lerde dışa yönelik ve içsel büyüme teorileri önem kazanmış, 1990'lı yıllarda ise küreselleşme ve geniş bir ekonomik coğrafyanın oluşturulması şeklinde evrilmiştir (Low, 2004: 2). 1994 yılında gerçekleştirilen Uruguay görüşmeleri sonucunda üye ülkeler, ticaretin serbestleştirilmesinin etki alanını genişletme anlaşmasını devam ettirme kararı almışlardır. Böylece ülkeler, sadece mal ticaretindeki tarifeleri düşümlerle kalmayıp tarım ve hizmet piyasalarını da serbestleştirmeye taraftar olmuşlardır (Thirlwall, 2000: 5). Aynı zamanda ülkeler, pek çok kota sistemini kaldırmayı, patentler, ticari markalar ve telif hakları gibi fikri mülkiyet haklarını korumak için belirli asgari standartlara uymayı da kabul etmişlerdir.

Öte yandan 1993'te GATT kaldırılmış ve yerini Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) almıştır. DTÖ, oluşan yeni anlaşma sistemini yönetmek, ticaretle ilgili meseleleri düzenli olarak tartışmak için uygun ortamı sağlamak ve ülkeler arasında ortaya çıkabilecek ticari anlaşmazlıkların çözümüne yönelik en iyi süreci uygulamak için kurulmuştur. 2009 yılı itibariyle 153 üye ülkeden ibaret olan DTÖ'ne katılmak için halen pek çok ülke görüşmelere katılmaktadır (George, 2010: 8).

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan çok taraflı müzakerelerin dokuzuncusu olan Doha Kalkınma Gündemi'ni 2001 yılında tanıtarak serbestleşme çabalarını daha da ileri götürmüştür. Daha çok gelişmekte olan ülkelere sahiplenilen Doha görüşmeleri, tarımı azaltmayı ve tarım, sanayi ve hizmet ürünleri için yeni ticaret kurallarına uymayı ve bu doğrultuda küresel bir taahhüt oluşturmayı amaçlamıştır. Ancak, üçüncü dünyadan daha ucuz ürünlerle rekabet ederken azalan kar ve ücretler karşısında çiftçi ve işçi sendikaları bu hedeflere itiraz etmişlerdir (Dao, 2014: 2).

Son yıllarda ise ülkelerin ticaret politikaları ve ekonomik reformları üzerinde daha çok Dünya Bankası'nın etkili olduğu söylenebilir (WB, 1987: 28; Shafaeddin, 2005: 10). Dünya Bankası yayınladığı “Dünya Kalkınma Raporunda” ticaretin serbestleştirilmesi gerektiği, tarafsız ve devlet müdahalesi içermeyen bir sistem olarak ticari politikaların belirlenebileceği vurgulanmıştır (Shafaeddin, 2005: 3). Ancak uygulama aşamasında, devletin ekonomiye temel oluşturmak amacıyla, istikrarlı makroekonomik politikalarla iyi bir makroekonomik yönetim sağlamak, tasarruf ve yatırımları artırma girişiminde bulunmak ve hedeften uzaklaşmamak için gerekli tedbirleri almak gibi konularda sınırlı müdahalelerde bulunabileceği belirtilmiştir (Shafaeddin, 2005: 4).

Bununla birlikte, ülkelerin karar alma mekanizmalarının uygulamaları gereken ticaret politikalarını belirlerken neoklasik temelli refah analizinin ötesine uzanan, politik karar verme ve oyun teorisi gibi politik ekonominin unsurlarını içeren ve sosyal refah maksimizasyonunu hedefleyen konulara dikkat etmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Nitekim, oyun teorisi, devletlerin ticari stratejilerindeki hareketlerini ve müzakerelerde ticaretin yapılabileceği kurumsal kurallar üzerinde kullanılan stratejileri açıklamada büyük rol oynamaktadır. Oyun teorisinin yanında işlem maliyetleri ve Yeni Kurumsal İktisat da dahil olmak üzere modern endüstriyel organizasyon teorisinin diğer yönleri ise daha çok ticaret politikalarının analizi için uyarlanmakta ve kullanılmaktadır (Kerr ve Gaisford, 2007: 3).

1.1.4. Ticari Dışa Açıklık

1.1.4.1. Ticari Dışa Açıklık Oranın Önemi

Dış ticarete açıklık, daha iyi üretim koşullarının elde edilmesini, ülkelerin kaynaklarının daha iyi kullanılmasını ve böylece uluslararası ticarete karşılaştırmalı üstünlüğün sağlanmasını mümkün kılan bir kavramdır. Ayrıca, milli gelir seviyesinin ve kaynak dağılımının verimliliğini artıran ölçek ekonomilerinden daha fazla yararlanılmasına yol açmaktadır. Beşeri sermaye için yaparak ve biriktirerek öğrenme yoluyla toplam verimlilik faktörünün gelişmesine de neden olmaktadır (Semancikova, 2016: 408).

Dışa açık bir ekonomide, doğrudan yabancı sermaye yatırımı, yeni malların ve teknolojilerin ülkeye girişi ile iç piyasaların değişmesi söz konusu olmaktadır. Emek ihracat ve ithalatı da artış göstermektedir. Ülkelerin daha büyük ve geniş pazarlara erişimi sayesinde daha yüksek getiri elde etmeleri, yenilikçilik ve girişimcilik faaliyetlerinin devlet tarafından teşvik edilmesi, rekabetin artması gibi gelişmelerden dolayı kısa vadeli büyümeden kaynaklanan olası endojen büyüme belirtileri ortaya çıkmaktadır (Berg ve Krueger, 2003: 6).

1.1.4.2. Ticari Dışa Açıklık Oranın Hesaplanması

Ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmak için kullanılan birçok yöntem vardır. Kullanılan en yaygın yöntemlerden bazıları şunlardır (Berg ve Kruger, 2003: 11; Thirlwall, 2000: 14):

Tablo 1. Ticari Dışa Açıklık Oranın Hesaplanması

MODEL	ÖLÇÜM
Ticarete Bağımlılık Oranı	İhracat Ve İthalatın GSYH'ye Oranı
İhracatın Büyüme Hızı	Belirlenen Sürede İhracatın Büyüme Hızı
Tarife Ortalamaları	Tarife Seviyelerinin Basit veya Ağırlıklı Ortalamaları
Toplanan Tarife Oranları	Tarife Ortalamalarının İthalata Oranı
Nicel Kısıtlamaların Kapsamı	Nicel Kısıtlamaların Kapsadığı Mal Yüzdesi
Karaborsa Primi	Döviz Cinsi Karaborsa Primi, Genel Dış Sektör Bozulma Derecesi İçin Vekâleten
Miras Vakfı Endeksi	Ülkeleri, Tarife Ve Diğer (Algılanan) Çarpıtmalara Göre Beş Kategoriye Ayıran Bir Ticaret Politikası Endeksi
IMF Ticaret Kısıtlama Endeksi	0-10 Arası Bir Ölçekte Bir Kısıtlama Dizini
Ticaret Önyargısı Endeksi	Politikanın, Dünya Pazarlarındaki Aynı Orana Kıyasla, İthal Edilebilir Malların 'İhraç Edilebilir Malların Fiyatlarına Oranla Oranı' Artırma Derecesi
Dünya Bankasının Dış Yönelim Endeksi	Ülkeleri Algılanan Açıklık Derecelerine Bağlı Olarak Dört Kategoride Sınıflandırma
Sachs Ve Warner Endeksi	Ticaretile İlgili Çeşitli Göstergeler Kullanan Bileşik Endeks: Tarifeler, Kota Kapsamı, Karaborsa Primi, Sosyal Organizasyon Ve İhracat Pazarlama Kurullarının Varlığı

Leamer'ın Açıklık Endeksi	Fiili Ticaret Akımları İle Teorik Bir Ticaret Modelinden Beklenebilecekler Arasındaki Farkın Tahmin Edilmesi
---------------------------	--

Bu araştırma kapsamında, ticaret açıklığını ölçmek için Ticaret Bağımlılığı Oranının (ihracat ve ithalatın GSYH'ye oranı) kullanımı tercih edilmiştir.

1.2. EKONOMİK BÜYÜME ve EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ

Ekonomik büyüme, bir ekonominin zaman içerisinde üretme kabiliyetinin (potansiyel GSYİH) artmasıyla ilgilidir. Potansiyel çıktının genişlemesi, doğal kaynaklarda, insan kaynaklarında veya sermayesinde bir artış olduğunda ya da teknolojik bir gelişme olduğunda meydana gelmektedir. Kısa vadeli büyüme, reel milli üretimdeki yıllık değişimdir; uzun vadeli büyüme ise toplam arzın dışa doğru kaymasıyla gösterilen eğilim veya potansiyel GSYİH'daki bir artışla ifade edilmektedir (Salvatore ve Diulio, 2003: 81).

Kısa vadeli ekonomik büyüme, doğası gereği döngüseldir. Daha açık bir ifadeyle, toplam talebin değişmesi, kısa vadeli toplam arzın değişmesi, hem toplam talebin ve arzın kısa vadeli dış şokları, hem de faiz oranlarındaki değişiklikler gibi kısa vadeli politika değişiklikleri ile meydana gelmektedir. Buna göre kısa dönem ekonomik büyümeyi etkileyen kilit faktörler arasında şunlar yer almaktadır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 13): Merkez bankası tarafından belirlenen faizler, kamu harcamaları, vergi gelirleri, bütçe açıklarının boyutunu etkileyen mali politika kararları, petrol, gaz ve gıda maddeleri gibi emtia fiyatları, ihracat sektörünün fiyat rekabetçiliği, döviz kuru, diğer ülkelerdeki ticaret koşulları ile işveren ve hanehalklarının geleceğe dair beklentileridir.

Uzun vadede ekonomik büyüme arz yönelimli veya yapısal niteliktedir. Büyüme ölçüde emek ve sermayenin verimlilik performansından, işletmelerin teknolojik gelişiminden ve gücü, işgücündeki değişiklikler ve sermaye yatırımı oranı etkilenmektedir (McConnell ve Bruce, 2008: 302). Uzun vadeli ekonomik büyümeyi etkileyen temel faktörler de şunlardır: Yeni sermaye mallarına yapılan yatırımlar, emek

ve sermaye verimliliğindeki artışlar, aktif işgücünün büyüklüğü, Ar-Ge yatırımlarının büyüklüğü, işletmeler tarafından elde edilen ürünler ve süreç yeniliği ile işletme gündemidir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 15).

Üretim sürecinde girdilerin daha verimli kullanılmasından kaynaklanan ekonomik büyümedeki bir artış (emek, fiziksel sermaye, enerji veya malzeme verimliliği artar) “yoğun büyüme” olarak adlandırılmaktadır. GSYİH artışına, yalnızca kullanıma hazır girdi miktarındaki artıştan (artan nüfus, yeni bölge) kaynaklanıyorsa “geniş büyüme” denilmektedir. Yeni mal ve hizmetlerin geliştirilmesi de “ekonomik büyümeye” neden olmaktadır (Gordon, 2016: 923).

Ekonomik büyüme oranları reel anlamda, pozitif, sıfır veya negatif olabilmektedir. Büyüme rakamının pozitif olması, yıllık GSYİH'daki artışın nüfus artış hızının üzerinde olduğunu, yıllık GSYİH artışının nüfus artış hızına eşit olması ekonomik büyümenin reel anlamda sıfır olduğunu, ele alınan yıldaki nüfus artış hızının GSYİH artış hızından büyük olması da negatif ekonomik büyümenin olduğunu ifade etmektedir (Haller, 2012: 66).

Ekonomik büyüme, bir yıl boyunca bir ülkede üretilen ve satılan tüm ürünlerin değeridir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 5). Analizlerde yaygın olarak kullanılan iki ekonomik büyüme ölçütü bulunmaktadır. Bunlardan biri, reel GSYİH'deki artış iken diğeri de kişi başına üretimdeki artıştır (Mankiw, 2010: 191). Reel GSYH'deki artış, bir ekonominin belirli bir zaman diliminde ürettiği mal ve hizmetlerin enflasyona göre düzeltilmiş piyasa değerindeki artış olarak tanımlanmaktadır. Kişi başına düşen üretimdeki artış ise kişi başına daha fazla mal ve hizmet bulunduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle bu ölçüt, ekonominin yaşam standardında bir artış olduğunu gösterdiğinden, daha anlamlı olmaktadır (Salvatore ve Diulio, 2003: 81).

İnsanlar daha fazla para kazanıp daha fazla mal ve hizmet satın aldıklarında, ekonomi büyüme göstermektedir. Bu nedenle yöneticiler, daha fazla istihdam, istikrarlı fiyat, ithal ve ihraç edilen mallar arasında bir denge sağlamak için ekonomik büyümeyi sağlamaya çalışmaktadırlar (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 4). Toplam çıktının nüfusa

göre artması, reel ücret ve gelirlerin artmasına ve dolayısıyla daha yüksek yaşam standartlarına neden olmaktadır. Böylece ekonomik büyümenin sağlandığı bir ekonomide, insanların isteklerinin yerine getirilmesi daha kolay olduğundan sosyoekonomik sorunlar daha hızlı çözüme kavuşturulabilmektedir (McConnell ve Bruce, 2008: 123).

Büyüyen bir ekonomi, yoksulluğun hafifletilmesi, çeşitliliğin benimsenmesi, sanatların yetiştirilmesi ve mevcut tüketim, yatırım ve kamu malı üretim seviyelerini etkilemeden çevreyi korumak için yeni programlar üstlenebilmektedir (McConnell ve Bruce, 2008: 125). Ülkeler arasında, sermaye birikim hızı, teknolojinin gelişim hızı farklı farklı olduğundan söz konusu ülkelerin ekonomik büyüme hızları da değişkenlik göstermektedir. Ülkelerin ekonomik büyümelerini etkileyen en önemli faktörler şunlardır: Toplam sermaye stokundaki büyüme, teknolojideki gelişme, emek arzındaki artış, doğal kaynaklar, ülkenin içinde bulunduğu coğrafya, ticari entegrasyon, sosyokültürel faktörler, politik faktörler ile ahlaki faktörler (Karakayalı, 2013: 54-57; Ünsal, 2007: 287).

Bilindiği üzere, azalan verimler yasasına göre, kısa dönem için diğer koşullar sabitken değişken girdi miktarının arttırılması üretimin marjinal verimliliğini önce arttırmakta daha sonra azaltmaktadır. Bu nedenle, kişi başına üretim azalırken toplam çıktının artabileceği ihtimali söz konusudur (Salvatore ve Diulio, 2003: 82). Çünkü ekonomik büyüme, arz, talep ve verimlilik faktörlerinin hepsinin etkileşime girdiği dinamik bir süreçtir (McConnell ve Bruce, 2008: 303).

Dünya genelinde yüzyıllar boyunca üretimde kullanılan birincil girdiler toprak ve emek olduğundan kişi başına düşen GSYİH hiç değişmemiştir. Arazi sabit olduğundan, daha fazla üretim yapmak daha fazla emeğin kullanılmasına bağlı kalmıştır. Bu nedenle, kişi başına çıktı çok fazla değişkenlik göstermemiştir. Aslında, ekonomistler, çoğu ülkede kişi başına düşen fiili GSYİH'nın M.Ö 300'le 1500 yıllarında göreceli olarak değişmediğini tahmin etmektedirler (Mankiw, 2010: 200).

Sanayileşme, İngiltere'de teknolojinin doğuşundan bu yana hızlı bir yayılım göstermiştir. Japonya 1850'lerde sanayileşme sürecinden nasibini alırken, Asya ve Latin

Amerika 1900'lü yılların başlarında sanayileşmişlerdir. Kişi başına düşen GSYİH'nın büyümesi, sanayileşmiş ülkelerde ise aynı seviyelere yükselme göstermemiştir. Uluslararası ticaret, teknolojinin yayılması için kilit bir katalizördür (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 6). 1960'ların büyüme teorisi ile 1990'ların büyüme teorileri arasındaki en belirgin ayırım, son araştırmaların ampirik uygulamalarla teori ile veri arasındaki ilişkiye çok dikkat etmesidir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 21).

Ekonomik büyüme, insanların büyük çoğunluğu tarafından istenen daha fazla maddi bolluk ve daha yüksek yaşam standartlarına giden yoldur. Artan çıktı ve gelirler, insanların daha fazla eğitim, eğlence ve seyahat, daha fazla tıbbi bakım, daha yakın iletişim, daha yetenekli kişisel ve profesyonel hizmetler satın almalarını ve daha iyi tasarlanmış ve çok sayıda ürünü satın almalarını sağlamaktadır. Manevi gelişim ve insani gelişme için daha fazla zaman ve kaynak anlamına da gelmektedir (McConnell ve Bruce, 2008: 315).

Ekonomik büyüme, işletmeler için daha fazla kar fırsatları tanımaktadır. Büyüme sağlanması halinde işletmelerin hisse senedi fiyatları yükselmekte, bu da şirketlere yatırım yapmak ve daha fazla çalışan kiralamak için sermaye elde etmesini sağlamaktadır. Daha fazla iş imkanı arttıkça gelirler de artış göstermektedir. Böylece tüketiciler ek ürün ve hizmet satın almak için daha fazla harcama yapmaktadırlar. Gerçekleşen alımlar da daha yüksek ekonomik büyüme sağlamaktadır (Mankiw, 2010: 215). Ekonomik büyüme aynı zamanda ülkenin altyapısını iyileştirmesine, hasta ve yaşlıların bakımını geliştirmesine, engellilere daha fazla erişim sağlanmasına ve daha fazla polis ve yangından korunma yöntemlerinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Ekonomik büyüme, yoksulluğu azaltmanın tek gerçekçi yolu olarak da ifade edilmektedir (McConnell ve Bruce, 2008: 315).

Öte yandan ekonomik büyüme, çevre kirliliğinin azaltılmasına, bireylerin çevresel hususlara karşı daha duyarlı olmalarına, vahşi doğayı bir kenara koymalarına, milli parklar ve anıtlar oluşturmaya ve tehlikeli atıkları temizlemeye izin verirken, hanehalkının gelirlerini artırmaya da olanak tanımaktadır. Bunun için tüm ülkeler olumlu ekonomik büyüme istemektedirler. Bu da ekonomik büyümeyi en çok izlenen

ekonomik gösterge olmasına neden olmaktadır (McConnell ve Bruce, 2008: 315). İktisatçılar tarafından geliştirilen başlıca büyüme teorileri ise aşağıda ifade edilmektedir.

1.2.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Harrod-Domar büyüme modeli, klasik bir Keynesyen ekonomik büyüme modelidir ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilmiştir. Model, birbirinden bağımsız olarak 1939'da Roy F. Harrod ve 1946'da da Evsey Domar tarafından oluşturulmuştur (Halsmayer ve Hoover, 2016: 579). Basit Harrod-Domar büyüme modelinin iyi bilinen en önemli özelliği, tam istihdam düzeyindeki bir ekonomide dengeli büyüme koşulları üzerine yoğunlaşmış olmasıdır. Ekonomide uzun vadeli dengesizlik olduğunda ise bıçak sırtı denen durum ortaya çıkmaktadır (Solow, 1956: 65).

Ekonomi, doğal büyüme oranından bir miktar uzaklaşırsa, sistemde yerleşik bir dengeleme kuvveti bulunmadığından işsizliğin artması veya uzun süreli enflasyon sorununun ortaya çıkması söz konusu olmaktadır (Sato, 1964: 380). Harrod ve Domar analizleri, gelişmiş bir ekonomide tam istihdam artışı için gerekli olan koşulları göz önünde bulundurmaktadır. Modelde, tam istihdam gelirin (ve gerekli yatırım talebinin) büyüme yüzdesinin, yatırım verimliliği ve hızlandırıcı gibi değişkenlerin tasarruf eğilimine göre ayarlanması gerektiği belirtilmektedir (Trolley, 1959: 866).

Harrod-Domar modeline göre, üç çeşit büyüme hızı tanımlanmaktadır. Bunlar gerekli büyüme, gerçek (fiili) büyüme hızı ve doğal büyüme hızı olarak ifade edilmektedir.

Gerekli büyüme oranı, ekonominin süresiz olarak genişlemediği veya durgunluğa girmediği büyüme oranıdır. Gerçek büyüme hızı, bir ülkenin yıllık GSYH'sindeki reel artış hızıdır. Doğal büyüme hızı ise bir ekonominin tam istihdamı sürdürmek için ihtiyaç duyduğu büyüme oranıdır (Harrod, 1939: 28).

Harrod-Domar modeli aşağıdaki varsayımlara dayanmaktadır (Halsmayer ve Hoover, 2016: 563-564):

- Çıktı sermaye stokunun bir fonksiyonudur.

- Sermayenin marjinal ürünü sabittir; üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getiri sergiler. Bu, sermayenin marjinal ve ortalama ürünlerinin eşit olduğu anlamına gelir.
- Sermaye, çıktı için gereklidir.
- Tasarruf oranı ve çıktının ürünü, yatırıma eşit olan tasarrufu eşittir.
- Sermaye stokundaki değişim, yatırımın, sermaye stokunun değer düşüklüğünden daha az olmasını gerektirir.

Harrod'un Ekonomik Büyüme teorisi, dinamik ve statik teori arasında yer almaktadır. Statik teori, sistematik düşünmeye yönelik terimlerin sınıflandırılmasını ve "arz ve talep yasaları" tarafından ortaya konulan şartların değişmesi nedeniyle ayarlamalar hakkında bu tür bilgilerin çıkarılmasını içermektedir. Dinamik teori ise olayların seyrini ayrıntılı olarak belirleme konusunda uzmanlık göstermemekte, ancak dinlenme çalışması için statik teori tarafından sağlanan benzer bir değişim çalışmasıyla ilgili bir kavramlar çerçevesi hazırlamaktadır (Harrod, 1939: 14).

Dinamik teori, benzersiz gerekli büyüme çizgisinin, tasarruf sağlama eğilimi ve toplam çıktının birim başına artışı, teknolojik ve diğer değerlendirmelerin gerektirdiği sermaye miktarıyla birlikte belirlendiğini ifade etmektedir. Sadece üreticiler bu çizgiyi sürdürürlerse, her dönemde ürettikleri dengenin aşırı ya da eksik olmadığı tespit edilmektedir. Bu çizginin her iki yanında, merkezkaç kuvvetinin çalıştığı "büyüklüğü", garanti edilen çizgiden herhangi bir noktanın doğrudan uzaklığı olarak değişen bir alandır. Gerekli olan hattan ayrılma, bundan daha fazla uzaklaşmaya yönelik bir teşvik oluşturmaktadır. Bu nedenle ilerlemenin hareketli dengesi oldukça dengesiz çıkmaktadır (Harrod, 1939: 23).

Dinamik teoriye göre, sistemin patlama noktasında ekonominin tam istihdam edilmeden önce depresyona geçme eğilimi, uygun gerekli büyüme oranının doğal büyüme oranını aştığını göstermektedir (Harrod, 1939: 33). Doğal büyüme oranı, nüfus, teknoloji ve işgücüne katılım oranlarının izin verdiği maksimum büyüme oranıyla ölçülmektedir (Harrod, 1939: 30). Harrod'un temel varsayımı, gerekli büyüme hızının doğal büyüme hızını aştığı zaman ekonominin anayasal bir zayıflık gösterdiğini kabul etmesidir. Ekonominin sık sık durgunluklara eğilim göstermesi, doğal büyüme oranının

gerekli büyüme oranını aştığında, ekonomi daha az durgunlukta ve tam istihdamda kalıcılığı daha güçlü olmaktadır (Halsmayer ve Hoover, 2016: 577).

Harrod'un amacı, ekonomi için belirli bir yöntemle Ceteris Paribus'u analiz etmek veya farklı dönemlerde değişkenlerin değerlerini karşılaştırmak değildir, ekonomiyi sistematik olarak dengede ve gerekli büyüme hızından belirli bir zamanda uzaklaştırabilecek olası güçleri açıklamaktır. Büyüme, merkezi bir sorundur. Çünkü büyüme ve değişim aslında eş anlamlıdır (Halsmayer ve Hoover, 2016: 570-571). Harrod için önemli olan, büyümenin bir zamandaki değeridir. Harrod, öncelikli olarak spesifik çıktı yollarına ya da parametrelerdeki ya da politika eylemlerindeki bazı değişikliklerin uzun dönem sonuçlarıyla ilgilenmemektedir. Aksine, herhangi bir zamanda garantili bir yolda kalmanın zorluğunu belirtmek istemektedir (Halsmayer ve Hoover, 2016: 570-572). Harrod'un ana mekanizması "hızlandırıcı ilkesi" ile evliliği ve "çarpan teorisinin" evliliğidir (Harrod, 1939: 14).

Harrod istikrarsızlığı, ekonominin gerçek büyüme oranının gerekli büyüme oranından sapmasıyla ilişkilidir. Bu iki büyüme oranı arasındaki en önemli fark, zıt yönlerde çalışıyor olmalarıdır (Halsmayer ve Hoover, 2016: 573). Harrod, tasarruf oranındaki düşüşü, gerekli büyüme oranının fiili büyüme oranının gerisinde kalmış olmasına bağlamaktadır. Böylece ekonomide enflasyonist süreç yaşanmaya başlamakta tersi durumda ise gözlenecektir ekonomide deflasyon ve durgunluk ortaya çıkmaktadır (Harrod, 1939: 21).

Domar'ın teorisi, Keynes'in teorisi olan, yatırım ve işsizlik üzerine temellenen genel teorisinin bir uzantısıdır. Yatırımın iki etkisi vardır. Bunlardan biri kapasite yaratarak gelir getirici etki, diğeri de verimlilik etkisidir. Yatırım sürecinin bu ikili karakteri, yatırım (sermaye) açısından denge büyüme oranına ulaşmak mümkündür. Yatırım hem üretken kapasiteyi artırır hem de gelir sağlarsa, denklemin her iki tarafında gerekli büyümeyi veren bir eşitlik elde edilmektedir. Ancak, Keynes tarafından yönetilen kısa süreli analiz ikinci etkiyi görmezden gelmiştir (Domar, 1946: 139). Keynes işsizliğe dikkat çekmekte, bireylerin işsizine önem verirken, sermaye işsizliğini gözardı etmektedir Sermayenin işsiz olmasından yatırımı engellediği ve dolayısıyla

geliri azalttığı anlaşılmalıdır. Gelirin azaltılması talepte eksikliğe ve dolayısıyla yeniden işsizliğe neden olmaktadır (Domar, 1946: 145).

Domar'a göre, yatırım bir yandan üretken kapasiteyi artırırken, diğer yandan toplam gelir açısından toplam talebi arttırmaktadır. Üretken kapasite, yalnızca üretilen mallara eşdeğer bir talep olması durumunda en uygun şekilde kullanılabilir. Yani, ekonomideki denge durumu için, toplam arzın (veya üretim kapasitesinin) toplam talebe (veya gelire) eşit olması gerekir. Domar modelinin varsayımları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Domar, 1946: 137):

- Ekonomide başlangıçta elde edilmiş olan bir tam istihdam gelir düzeyi bulunmaktadır.
- Devlet müdahalesinin ve dış yardımlar yoktur.
- Marjinal ve ortalama tasarruf eğilimleri birbirine eşittir.
- Ayarlamalarda herhangi bir gecikme yoktur.
- Tasarruf ve sermayenin verimliliği sabit kabul edilir.
- Amortisman, amortismanı tabi tutulan varlığın aynı üretken kapasiteye sahip başka biri tarafından değiştirilme maliyetine göre ölçülür.
- Kapalı bir ekonomik sistem söz konusudur.

Harrod-Domar modeli başlangıçta iş döngüsünün analizine yardımcı olmak için oluşturulmuş olmasına rağmen, daha sonra ekonomik büyümeyi açıklamak için uyarlanmıştır. Bunun sonucunda büyüme, emek ve sermaye miktarına bağlı olarak açıklanmıştır. Daha fazla yatırım, ekonomik büyümeye neden olan sermaye birikiminin oluşmasına neden olmaktadır. Model, emeğin bol miktarda arz edildiği ülkelerde fiziki sermayenin olmamasının, ekonomik ilerlemenin yavaşladığı tezinden hareketle az gelişmiş ülkeler için kurgulanmıştır. Az gelişmiş ülkeler, yeterli tasarruf oranını sağlamak için yeterince yüksek gelire sahip değiller. Bu nedenle, yatırım yoluyla fiziksel sermaye stokunun birikimi bu ülkelerde sağlanamamaktadır (Harrod, 1939: 32).

Model, ekonomik büyümenin, yatırımları artırma politikalarına, tasarrufları artırarak, söz konusu yatırımları teknolojik ilerlemelerle birlikte daha verimli

kullanmaya dayanmaktadır. Harrod-Domar Büyüme Modeli, bir ekonominin "doğal olarak" kendiliğinden tam istihdam ve istikrarlı büyüme oranlarına ulaşamadığını kabul etmektedir (Harrod, 1939: 31-33). Bu basit modelin eksikliği, sermaye ve emeğin birleşimindeki sabit oranların altında yatan varsayımlardan kaynaklanmaktadır. Model, ekonomik gelişmeyi, yatırımcıların yalnızca çıktıdan etkilendiği varsayımıyla açıklamaya çalışmaktadır (hızlandıran ilkesi (prensibi)). Günümüzde bunun doğru olduğuna inanılmaktadır (Sato, 1964: 380).

Model ekonomik büyüme ve gelişmeyi aynı şekilde görmektedir. Gerçekte ise ekonomik büyüme kalkınmanın yalnızca bir alt kümesidir. Bir başka eleştiri de, modelin yoksul ülkelerin ekonomik büyümeyi tetiklemek için sermaye yatırımını finanse etmek için borç almaları gerektiği anlamına gelmektedir. Ancak tarih, bunun sıklıkla geri ödeme sorunlarına yol açtığını göstermektedir (Trolley, 1959: 867).

1.2.2. Neo-Klasik Büyüme Modeli

Robert Solow ve Trevor Swan, 1950'lerde büyüme ekonomisinde kullanılan ve ana model haline gelen Neo-Klasik Büyüme Modelini geliştirmişlerdir. Model, Harrod-Domar modelinin sermaye ve emek kombinasyonundaki sabit oranlar varsayımındaki başarısızlığından sonra oluşturulmuştur (Solow, 1956: 68). Bu model, sermayede ve emekte azalan getirilerin olduğunu kabul etmektedir. Sermaye, büyük ölçüde yatırım yoluyla biriktirilir, ancak değer düşüklüğü nedeniyle seviyesi veya stoku sürekli olarak düşüş göstermektedir. Sermayenin azalan verimliliğine bağlı olarak, sermaye/işçi artışları ile teknolojik ilerlemenin olmaması nedeniyle, ekonomik çıktı/işçi sonunda işçi başına düşen sermayenin ve ekonomik çıktı/işçi miktarının sabit kaldığı bir noktaya ulaşmaktadır. Çünkü sermayeye yapılan yıllık yatırım yıllık amortismanına eşit olmakta ve bu duruma 'kararlı durum' denmektedir (Solow, 1956: 73).

Bir ülkenin zengin ya da fakir olduğu, kişi başına düşen çıktı ya da tüketim miktarı dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Bu modelde üretim fonksiyonu "ölçek etkisi" göstermemekte ve kişi başına düşen üretim, her bireyin erişebileceği fiziksel sermayenin miktarına göre belirlenmektedir. Eğer fiziksel sermaye sabit tutulursa, az veya çok

sayıda işçiye sahip olmak kişi başına düşen toplam çıktıyı etkilememektedir. Sonuç olarak, Çin veya Hindistan gibi çok büyük ekonomiler, İsviçre veya Hollanda gibi çok küçük ekonomilerden kişi başına daha az verim veya gelir elde edebilmektedirler (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 28).

Aşağıdaki özelliklerin yerine getirilmesi durumunda bir üretim fonksiyonunun neoklasik olduğu söylenebilir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 27-28):

- Sabit ölçeğe döner: Bu özellik, aynı zamanda sermaye (K) ve emeğin (L) birinci dereceden homojen olduğunu anlamına gelmektedir. K ve L rakip mallar olsa da, üretim formülü rakipsiz bir üründür ve her iki tesiste aynı anda kullanılabilir. Dolayısıyla, teknoloji rakipsiz bir girdi olduğundan, ölçeğe dönüşün tanımı mantıklı gelmektedir.

- Olumlu ve azalan özel girdilere geri döner: Neoklasik teknoloji, teknoloji ve emek düzeylerini sabit tutmak için, her bir ek sermaye biriminin üretime olumlu katkılar sağladığını, ancak bu ilavelerin makine sayısı arttıkça azaldığını varsaymaktadır. Aynı özellik emek için de kabul edilmektedir.

- Inada koşulları geçerlidir: Neoklasik üretim işlevi, marjinal sermaye ürününün (veya emeğin) sermayeye (veya emeğin) sonsuzluğa yaklaşması ve sermayenin (ya da emeğin) sonsuzluğa gitmesi olarak 0'a yaklaşmasıdır.

- Tek bir girdinin olması şarttır. Pozitif bir çıktı üretmek için kesin olarak pozitif bir miktar gerekiyorsa bir girdinin olması gereklidir.

Solow modeli iki denklem etrafında kurgulanmıştır. Bu denklemlerden biri, üretim fonksiyonu denklemi, diğeri de sermaye birikimi denklemidir (Jones, 1998: 20). Solow büyüme modeli, sermaye stoğundaki büyümenin, işgücündeki büyümenin ve teknolojiyedeki ilerlemelerin bir ekonomide nasıl bir etkileşime girdiğini ve bir ülkenin toplam mal ve hizmet üretimini nasıl etkilediğini göstermek için tasarlanmıştır (Solow, 1957: 316).

Solow modelinde mal tedariki, çıktının sermaye stoğuna ve işgücüne bağlı olduğunu belirten üretim işlevine dayanmaktadır. Üretim fonksiyonunun, ekonomideki tüm miktarları işgücünün büyüklüğüne göre analiz edilmesine olanak tanıyan sürekli bir

ölçeğe sahip olduğunu varsaymaktadır (Solow, 1956: 72). Ölçeğe göre sürekli getiri varsayımı, işçi sayısına göre ölçülen ekonominin büyüklüğünün işçi başına düşen çıktı ile işçi başına düşen sermaye arasındaki ilişkiyi etkilemediği anlamına gelmektedir (Mankiw, 2010: 193). Model, ekonomide çok sayıda firmanın bulunduğunu ve bu sayede mükemmel rekabetin hüküm sürdüğünü ve firmaların fiyat alıcı olduğunu varsaymaktadır (Jones, 1998: 20).

Bununla birlikte, Solow modelindeki mallara olan talep tüketim ve yatırımdan kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, işçi başına üretim işçi başına tüketim ile işçi başına yatırım arasında bölünmüştür (Mankiw, 2010: 194). Sabit durumda, sermaye arzının artması, emek arzındaki büyüme nedeniyle sermaye genişlemesinin gerçekleşmesine rağmen sona ermektedir. Emek arzındaki artışlar nedeniyle işçi başına düşen sermaye oranını sabit tutmak için üretime yeni sermaye eklendiğinde sermaye genişletme söz konusudur. Sermayenin derinleşmesi, sermayenin emeğe oranında bir artış olduğunda gerçekleşmektedir (Salvatore ve Diulio, 2003: 82). Geçiş dinamikleri, bir ekonominin kişi başına düşen gelirin kendi istikrarlı devlet değerine ve diğer ekonomilerin kişi başına düşen gelirine nasıl yaklaştığını göstermektedir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 37). Geçiş boyunca azalan büyüme oranlarının arkasındaki neden, azalan getirilerin sermayeye dönüşmesidir (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 39).

Sermaye stoğu, ekonominin üretiminin kilit belirleyicisidir. Ancak sermaye stoğu zaman içinde değişebilmekte ve bu değişiklikler ekonomik büyümeye yol açabilmektedir. Sermaye stokunu etkileyen iki güç bulunmaktadır. Bunlar yatırım ve amortismandır.

Yatırım, yeni tesis ve teçhizata yapılan harcamadır ve sermaye stokunun artmasına neden olur. Amortisman eski sermayenin tükenmesidir ve sermaye stokunun düşmesine neden olur (Solow, 1956: 70). Sermaye stoku ne kadar yüksek olursa, yatırım miktarı o kadar büyük olmaktadır. Ancak sermaye stoku ne kadar yüksek olursa, değer kaybı da o kadar büyük olmaktadır (Mankiw, 2010: 195).

Kararlı durum dengesi, ekonominin uzun dönem dengesini temsil yatırımın amortisman eşittir olduğu düzey olarak ifade edilmektedir (Mankiw, 2010: 196). Solow modeli, bir ekonominin nüfus artış hızının, yaşam standardının uzun vadeli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Solow modeline göre, nüfus artış hızı arttıkça, işçi başına düşen sermaye durumları ve işçi başına düşen çıktılar da düşmektedir (Mankiw, 2010: 216).

Solow modeli, tasarruf oranının kararlı durum sermaye stokunun kilit bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Eğer tasarruf oranı yüksekse, ekonomi istikrarlı bir durumda büyük bir sermaye stoğuna ve yüksek bir çıktı seviyesine sahip olmaktadır (Solow, 1956: 67). Daha yüksek tasarrufa sahip olmak, Solow modelinde daha hızlı büyümeye yol açmaktadır. Ancak bu büyüme geçici bir büyüme olmaktadır (ekonomi yeni istikrarlı duruma ulaşana kadar). Tasarruf oranı düşük olduğunda ise ekonomide küçük bir sermaye stoku ve sabit duruma yakın düşük bir üretim seviyesi ortaya çıkmaktadır. Solow, tasarruf oranının yalnızca farklı değişkenlerin sabit durum seviyelerini belirlediğini, ancak büyüme oranlarını belirlemediğini analiz etmiştir (Mankiw, 2010: 200). Bir devlet bütçesi açığı, hem ulusal tasarrufları hem de yatırımları azaltabilmektedir. Bunun sonucunda da azalan tasarruf oranının uzun vadeli sonuçlarının düşük bir sermaye stoku ile düşük bir milli gelir olduğu bulgusu elde edilmektedir (Mankiw, 2010: 201).

Kişi başına düşen istikrarlı tüketimi maksimize eden tasarruf oranına altın kural tasarruf oranı denmektedir. Ekonomik açıdan, altın kural sonucu şu şekilde yorumlanabilir: “Mevcut ve gelecek nesillerin üyelerine aynı miktarda tüketim sağlarsak; kişi başına tüketim tüketiminin altın kuralıdır ” (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 35). Ekonomi Altın Kural'ın üzerinde başladığında ise, Altın Kural'a ulaşmak zamanın her noktasında daha yüksek tüketimi tetiklemektedir. Öte yandan ekonomi Altın Kural'ın altında başladığında da Altın Kural'a ulaşmak, başlangıçta tüketimi artırmak için tüketimi azaltmayı gerektirmektedir (Mankiw, 2010: 210).

Solow modeline göre, sadece teknolojik ilerleme sürdürülebilir büyümeyi ve sürekli yükselen yaşam standartlarını açıklayabilmektedir. Solow modeli teknolojik

ilerlemeyi dışsal olarak almakta ve açıklamaktadır (Mankiw, 2010: 224). Neoklasik çerçevede kişi başına gelir ve tüketimde, uzun vadede büyüme gerçekleştirilmek isteniyorsa, büyüme, fiziksel sermaye birikiminden ziyade teknolojik gelişmeden kaynaklanmalıdır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 43). Teknolojik gelişme ekonomide otomatik olarak ve ekonomide neler olup bittiğinden bağımsız olarak değişkenlik göstermektedir (Jones, 1998: 33). Teknoloji seviyesindeki bir kerelik değişimden, tasarruf oranı, nüfus artış hızı ve amortisman oranı, başlangıçta eşit olan kişi başına düşen üretim, sermaye ve tüketim başına istikrarlı büyüme oranları etkilenmemektedir. Bu sebeple, hali hazırda belirtilen model, kişi başına düşen uzun vadeli büyüme belirleyicilerinin açıklamalarını yapmamaktadır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 34).

Neoklasik büyüme modelinin en önemli sonucu, Harrod-Domar modelinde doğal ve gerekli büyüme oranları arasında herhangi bir çatışmanın ölçeklenmemesi için belirli durumlarda, değişken oranların olağan neoklasik koşulları altında üretim yapıldığında sürekli geri dönüşlerin gerçekleştiği bulgusunun elde edilmesidir. Yani, uzun vadeli büyüme dengesinin aşırı dengesizliği mümkün değildir ve, yeterli zaman verildiğinde, gerçek büyüme hızı, uzun vadede dengeli bir büyüme sağlayarak, herhangi bir başlangıç koşuluna uyum sağlayabilmektedir (Sato, 1964: 380).

Solow, sabit oran hariç tüm Harrod-Domar varsayımlarını kabul ettiğini iddia etmektedir (Solow, 1956: 66). Neoklasik büyüme modelini kullanarak entegrasyonun etkisini ölçmeye yönelik geleneksel girişimler, çoğu zaman entegrasyondan elde edilen kazanımların küçük olduğunu göstermektedir (Rivera-Batiz ve Romer, 1991: 532). Bunun anlamı, kaynakların daha etkin bir şekilde tahsis edilmesine izin vererek, açıklık durumunun sabit bir gelir seviyesini ve aynı zamanda dengenin dışındaki herhangi bir ülke için büyüme oranını arttırması demektir (Berg ve Kruger, 2003: 6). Neoklasik büyüme teorisinde olduğu gibi, endojen büyümedeki odaklanma ekonominin bir bütün olarak davranışı üzerinedir (Romer, 1994: 3). Bununla birlikte, endojen büyüme modeli, Solow modelinin teknolojik ilerlemenin ekzojen olduğu varsayımını reddetmektedir.

Bu modelde firmaya sunulan teknoloji, araştırma ve geliştirme de dahil olmak üzere firmaların davranışlarından etkilenmemektedir (Mankiw, 2010: 239). Uzun

vadede, bir ülkenin vatandaşlarının hayat standartlarının yüksekliği ekonomik refahın en önemli belirleyicisidir (Mankiw, 2010: 244). Modelin bir başka çıkarımı da modelde uluslararası bir ticaret olmadığıdır. Bunun nedeni ise tek bir malın üretiminin dikkate alınmış olmasıdır (Jones, 1998: 19).

1.2.3. İçsel Büyüme Modeli

İçsel büyüme modeli, ekonomik büyümenin öncelikle içsel güçlerin değil içsel güçlerin bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır. Teori, insan sermayesine, inovasyona ve bilgiye yapılan yatırımların ekonomik büyümeye önemli katkıda bulunduğunu göstermektedir. Teori göre ayrıca, ekonomik gelişmeye yol açacak bilgi tabanlı bir ekonominin olumlu dışsallıklarına ve yayılma etkilerine odaklanmak gerekmektedir. İçsel büyüme teorisi, temel olarak bir ekonominin uzun vadeli büyüme oranının politika önlemlerine bağlı olduğunu savunmaktadır. Örneğin, araştırma ve geliştirme veya eğitim için sübvansiyonlar, bazı endojen büyüme modellerinde inovasyon teşvikini artırarak büyüme oranını yükseltmektedir (Acemoğlu, 2009: 395).

1980'lerin ortasında, standart neoklasik büyüme modelinin, uzun vadeli büyümenin belirleyicilerini keşfetmenin bir aracı olarak tatmin edici olmadığı açıkça ortaya çıkmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi teknolojik değişiklik içermeyen Neoklasik model, ekonominin sonunda kişi başına düşen büyüme oranı sıfır olan sabit bir duruma dönüşeceğini öngörmektedir. Bunun en önemli sebebi, azalan sermayeye gerçekleşen dönüşlerdir. Bu sorundan çıkmanın bir yolu, özellikle insan unsurlarını içerecek şekilde sermaye kavramını genişletmek ve ardından azalan getirilerin bu daha geniş sermaye sınıfına uygulanmadığını varsaymaktır (Barro ve Sala-i-Martin, 2004: 61). Ancak, İçsel büyüme teorisi, neoklasik üretim fonksiyonunda nispeten küçük bir değişiklik yapmaktadır. Şöyle ki, içsel büyüme modelinde, toplam üretim fonksiyonunun, GSYİH'nın sermaye esnekliğinin 1'e eşit olduğu bir Cobb-Douglas üretim teknolojisi ile tanımlandığı varsayılmaktadır (Farmer, 1997: 305).

Ekonomi, iki üretim faktöründen oluşmaktadır: Zaman içerisinde biriktirilebilen yeniden üretilen (örneğin, fiziksel ve beşeri sermaye) üretim faktörü ve her dönemde

aynı miktarda mevcut olan ve yeniden üretilmeyen üretim faktörü. Analizi daha basit hale getirmek için, teknolojik bilgilerdeki tüm değişikliklerin emeğe dahil olduğu ve emek verimliliğindeki iyileşmenin kullanılan sermaye miktarına bağlı olmadığı varsayılmıştır (Uzawa, 1965: 18). Teknoloji veya bilgi zamanla gelişebilir ve ülkeler arasında farklılık gösterebilir. Bilgi, iki veya daha fazla üreticinin aynı formülü kullanabileceği rakipsiz bir mal olarak tanımlanmaktadır (Rivera-Batiz ve Romer, 1991: 24).

Sermaye ve emek, aynı anda birden fazla üretici tarafından kullanılmayan girdilerdir ve bir işçi sırasıyla diğer faaliyetler için mevcut olan zamanı azaltmadan bir faaliyet üzerinde çalışamaz. Bu durum rekabet gücü olarak ifade edilmektedir (Rivera-Batiz ve Romer, 1991: 24). İçsel büyüme, ekonomik büyümenin dışardan gelen güçlerin sonucu değil, ekonomik bir sistemin içsel bir sonucu olduğunu vurgulayarak kendisini neoklasik büyümeden ayırmaktadır. Kalanların büyüme oranının ülkeler arasında değişiklik göstermesine neden olan özel ve kamu tercihlerini ortaya çıkarmaya çalışır (Romer, 1994: 3). Sermaye birikiminin iki etkisi vardır. Birincisi hem endojen hem de neoklasik büyüme teorisinde mevcut olan özel etki. İkincisi de iş gücünün eğitimi yoluyla kazanılan etki. İşçiler yeni teknolojiyi bir firmada kullanmayı öğrendiklerinde başka bir firmaya aktarılacak beceriler edinmektedirler (Farmer, 1997: 307).

Emek verimliliğinde iyileşme sağlayan A (t) eğitim, sağlık, kamu mallarının yapımı ve bakımı gibi çeşitli faaliyetlerin, bir sektör olarak bir araya getirildiği varsayılmaktadır Eğitim sektöründeki faaliyetlerin etkisi tüm ekonomi üzerinde eşit bir şekilde dağılma gösterir. Ayrıca eğitim sektöründe kullanılan işgücü oranı arttıkça işgücü verimliliğindeki iyileşme de artmakta, ancak, marjinal getiri artışının olmadığı varsayılmaktadır (Uzawa, 1965: 19). İçsel büyüme teorisine göre, kişi başına düşen GSYH büyümesinden sorumlu olan insan sermayesi birikimidir (Farmer, 1997: 305).

Yaparak öğrenme teorisi, sürekli geri dönüş varsayımını dağıtım teorisi ile uzlaştırır (Farmer, 1997: 306). İnsan sermayesi, yalnızca aktif öğrenme arayışıyla değil, aynı zamanda üretim eyleminin kendisiyle de elde edilmektedir. Bu bilgi edinme yoluna yaparak öğrenme denir. Yeni ürünler icat edildiğinde veya yeni teknikler

kullanıldığında, şirketler bu ürünleri üretmenin en iyi yolunu öğrendikçe, üretim maliyeti düşme gösterir. Bu bilgi işçiler tarafından işyerindeki deneyimleri ile edinilmektedir (Farmer, 1997: 305). Emek, teknolojideki dışsal gelişmeler nedeniyle değil, bilgi birikiminden dolayı daha üretken hale gelmektedir (Farmer, 1997: 306). Öte yandan, sermaye birikim oranı, yatırım için ayrılacak yıllık çıktı miktarına göre belirlenmektedir (Uzawa, 1965: 19).

Toplam üretim fonksiyonunun ($F(K, L)$) temelini oluşturan üretim işlemlerinin ölçeklendirmeye yönelik sabit getirilere ve emek ile sermaye arasındaki azalan marjinal ikame oranına tabi olduğu varsayılmıştır (Uzawa, 1965: 20). Optimum büyüme kalıbı yalnızca verimlilik birimindeki sermaye-emek oranı ile tanımlanır. Dolayısıyla, biri sermaye-emek oranının yüksek olduğu ve emek-sermaye oranlarının verimlilik yönünden aynı olduğu şekilde daha yüksek bir emek verimliliğine sahip iki ekonomiyi ele aldığımızı kabul edersek bu iki ekonominin aslında aynı yapılaraya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, iki işgücü ekonomisinde optimal emek dağılımı ve yatırımı aynı olmalıdır (Uzawa, 1965: 30). İçsel modelin sabit sermaye modeli, içsel büyümenin sabit tasarruf oranını verir ve sabit, dışsal, tasarruf oranını veri kabul eder. Burada tek bir parametreyle (genellikle A) teknolojik ilerleme modellenmektedir. Çünkü üretim fonksiyonunun endojen büyüme yol açmak için ölçeğe azalan dönüşler göstermediği varsayımını kabul edilmektedir. Bu varsayım için, sermaye yatırımdan ekonomiye bir bütün olarak olumlu yayılmalar veya teknolojideki gelişmelere daha fazla iyileştirmelere yol açan (yaparak öğrenme gibi) çeşitli gerekçeler verilmiştir (Acemoğlu, 2009: 393).

Bununla birlikte, endojen büyüme teorisi, ajanların tüketimi ve tasarrufu en iyi şekilde belirlediği, teknolojik ilerlemeye yol açan araştırma ve geliştirmeye kaynak tahsisini optimize eden modellerle daha da desteklenmektedir. AK modelinin önemli bir sonucu, tüm pazarların rekabetçi olması nedeniyle, temsili bir hanehalkı olduğu ve dışsallık olmadığı için rekabetçi dengenin Pareto optimal olacağıdır (Acemoğlu, 2009: 391). Yoksul ülkelerin ortalama olarak zengin ülkelere göre daha hızlı büyümelerinin nedeni, daha yüksek bir gelir seviyesinin daha yüksek bir yatırım oranı ile ilişkili olmasıdır (Romer, 1994: 6). Ar-Ge teknolojisinin iki spesifikasyonunun her biri için

dengeli bir büyüme oranının hesaplanması, büyüme hızı ile dengeli bir büyüme yolu içinde kalan faiz oranı arasındaki iki doğrusal ilişki açısından özetlenebilir (Rivera-Batiz ve Romer, 1991: 538). Dengeli bir büyüme altında, tüketimin artış oranının, üretim artış oranına eşit olması gerekmektedir (Rivera-Batiz ve Romer, 1991: 540).

Bilgiye dayalı spesifikasyonda, faiz oranı ile büyüme oranı arasındaki negatif ilişki, faiz oranındaki bir artışın, sermaye mallarına olan talebi azalttığı ortaya çıkmaktadır. Tasarımlar ve üretilen ürünler arasındaki esnek üretim olasılığı sınırına göre, patentli tasarımın fiyatındaki düşüş, insan sermayesinde yeni tasarımların üretiminden ve üretilen malların üretiminde bir kaymaya neden olmaktadır. Bu değişim, teknolojinin yaratılmasını yavaşlatır ve böylece büyüme de yavaşlamaktadır (Rivera-Batiz ve Romer, 1991: 539).

İçsel büyüme teorisinin temeli ve açıklığı uzun vadede büyümeyi, teknolojinin yayılması, yaparak öğrenme, ekonomik ölçekli endüstrilerde uzmanlaşma gibi çeşitli şekillerde destekleyebilmesine dayanmaktadır (Berg ve Kruger, 2003: 6). Tersine, mevcut belirli sektörleri veya şirketleri koruyarak veya tercih ederek değişimi kısıtlama veya yavaşlatma etkisine sahip politikaların zamanla topluluğun dezavantajında büyümeyi yavaşlatması muhtemeldir (Acemoğlu, 2009: 398).

Hipotez varsayımı olan yaparak öğrenme ile ilgili bir problem ise, bir ülkenin, yatırımlarını artırarak dünyadaki diğer ülkelere göre büyüme oranını kalıcı olarak artırabileceğini öngörmesidir. Diğer olası bir hipotez de, bir ülke dünya bilgisinin sınırına yaklaştığında, yatırımının bir kısmının dünyadaki diğer ülkelerdeki büyümeyi artıracığının kabul edilmesidir. Hipotez yaparak öğrenmenin daha zayıf bir şekli, her ülke için bilgi fonksiyonunun azalan getirileri gösterebileceğini savunmaktadır. Bir başka deyişle, fabrikalarda ve makinelerde meydana gelen %1'lik bir artış bilginin yayılmasıyla işgücü verimliliğinde %1'den daha az bir artışa yol açmaktadır (Farmer, 1997: 314).

1.3. TİCARET SERBESTİSİ, TİCARİ AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

Uluslararası ticaretin bir ülke ekonomisinin büyümesi için çok önemli olduğu fikri, Adam Smith'e kadar dayanmaktadır (Edwards, 1993: 1358). Ticaretin serbestleşmesi veya açıklığı, çoğu ekonomist tarafından bir ülkenin ekonomik büyümesini teşvik etmek için önemli bir ekonomik araç olarak kabul edilmektedir. Bunu destekleyen hem mikro hem de makro kanıtlar bulunmaktadır (Acemoğlu, 2009: 678). Ticaretin serbestleşmesi ve piyasaya yönelik politika reformları, 1980'lerin başlarında gelişmekte olan birçok ülkede tarafından benimsenmiş ve 1990'larda yoğun olarak uygulanmaya başlanmıştır. Ticaret engellerinin tamamen ortadan kaldırılması, günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en popüler ekonomik politikası haline gelmiştir (Silva, Chidmi ve Johnson, 2013: 58).

Uluslararası ticaret, ülkelerin teknoloji ya da faktör oranındaki farklılıktan kaynaklanan karşılaştırmalı üstünlüklerden faydalanmalarını sağlamaktadır. Böylece bir ülkede daha fazla sermaye biriktirdikçe, uzmanlaştığı malların daha fazlasını ihraç etmeye başlamaktadır (Acemoğlu, 2009: 655).

Ticaretin serbestleştirilmesi politikaları, sadece kazanmak amacıyla (win win situation: kazan-kazan durumu) değil, aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin büyümesini kolaylaştırması, yoksul nüfusun lehine daha yüksek yaşam standartlarının elde edilmesini sağlaması ve bu nedenle onlara yardımda bulunmaları gerektiğini düşünmelerinden dolayı dünya genelinde benimsenen bir uygulamadır. Zengin milletlerle olan açığı kapatabilmek veya ekonomileri birleştirmek için başvuru olan bir yoldur. Uluslararası ticaret, her girdi üreticisinin daha büyük bir pazara erişmesini sağlamaktahem de yeni girdiler bulmayı daha karlı hale getirmektedir. Bu daha yüksek karlılık, daha yüksek bir inovasyon ve daha hızlı bir büyüme anlamına gelmektedir (Acemoğlu, 2009: 680).

Küreselleşmiş bir ekonomide, sermayeye geri dönüş oranlarının ülkeler arasında farklılık göstermesi halinde, sermayenin geri dönüş oranının daha yüksek olduğu

alanlara akması beklenmektedir. Bu da serbest sermaye akımlarının, faiz oranının hangi ülkenin borçlandığından veya bir ülkenin borç alan mı yoksa borç veren mi olduğundan bağımsız olduğunu göstermektedir (Acemoğlu, 2009: 648). Ayrıca, her ülkenin dünyaya göre küçük olduğu varsayımıyla tutarlı olarak, tüm ülkeler uluslararası finansal piyasalarda fiyat alıcılarıdır. Bu nedenle bu faiz oranında istedikleri kadar borç alabilir veya borç verebilirler (Acemoğlu, 2009: 649). Bir ülkenin uluslararası borçlanması veya borç vermesi serbestleştiğinde, her ülkenin uluslararası düzeyde bütçe kısıtlamalarının karşılanması gerekmektedir (Acemoğlu, 2009: 650).

Öte yandan, dış ticaretin serbest olmaması ise, genellikle bebek endüstrisinin korunmasını ve sanayi politikasını haklı çıkarmak için kullanılan popüler bir argümandır. Çünkü ticaretten elde edilen statik ve dinamik kazanımların maliyetli olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, uluslararası ticaret bazı ülkeleri nispeten düşük büyüme potansiyeli olan endüstrilerden uzmanlaşmaya teşvik etmektedir (Acemoğlu, 2009: 680).

Ticaret ve büyüme konusunda geliştirilen son teorik modellerin çoğu, araştırma ve geliştirme, ölçek ekonomilerinin artması ve ticaretin neden olduğu teknolojik yayılma konularına odaklanmaktadır. Bunun motivasyonu, sermaye-emek oranındaki artışın, verilerde gözlenen büyüme oranlarının yarısından daha azını oluşturmasıdır. Ayrıca artıkların teknolojideki gelişmeleri temsil ettiği düşünülmektedir (Vamvakidis, 2002: 60). Bununla birlikte ticaret, ülkelerin kaynaklarını daha verimli kullanmalarını engellediği için gereksiz araştırma ve geliştirme çabalarından kaçınmalarını da sağlamaktadır (Vamvakidis, 2002: 61).

Heckscher-Ohlin modeli, ülkelerin aynı (veya benzer) teknolojilere erişiminin bulunduğunu ve temel ticaret kaynağının faktör oranlarındaki farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır (Acemoğlu, 2009: 655). Dünya geneline bakıldığında, çoğu ekonomist ve siyasetçinin körü körüne takip ettiği Latin Amerika ülkelerinin düşük performans göstermesi halinde, ikame stratejilerine çarpıcı bir zıtlık sunan ve hızla büyüyen Doğu Asya ülkelerine tepki gösterir bir şekilde dışa dönük stratejiler uygulamışlardır (Edwards, 1993: 1359). 1970-1980 döneminde uluslararası ticarete açık

olan Doğu Asya ekonomilerinin, diğer birçok gelişmekte olan ekonomiden ve sermaye birikiminden çok daha hızlı bir şekilde dünyaya entegre oldukları gözlenmiştir. Bu da uluslararası ticaretin, hızlı birikim nedeniyle ortaya çıkan sermayenin azalan getirilerinin geçici olarak nasıl önlenebildiğini ve daha yüksek oranlarda sürdürülebilir büyümenin nasıl sağlanabildiğini göstermektedir (Acemoğlu, 2009: 663).

Ancak, söz konusu ülkeler arasındaki büyüme ya da performanstaki fark, büyük bir tartışma doğurmuş ve kamu politikası tartışmalarında temel bir konu haline gelmiştir. 1980'lerde, ekonomistler, yoksul ülkelere uygulanan ticaret engellerinin azaltılması ve uluslararası ticaretin dış rekabete açılmasında temel bir bileşen olan pazar odaklı reformlara dayanan kalkınma stratejilerinin izlenmesi üzerinde daha ısrarcı olmuşlardır. Bu görüş, Dünya Bankası, IMF ve diğer çok taraflı kurum tarafından da desteklenmiştir (Edwards, 1993: 1359).

Neoklasik büyüme modeli, uluslararası ticaretin ve diğer politikaların, toplam üretimin denge seviyesini etkilediğini, ancak büyüme oranını etkilemediğini vurgulamaktadır. Sadece son zamanlarda endojen büyüme modellerinin geliştirilmesi ile bu çerçevede büyüme üzerindeki politika etkilerini ele almak imümkün olmaktadır. Edwards, ticaret açıklığı ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ifade ederek bu konuya son noktayı koymuştur (Edwards, 1993: 1371). Hem genişletilmiş neoklasik hem de dışsal ve içsel büyüme modelleri, büyümenin, diğer birçok faktörün yanı sıra, tek taraflı ve çok taraflı ticaret serbestleştirme politikaları ve ardından ticaret açıklığı ile desteklenen bilgi birikim hızına bağlı olduğunu kabul etmektedirler (Sakya, Villaverde ve Maza, 2015: 862). Literatüre göre, ticari açıklıktan kaynaklanan ekonomik büyüme ve gelişme için potansiyel faydalar bulunmaktadır. Dış ticarete açıklığın yararları, hem genişletilmiş standart neoklasik ekzojen hem de endojen ekonomik büyüme modelleriyle açık hale getirilen teknolojik ilerleme ve artan uluslararası ve yerel rekabete dayanmaktadır.

Bununla birlikte, ticaret açıklığı, ülkelerin araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin ana faaliyetler olmadığı sektörlerde uzmanlaşmasına yol açması halinde, gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyüme ve gelire potansiyel olarak zarar da verebilmektedir

(Sakya, Villaverde ve Maza, 2015: 863). Bu nedenle bir kalkınma stratejisi yalnızca açıklığa değil, aynı zamanda büyüme regresyonlarında daha güçlü görünen iyi makroekonomik politikalara ve etkin kurumlara da dayanmalıdır (Vamvakidis, 2002: 59). Bu nedenlerden dolayı, dış ticarete açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine yapılan bazı ampirik çalışmalara bakmakta yarar görülmektedir. Aşağıda söz konusu çalışmalardan örnekler yer almaktadır:

De Silva, Chidmi ve Johnson (2013), 1960-2010 döneminde ortak bir entegrasyon analizi kullanarak, ticaretin serbestleşmesini yani ekonomini dışa açıklığını dikkate alarak, Sri Lanka'da ekonomik büyümeyi araştırmak için deneysel bir çalışma yapmışlardır. Analiz, Sri Lanka'da ticaret açıklığı ile ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkiyi destekler nitelikte bir sonuç vermiştir.

Coe & Helpman (1995), 21 OECD ülkesi ve İsrail için 1971 - 1990 döneminde OLS (en küçük kareler yöntemi) yöntemi kullanarak bir veri kümesi çalışması yapmışlardır. Çalışma sonucunda, hem yerli hem de yabancı Ar-Ge sermaye stoklarının ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi olduğu (21 ülkeye ait işlemlerin ağırlıklı ortalaması olarak) bulgusunu elde etmişlerdir. Ortakların yurt içi Ar-Ge sermaye stokları ve ikili ithalat paylarını ağırlık olarak kullanmaları halinde ithalat yoluyla bilgi yayılmasının önemi ortaya çıkmıştır. Çalışma, teknolojik ilerlemeyi herhangi bir ülkenin ekonomik büyümesinin ana nedeni olarak kabul eden son ekonomik büyüme teorilerine dayandırılmıştır. Ülkeler, iletişim teknolojilerini, örgütsel yöntemi ve üretim süreçlerini öğrenerek uluslararası ticaretten yararlanmaktadırlar. Yapılan değerlendirmede, tahmini getiri oranının hem yerel üretimde hem de uluslararası yayılmalarda yüksek olduğu doğrulanmıştır.

Edwards (1998) çalışmasında, 93 ülkenin karşılaştırmalı verilerini kullanarak, açıklık ve toplam faktör verimliliği artışı arasındaki ilişkinin sağlamlığını analiz etmiştir. Çalışmada, dokuz ticaret politikası endeksi, bulguların açık ekonomilerde toplam faktör verimliliği artışının daha hızlı olduğu görüşünü destekleyip desteklemediğini araştırmak için kullanılmıştır. Model, toplam üretim fonksiyonu üzerinden tahmin edilmiştir. Sonuçlar, açıklık göstergesi, tahmin tekniği, zaman periyodu ve işlevsel formda

sağlamdır ve daha açık ülkelerin daha hızlı üretkenlik artışı yaşadıklarını göstermektedir. Her ne kadar enstrümental değişkenlerin kullanımı endojenite ile başa çıkmaya yardımcı olsa da, nedensellik ile ilgili konular biraz açık kalmakta ve zaman serisi analizlerinin uygun şekilde ele alınmasını gerektirmektedir.

Dollar ve Kraay (2004) ise, 1980'den bu yana tarifelerde büyük düşüşleri ve fiili ticaret hacimlerinde büyük artışları olan yaklaşık 100 gelişmekte olan ülke grubunu ele alarak değerlendirmeler yapmışlardır. Birim kök testinin birinci farkının tahmin sonuçlarına göre, ticaret hacmindeki değişimler, büyümedeki değişimlerle bağlantılı olarak oldukça olumlu bulunmuştur. Yazarlar, küreselleşmenin, daha fakir olanlara oranla daha zengin olanlara fayda sağladığına inanmaktadırlar. Ancak, bireysel vakalardan ve ülkeler arası analizlerden elde edilen bulgular, küreselleşmenin fakir ülkelerde daha hızlı büyümeye ve yoksulluğun azalmasına yol açtığı görüşünü desteklemektedir.

Hye, Wizarat ve Lau (2016) çalışmalarında, 1975-2009 dönemi için endojen büyüme modelini kullanarak Çin'in ticaret açıklığı ile ekonomik büyümesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Modelde ARDL ve Hariketli Regresyon Yöntemi kullanılmıştır (rolling regression). Çalışma, aynı zamanda yeni bir dış açıklık endeksi geliştirerek literatüre katkıda bulunmuştur. Ampirik bulgular, hem kısa vadede hem de uzun vadede dış ticarete açıklığın, incelenen dönemde Çin'deki ekonomik büyümeyle pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir. Hariketli Regresyon sonucu, dış ticarete açıklığın 1986 - 1988, 1993 - 1996 ve 1999 - 2000 yıllarındaki ekonomik büyüme ile negatif olarak bağlantılı olduğunu göstermektedir. Politika uygulaması, kapsamlı ticaret açıklığının sürdürülebilir ekonomik büyüme için hayati önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Uzun vadede olumlu ve önemli insan sermayesi katsayısı, eğitim harcamalarında ekonomik büyümeyi artırıcı yönde etkilemektedir. Pozitif fiziksel sermaye katsayısı, Çin'deki yatırım düzeyinin artmasının önemine işaret etmektedir.

Nowbutsing (2014) ise çalışmasında, Hint Okyanusu'nun çerçevesindeki ülkeler için açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri çerçevesinde analiz etmiştir. Panel, 1997-2011 döneminde 15 ülkeden oluşmaktadır. Çalışmada, GSYİH'nin

yüzdesi olarak dış ticaret, GSYİH'nın yüzdesi olarak ithalat ve GSYİH'nın yüzdesi olarak ihracat üzere üç açıklık ölçütü kullanılmıştır. Bu örneklem için panel birim kök ve panel eşbütünleşme tekniği benimsenmiş ve model tahmini için tamamen değiştirilmiş sıradan en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Açıklığın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği bulunmuştur. Açıklık bir büyüme motoru değildir, ancak araştırma ve geliştirme, daha geniş pazar erişimi ve üretim maliyetinde düşüş sağlayarak büyümeyi teşvik etmek için bir katalizör görevi görmektedir.

Dao (2014) da, 1980'den 2009'a kadar 71 gelişmekte ve geliştirmekte olan ülke için ticaret açıklığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi havuzlanmış OLS regresyonu ve panel veri tekniklerini kullanarak ampirik olarak araştırmıştır. Yapılan analiz sonucunda, ticaretin serbestleştirilmesinin olumlu olduğu ve ekonomik büyüme üzerinde önemli etkisinin bulunduğu bulguları elde edilmiştir. Aslında, ticarete açıklığın ölçülmesinde tek bir standart sapma artışı, büyüme oranında %0,24 puanlık bir artışla sonuçlanmaktadır.

Vamvakidis (2002) çalışmasında, büyüme-açıklık bağlantısının ne kadar sağlam olduğunu analiz etmiştir. Hem gelişmiş hem de geliştirmekte olan ülkeler için 1870'ten günümüze kadar tarihsel kanıtlara bakılarak yapılan çalışmada, 1970'lerden önce pozitif bir büyüme-açıklık bağlantısı için destek bulunamamıştır. Aslında, korelasyon 1920-1940 dönemi için negatiftir. 1920-1990 dönemi için ise tahmin edilen ülkeler arası büyüme regresyonları, açıklık ve büyüme arasındaki pozitif korelasyonun yalnızca yeni bir fenomen olduğunu göstermektedir. 1970'lerde ve 1980'lerde dünya ticaretinde benzeri görülmemiş bir genişlemenin, bu dönemde ticaret açıklığının büyümeye sağladığı faydaların itici gücü olabildiğini düşündürmektedir. Çünkü düşük korumalı bir ekonomik dünya, büyümeyi teşvik etmek için açık bir ön koşuldur. Bu, iç ticaret politikasının, dünyanın geri kalanı tarafından takip edilen ticaret politikasından bağımsız olarak belirlenemeyeceği anlamına gelmektedir.

Sakyi, Villaverde ve Maza (2015) da çalışmalarında, 1970-2009 dönemi için 115 geliştirmekte olan ülke örneğinden hareketle ticaret açıklığının gelir seviyesi ve büyüme oranları üzerinde ne derece etkili olduğunu araştırmaktadırlar. Çalışmanın örneklemini

karşılıklı olarak, düşük gelirli, düşük orta gelirli ve üst orta gelirli ülkeler olmak üzere üç ayrı ülke grubuna ayrılmıştır. Analiz için Durağan Olmayan Heterojen Panel Eşbütünleşme Tekniği ve Homojen Panel Veri Teknikleri kullanılmıştır. Sonuçlar, ticaret açıklığı ile uzun vadede gelir düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ticari açıklığın gelir düzeyinin hem bir nedeni hem de bir sonucu olduğu belirtilmektedir. Kısa dönemde elde edilen sonuçlara göre, yani, açıklık büyümesi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantının aynı yönde olduğu gözlemlenmiştir.

Diğer yandan, düşük gelir grubundaki ülkeler için sonuçlar, dışa açıklık ile gelir düzeyi arasındaki uzun vadeli bir eşbütünleşme ilişkisini desteklemek için yeterli kanıt göstermediklerinden çok anlamlı çıkmamıştır. Genel olarak ifade etmek gerekirse elde edilen sonuçlar, ticaret açıklığının bu tür ülkelerde gelir ve ekonomik büyüme düzeylerini olumsuz yönde etkilediği anlamına gelmediği söylenebilir. Bunun yerine, dünya genelinde ticaret entegrasyonlarını derinleştirmelerine yardımcı olabilen, ticaret yapısını değiştirebilen politika müdahalelerini uygulamak gerekmektedir. Bu politikaların uygulanması durumunda, söz konusu ülkelerin açıklık derecelerindeki ek artışlardan fayda sağlamaları mümkün olmaktadır.

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, yapılan analizler sonucunda ekonomik büyüme ile ticari açıklık arasındaki ilişkinin yönü, ülkelerin niteliğine, kullanılan verilere ve değişkenlere göre büyük ölçüde değişkenlik göstermektedir. Bu konuda tam açıklık söz konusu olmadığından farklı farklı görüşler ileriye sürülmekte, bu da konu ile ilgili bir fikir birliğinin oluşmasına engel olmaktadır. Ayrıca konu ile ilgili olarak oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Ele alınan çalışmalara ilişkin değerlendirmelere dair daha kapsamlı literatüre, çalışmanın üçüncü bölümünde yer alan literatür taraması kısmında değinilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. GAMBİYA EKONOMİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. GAMBİYA'NIN COĞRAFİ KONUMU

Gambiya, yaklaşık 11.000 km² (4361 mi²) toplam alana sahip, Afrika kıtasının en küçük ülkesidir. Gambiya Nehrinin (Batı Afrika'daki en seyrek nehirlerden biridir) her iki tarafında yaklaşık 10 km genişliğinde (yaklaşık 6 mil) kara şeridinden oluşmaktadır. Atlantik Okyanusu'ndan Afrika'nın içine doğru 470 km (292 mi) kadar uzanmaktadır (Hughes ve Perfect, 2006: 6). Gambiya'nın kuzey, doğu ve güney sınırları Senegal ile çevrilmiştir. Batı sınırında ise Atlantik Okyanusu bulunmaktadır. Gambiya Nehri, suyunu Gine Conakry'nin Futa Jallon yaylalarından çekmektedir (Darboe, 1979: 3).

Gambiya, 1888 yılında Büyük Britanya hakimiyetinin ilk dönemlerinde Sierra Leone Valisi'nin yönetimi altındaki topraklara dahil edilmiş ve başlı başına bir sömürge düzeni olarak kurulmuştur. 1889 yılında ise Fransa himayesindeki Senegal ile Gambiya'nın kesin sınır çizgileri belirlenmiştir.

Britanya Kraliyet Kolonisi, Gambiya Nehri boyunca dağılmış birkaç yerleşim yerinden oluşmuştur. Bu alanlar, sadece 110 km² lik bir alanı kapsamaktadır. Başkent Bathurst'ün (şimdiki Banjul'un) bulunduğu nehrin ağzındaki St. Mary Adası, 1816'da ve MacCarthy Island'da (nehirden 241 km (150 mi) uzaklıktadır) 1823 yılında satın alınmıştır. Nehrin kuzey kıyısındaki genişliği 1.6 km (1 mi) ve uzunluğu 58 km (36 mi) dir. Bathurst'un batısındaki 40 km² (25 mi²) bir alan olan İngiliz Kombo (daha sonra Kombo St. Mary olarak adlandırılmıştır) 1840'da; Nehrin kuzey kıyısında bir ticaret merkezi olan Albreda, 1857'de Fransa tarafından el değiştirmiştir; ve 1880'lerde ülkeye başka birkaç ilçe daha eklenmiştir (Hughes ve Perfect, 2006: 7-8).

Bu yerleşimler, 1889 Sözleşmesi uyarınca edinilmiştir. Ancak 1965 yılında bağımsızlığın ilan edilmesine kadar oldukça farklı bir şekilde yönetilen bu toprakların "Koruyucu" dan ayrılması için "Koloni" olarak adlandırılması gerekmiştir. Kombo St.

Mary'de, 1946'da idari amaçlar için tekrar Koloniye transfer edilmiştir (Hughes ve Perfect, 2006: 8-10). Ülkenin en önemli şehirleri, Banjul, Brikama, Georgetown, Bensang, Bakau, Ganjur olarak sıralanmaktadır.

Gambiya iki belediyeden ve beş bölgeden oluşmaktadır. Belediyeler Banjul ve Kanifing belediyeleridir. Bölgeler ise;

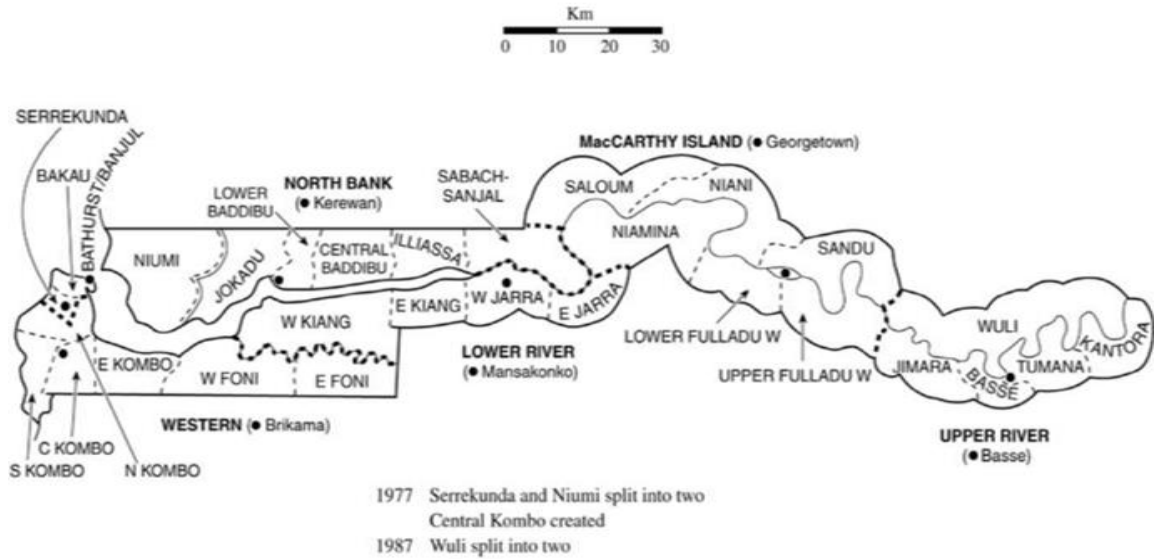
1. Aşağı Nehir Bölgesi
2. Merkez Nehir Bölgesi
3. Kuzey Kıyı Bölgesi
4. Yukarı Nehir Bölgesi
5. Batı Sahil Bölgesi, olarak isimlendirilmişlerdir.

Bu bölgelerden, Janjanbureg Merkez Nehir Bölgesi'ndeki yerel yönetim alanları ile Yukarı Nehir Bölgesi'ndeki Basse Yerel Yönetim Alanı, diğer bölgelere kıyasla daha fakirdirler (Wright, 2014: 9).

Şekil 1. Gambiya Haritası

Gambiya'nın Bölgesel ve Seçim Bölgesi Sınırları

..... Bölgesel Sınır
..... Seçim Bölgesi Sınırı

Kaynak: Hughes ve Perfect, 2006: 1.

Ülkenin büyük bölümünde özellikle de Gambiya Nehri kıyılarının ilk 150 km'ye kadar olan kısmında yoğun olarak mangrov bataklıkları bulunmaktadır. Ancak son zamanlarda bazı yerlerdeki mangrov bataklıkları pirinç ekimi için temizlenmiştir. Bataklıkların ardında, nehir seviyesinden biraz daha yüksek olan “banto faros” denilen savan alanları bulunmaktadır. Ülkede tropikal iklim yaşanmaktadır. Haziran ve Kasım ayları arasında hava sıcak ve yağmurlu, Kasım ve Mayıs ayları arasında ise serin ve kuru geçmektedir. Ortalama yağış miktarının yüzde 85'i başkent Banjul ve çevresine düşmektedir. Nehrin yukarısındaki toprak hafif ve kumludur ve yer fıstığı üretimi bu toprak çok uygun bir nitelik taşımaktadır (Wright, 2014: 2).

2.2. GAMBİYA'NIN DEMOGRAFİK YAPISI

Gambiya, Afrika'daki en küçük ve en fakir ülkelerden biridir. Ülkede yaygın bir yoksulluk hakimdir. Gambiya'nın 2018 yılında tahmini nüfusu 2.16 milyon olması beklenmektedir. Buna göre, km²'ye düşen nüfus miktarı 176 kişi olmaktadır. (<http://www.worldpopulationreview.com>. 11.11.2018). Ülkenin yıllık nüfus artış hızı %3.2 düzeyindedir. Bu da kadın başına yaklaşık dört çocuk demektir. Ülke nüfusunun yarısı kadın (%50.50), yarısı da erkektir (%49.50). %90'ı Müslüman olan ülkede %8 oranında Hristiyan, %2'si de diğer dinlere mensuptur (<http://www.worldpopulationreview.com>. 11.11.2018). Gambiyalar hem dinlerin tatillerini resmi olarak uygulamakta hem de dini hoşgörü de bulunmaktadır.

Gambiya'da çok çeşitli etnik gruplar yaşamaktadır ve her biri kendi dilini ve geleneğini asgari düzeyde sürdürmeye çalışmaktadır. En büyük etnik grup nüfusun %42'sine sahip olan Mandinka'dır. Bunu %18'le Fula, %16 ile Wollof, %10'la Jola, %9'la Serahuli, %4'le Serers, Bianunkas ve diğer Afrikalı etnik gruplar ve %1 oranında da Afrika'lı olmayanlar takip etmektedir. Aku halkı, ülkenin en küçük etnik kökenlerinden biridir. Afrika'lı olmayan grup içinde çoğunlukla Avrupalılar ve Lübnanlılar bulunmaktadır (<http://www.worldpopulationreview.com>. 11.11.2018).

Gambiyalıların %61,3'ünden fazlası kentsel alanda yaşamaktadır, ancak daha fazla genç insan iş ve eğitim arayışı için başkente göç kararı almaktadır. Kentsel göç, kalkınma projeleri ve modernleşme gibi batının alışkanlıkları ve değerleri ile daha fazla sayıda Gambiyalıyı buluştururken, geniş aileye olan geleneksel vurgu, yerli kıyafet ve kutlama biçimleri günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olmaya devam etmektedir (Kemayou et al. 2017: 21).

Gambiya'nın genç nüfus yapısının yaklaşık %60'ı 25 yaşın altında bulunmaktadır. Genel okuryazarlık oranı %55 civarındadır. Okuryazarlık oranı içinde kadınlar erkeklerin gerisinde kalmaktadır. 2013 yılı verilerine göre GSYİH'nin %2,8'i eğitime harcanmaktadır. 2015 yılı verilerine göre ise nüfusun %58,9'unun sağlık koşulları iyileştirilmiş ve %90,2'sinin de içme suyu sorunu giderilmiştir. Gambiya halkının ortalama yaşam süresi erkeklerde 58, kadınlarda ise 60 yıldır. 2016 yılında, Gambiya'da yaşayan 20.000 kişi HIV/AIDS virüsü taşımaktadır (<http://www.indexmundi.com/the-Gambia/> 07.11.2018).

Gambiya nüfusunun yaklaşık %30'u, günlük 1.25 \$ olan uluslararası yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (<http://www.worldpopulationreview.com>. 11.11.2018). 2017'de, Gambiya, İnsani Gelişme Endeksindeki 189 ülke arasından 174'üncü sırada yer almıştır. Gambiya'nın GINI Endeksi kademeli olarak 1998'de 48,5 puandan 2015'te 35,9 puana kadar düşüş göstermiştir (<http://hdr.undp.org/>11.11.2018).

Gambiya'da nüfusun yaklaşık %70'inin geçimi sulanmamış tarıma dayanmaktadır. Tarım ise ilkel koşullarda gerçekleştirilmektedir. 2011-2013 yılları arasında yaşanan kuraklıklar nedeniyle tarımdan yeterli düzeyde ürün alınamamış, kıtlık ve yoksulluk, beraberinde yetersiz beslenmeyi arttırmıştır.

Gambiya göçmenler için kaynak bir ülke ve göçmenlerle mülteciler için bir geçiş ülkesi niteliği taşımaktadır. 1980'lerden bu yana, özellikle gençler arasında ekonomik bozulma, kuraklık ve yüksek işsizlik, hem iç göçü (büyük ölçüde kentsel) hem de dış göçü (yasal ve yasadışı) hareketlendirmiştir. 2010-2015 yılları arasında ülkede yoksulluk %48 seviyesinde kalırken, GSYİH büyümesi ortalama olarak %3 düzeyinde

gerçekleşmiştir. Bu rakam, ülkedeki nüfus artış hızından daha düşük bir orandır. Gambiya'da kırsal ve kentsel nüfus arasındaki refah açığı oldukça fazladır. Nüfusun %10,8'i başkent Banjul'da yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Gambiya'daki kırsal nüfusun oranı %69,8 düzeyindedir. Ülkedeki çalışma çağındaki nüfusun yalnızca %51'i istihdam edilmekte ve işsizlik oranları kırsal alanlarda daha yüksek düzeylerde seyretmektedir (IPI, 2018: 2-5).

Göçmenler, doktorlar ve hemşireler dahil olmak üzere büyük ölçüde vasıflı işçilerden oluşmaktadır. Gambiyalı göçmenler, daha çok İspanya, ABD, Nijerya, Senegal ve İngiltere'ye göç etmeyi tercih etmektedirler. Gambiya ve İspanya ülkeleri arasında tarihi, kültürel ve ticari bağlar sağlam olmamasına rağmen kırsal kesimde yaşayan Gambiyalılar, yakınlığı ve yeraltı ekonomisindeki işlerin kullanılabilirliği nedeniyle bu ülkeye çok sayıda göç etmektedirler. Bu göç dalgası, İspanya'da 2007 yılında yaşanan ekonomik krizden sonra büyük ölçüde yavaşlama eğilimi göstermiştir (<http://cia.gov/library/publication> 11.11.2018).

2006 yılından bu yana Batı Afrika ülkelerinin birçoğunda süregelen savaşlar ve Senegal'deki Casamance ihtilafından kaynaklanan mülteci akınına Gambiya ev sahipliği yapmıştır. Söz konusu mülteciler, genellikle Senegal-Gambiya sınırındaki akrabalarıyla birlikte hareket ederek Gambiya'daki kalıcı yerleşim yerlerine geri dönmüşlerdir. Bunun sonucunda yaklaşık 7.400 Casamance mültecisine hizmet sağlama zorluğu, Gambiya köylüleri arasında yoksulluğun daha da artmasına neden olmuştur (<http://cia.gov/library/publication> 11.11.2018).

2.3. GAMBİYA'NIN TARİHİ GEÇMİŞİ

Gambiya, Gambiya Nehri'nin verimli toprakları üzerine kurulmuş bir ülkedir. Bu topraklar, uzun yıllardır yerleşim bölgesi olarak kullanılmaktadır. Bu yerleşim yerine ait ilk belgeler Milattan Önceye dayanmaktadır. Ancak günümüze gelen Milattan Sonraki ilk kayıtlar, 9.ve 10. yüzyılda Arap tüccarlarının, köle, altın ve fildişi için Sahra-ötesi ticaret yolunu kurmaları üzerine tuttıkları belgelerden oluşmaktadır (Gray, 1940: 1). Bu zaman

diliminde birçok Batı Afrika ülkesinde Müslüman tüccarlar ve öğretmenler çeşitli yerleşim yerleri kurarak altın ve fildişi karşılığında Sahra'yı aşan ticaret rotaları oluşturmuşlardır. Gambiya Nehrini ziyaret eden ilk Avrupalılar, 15. yüzyılda Portekizlilerdir. Portekizliler, Arap tüccarlardan köle, altın ve fildişi ticaretini devralarak bölgede hakimiyet kurmaya başlamışlardır. Bu dönemde, bölge Mali Krallığı'na bağlıdır ve onlar tarafından yönetilmektedir (<https://insamer.com>. 01.03.2019).

16. yüzyılda ise, bölge Songhai İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde Gambiya'nın bir kısmı, Polonya-Litvanya Birliği'nin bir kolonisi olmuştur. Gambiya'daki baskın etnik grup olan Mandinkalar, Colanders, St. Andrews Adası olarak adlandırdıkları yerde 1651'den 1661'e kadar (İngilizlerin esaretine kadar) ticaret üssü olarak kullandıkları Kunta Kinteh Adası'na (James Adası) yerleşmişlerdir (<http://www.visitthegambia.gm/history>. 09.11.2018).

Gambiya, 18. yüzyılın ortalarında İngilizlerin sömürgesi olmuştur. 1756 yılında İngiltere ve Fransa arasında bölgedeki su kaynaklarının paylaşımında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle Yedi Yıl Savaşları başlamıştır. 1763 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile bu savaşlar sona ermiş ve Gambiya üzerindeki tüm haklar Fransa tarafından Birleşik Krallığa devredilmiştir. Savaşı kazanan İngiltere'de Gambiya'yı ele geçirdikten sonra bölgeye "Senegambia" ismini vermiştir (<https://www.tarihiolaylar.com>.15.11.2018) Ancak Fransa pek çok kez Gambiya'yı geri almak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 1783'te St Louis ve Goree Fransa'ya geri verilmiş olmasına rağmen Fransızlar 1857'de İngiltere'ye bırakılan Albreda'da nehrin kuzey kıyısında küçük bir yerleşim bölgesini daha ele geçirmişlerdir (<http://www.visitthegambia.gm/history>. 09/11/2018). Bu da çatışmaların hep süregelmesine neden olmuştur.

1807'de İngiliz İmparatorluğu genelinde köle ticareti kaldırılmıştır. Ancak İngilizler Gambiya'daki köle ticaretini sonlandırmakta başarısız olmuşlar ve 1861'de bu ticareti engellemek için Bathurst'ta (başkent Banjul) bir askeri üst kurmuşlardır (Kemayou et al., 2017: 10). Gambiya, İngiltere sömürgesinin altına girdiği ilk yıllarda Sierra Leone Valisi tarafından yönetilmiştir. Ancak, 1888 yılında Gambiya'da başlı başına bir sömürge düzeni kurulmuş ve 1889 yılında Fransa himayesindeki Senegal ile kesin olarak

sınır çizgileri belirlenmiştir. 18. ve 19. yüzyıl arasında bu bölgelerden yaklaşık üç milyon kişi, Batı Hint Adaları, Kuzey Amerika ve Avrupa'ya köle olarak götürülmüştür (<https://insamer.com>. 01.03.2019).

II. Dünya Savaşı sırasında, Gambiya birlikleri Burma'daki müttefiklerle birlikte savaşmışlardır. Banjul, ABD Ordusu Hava Birlikleri için bir hava merkezi ve Müttefik deniz konvoyları için bir çağrı limanı olarak hizmet etmiştir. Ayrıca ABD Başkanı Roosevelt, 1943'teki Kazablanka Konferansı'na giderken Banjul'da bir gece konaklamış ve bu ziyaretle ilk kez bir Amerikan başkanı görevde iken Afrika Kıtasına ayak basmıştır (<http://www.visitthegambia.gm/history>. 09/11/2018).

Söz konusu savaş sonrasında, bağımsızlık hareketi tüm kıtayı etkisi altına almıştır. Gambiya'da da başlayan kıpırdanmalar, 1945-1951 döneminde bazı reformların yapılmasına neden olmuştur. Ayrıca İngiltere, halkın artan ekonomik ve sosyal talepleri karşısında kayıtsız kalamamış ve ülkede bazı tesisler kurmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte İngiltere, yasama konseyine yerlilerin de dahil edilmesine karar vermiştir. 1959 yılından itibaren artan siyasi hareketler ise ülkenin adım adım bağımsızlık elde etmesinde önemli roller oynamıştır. 1960'ta yapılan genel seçimlerin kazanılmasının ardından Gambiya İngiltere denetiminde özerk bir dönemden geçmiştir. 1961 yılında da yapılan görüşmeler sonucunda yasama konseyi temsilciler meclisine dönüştürülmüştür (Hughes ve Perfect, 2006: 12). 1963'te özerk sömürge haline gelen Gambia 1965'te bağımsızlığını ilan ederek aynı zamanda Afrika Birliği Teşkilâtı'na ve Birleşmiş Milletler'e üye olmuştur. Anayasal monarşi rejimiyle ve yapılan seçimlerin sonucunda Gambiya, yurtdışında yaygın bir ilgi görmüştür (The Gambia Tourism Board, 2016: 6). 1970'e kadar yönetilen ülkede, aynı yıl yeni bir anayasa hazırlanarak cumhuriyet ilan edilmiştir. (Hughes ve Perfect, 2006: 12). 1981'e kadar süren göreceli istikrar, bu yılda yaşanan darbe ile sona ermiştir (Hughes ve Perfect, 2006: 160). Kanlı darbenin ardından dönemin Başbakanı olan Jawara yardım için Senegale başvurusu ve Senegalli askerlerin müdahalesi ile isyan kuvvetlerinin geri püskürtülmesi sonucunda Senegal ve Gambiya 1982 yılında Konfederasyon Antlaşmasını imzalamışlardır. Senegambia Konfederasyonu'nun kurulmasına neden olan bu anlaşmayla, iki devletin silahlı

kuvvetlerinin, ekonomilerinin ve para birimlerinin birleştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak Gambiya 1989'da konfederasyondan çekilme kararı almıştır. Temmuz 1994'teki askeri darbeye kadar Gambiya, beş kez yeniden seçilen Başkan Jawara tarafından yönetilmiştir (Hughes ve Perfect, 2006: 41-44).

1994 yılında ülkede yaşanan darbe sonucunda, Yahya Jammeh'in öncülüğünde, Silahlı Kuvvetler Geçici Yönetim Konseyi (AFPRC) kurulmuştur. Bu konsey, 1994-1996 yılları arasında ülkede aktif olarak görev yapmıştır. AFPRC, 1996 yılında ise ulusal seçimleri yapmaya karar vermiş ve bunun için Geçici Bağımsız Seçim Komisyonu'nu (PIEC) kurarak demokratik bir sivil yönetime geçiş için planını açıklamıştır. Seçim sonrasında Jammeh cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır (Hughes ve Perfect, 2006: 45). 1998-1999 yılları arasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde daimi olmayan bir sandalyeye seçilen Gambiya, 2013 yılında dönemin İçişleri Bakanı tarafından Gambiya'nın bir daha asla çıkarılamayacağını belirterek konuyu, derhal yürürlüğe dahil ettirmiş ve böylece Gambiya, neo-sömürgeci bir organizasyonun parçası olmuştur (Hartmann, 2017: 86).

Jammeh, 2001, 2006 ve 2011 seçimlerini de kazanarak uzun yıllar cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. 2016 seçimlerinde ise büyük bir hezimete uğramış olmasına rağmen seçim sonuçlarını reddetmiştir. Yeni Başkan (Barrow) 2017'de Senegal'e kaçmıştır. Ancak ECOWAS tarafından, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (UNSC) Kararı ile Gambiya'ya askeri müdahalede bulunulmuş ve Barrow'un geri dönmesi sağlanarak Jammeh sürgüne gönderilmiştir (Hartmann, 2017: 87). Aynı yıl ECOWAS, Gambiya'da kalan yaklaşık 500 askerinin görev süresini bir yıl daha uzatma kararı almıştır (www.heritage.org/index.14/11/2018). Gambiya, 2018 tarihinde Commonwealth'e yeniden katılım sağlamıştır (<http://thecommonwealth.org.09/11/2018>).

2.4. GAMBİYA EKONOMİSİNİN MAKRO-EKONOMİK GÖSTERGELERLE ANALİZİ

Dünya piyasalarının küreselleşmeyle birlikte tek pazar haline gelmesi, küresel ekonomik çalışmaların yapılmasını mümkün kılmış ve genellikle ekonomik analizlerde makroekonomik göstergeler kullanılmıştır. Sağlıklı ekonomik ilerlemeler çoğunlukla olumlu sonuçlar verirken, bazı durumlarda ise olumsuz sonuçları da olabilmektedir. Bu nedenle ekonomik analiz, çok fazla ayrıntı ve dikkat gerektiren bir işlemdir. Yapılan analizlere göre, Gambiya ekonomisinin yerel pazar üzerindeki etkilerinin ya da beklentilerinin yönünü belirlemek daha kolay olmaktadır. İlerleyen kısımda, Gambiya Ekonomisinin temel makroekonomik amaçlardan hareketle genel bir değerlendirilmesi yer almaktadır.

Tablo 2. Gambiya Ekonomisinin Temel Ekonomik Göstergeleri

YILLAR	2016	2017	2018	2019	2020
Nüfus (Milyon)	2.039	2.103	2.169	2.238	2.309
GSYİH(Milyon \$)	1.445	1.483	1.617	1.741	1.870
Reel GSYİH Büyüme (%)	0,4	4,6	6,6	5,4	5,2
Kişi Başı GSYİH (SAGP) (\$)	2.558	2.642	2.792	2.903	3.024
Tüketici Fiyat Enflasyonu (Ort, %)	7,2	8,0	6,5	6,3	6,0
Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)	-136	-105	-185	-171	-238

Kaynak: IMF, 2019.

Gambiya ekonomisinde 2016'dan 2017'ye geçerken tarım ve hizmet sektöründe meydana gelen toparlanma sonucunda, reel GSYİH'nin büyümesinde önemli bir sıçrama kaydedilmiştir. Ülkenin geçmiş politikalarından kopması, ekonomik istikrar ve sürdürülebilir borç düzeyi sağlama konusunda güçlü taahhütlerde bulunması, toplam

yatırımda özellikle de inşaat yatırımlarında önemli gelişmeler yaşanması bu toparlanmanın nedenleri arasında yer almaktadır (Nshimyumuremyi, 2018: 1).

Ancak, büyüme oranı 2018’de artmaya devam ederken bu oranın 2019 ve 2020’de az da olsa bir düşüş göstermesi beklenmektedir (Tablo 2) (IMF, 2019: 5). Çünkü tarımsal üretim tamamen olumlu hava koşullarına bağlı kalmaya devam etmektedir ve yerel veya bölgesel herhangi bir itibar şoku turizm aktivitesinde bir düşüşe neden olabilmektedir (Kemayou, 2017: 15).

2.4.1. Büyümede İstikrar

Gambiya, tarım olanakları oldukça sınırlı olan, doğal kaynak ve mineral açısından da çok zengin olmayan bir ülkedir. Buna rağmen nüfusun yaklaşık %75’i geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Ülkedeki sanayi sektörünün payı %19’dur ve küçük ölçekli işletmeler, çoğunlukla fıstık, balık ve deri üretimi gerçekleştirmektedirler. Hizmet sektöründe ise %6 oranında bir nüfus çalışmaktadır (<http://www.cem.gov.tr>. 12.11.2018)

2018 yılı itibarıyla Gambiya’nın ekonomik özgürlük puanı olan 52.3, bu ülkeyi dünyadaki ülkeler arasında 145. sıraya yerleştirmektedir. Bu puan, bir önceki yıla kıyasla 1.1’lik bir düşüş göstermiştir. Bunun sebebi ise ülkedeki sağlık, vergi, mülkiyet ve işletme özgürlüklerinde meydana gelen gelişmelerdir (www.heritage.org/index.14/11/2018).

Yıllar itibarıyla Gambiya’nın ekonomik açıdan ilerleme göstermesi, devlet yönetiminin ekonomi politikalarının yanı sıra büyük ölçüde iki taraflı veya çok taraflı yardımlara ve teknik desteklere bağlı kalmıştır. Ancak yardımda bulunan ülkeler de, 22 yıllık iktidarı boyunca Cumhurbaşkanı Jammeh’in ülkeye bir katkı sağlamadığı düşüncesine sahip olmuşlardır. 2017 yılında seçimle iktidara gelen ilk devlet başkanı Barrow’dur (www.cia.gov/library/ 11.11.2018).

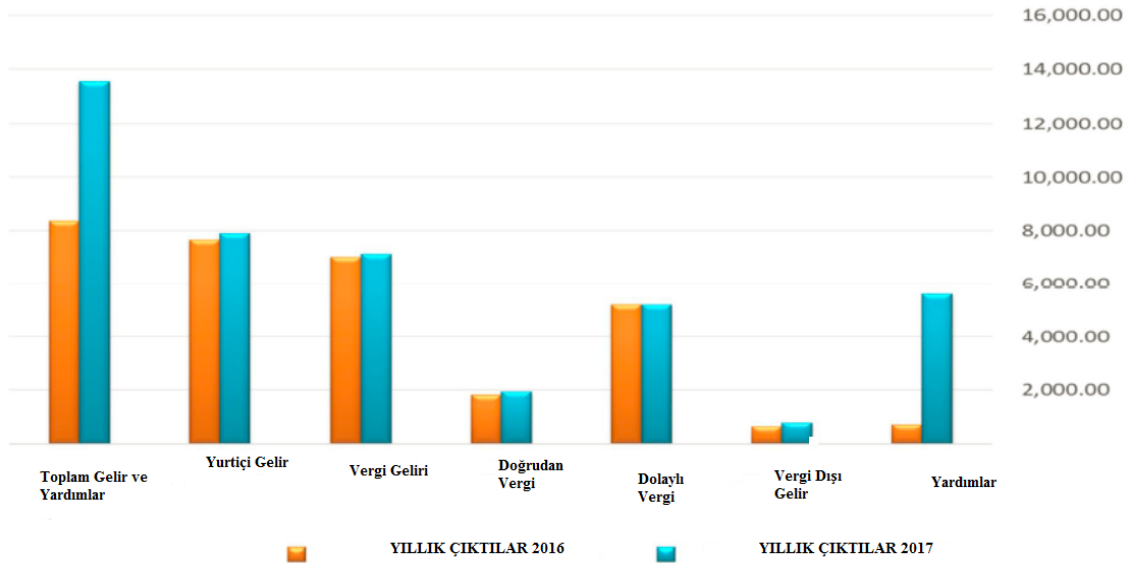
Dünyadaki ülkeler arasında ekonomik olarak en eşitsiz olanlardan biri de Gambiya’dır. Ülkede eğitim, sağlık, kamu altyapısı ve sosyal hizmetler, yoğun olarak

Banjul ve diğer büyük şehir merkezlerinde toplanmıştır (Kemayou, 2017: 15). Hemen hemen her alanda devlete ait işletmeler faaliyet göstermektedir. Bu kurumlara destek olmak devlet borçlanmasının en önemli nedenidir (www.heritage.org/index.14/11/2018). Devlet kamu hizmetlerini gerçekleştirebilmek için sürekli borçlanma ihtiyacı duymaktadır. Bu da devletin borç yükünün artmasına yol açmaktadır (CBG, 2017: 43). Çünkü, yapılan dış yardımlar da yetersiz kalmaktadır.

Borçlanma daha çok, IMF, Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), AfDB ve İslam Kalkınma Bankası'ndan gerçekleşmekte, dolayısıyla çok taraflı alacaklılarda borçlanma girişiminde bulunmaktadır. Dış borçların yaklaşık %70'ini çok taraflı alacaklılar oluştururken, iki taraflı alacaklılar ise yaklaşık %30'unu oluşturmaktadır (CBG, 2017: 43).

Şekil 3'te 2016 ve 2017 yıllarına ilişkin devlete ait gelir ve dış yardımların seyri yer almaktadır. 2016'dan 2017'ye geçişte ülkeye ait dış yardımlardaki artıştan kaynaklanan bir gelir artışı gözlenmektedir. Bu da bağışların yani yabancı yardımların ülke ekonomisindeki ağırlıklı etkisini ortaya koymaktadır.

Şekil 2. Devlet Geliri ve Devlete Yapılan Yardımlar

Kaynak: CBG, 2017: 41

Tablo 3'e bakıldığında, Gambiya'daki ekonomik büyüme, temel olarak hizmet sektörü ve bunu takiben tarım sektörü tarafından yönlendirilmektedir. Tarım sektörü GSYİH'nın % 20'sine katkıda bulunurken, hizmet sektörünün GSYİH'ya katkısı yaklaşık % 60'tır. Gambiya ekonomisinde tarım sektörünün payında meydana gelen azalışın en önemli nedenleri, mevsimlerin kurak geçmesi ve çalkantılı bir politik durum olarak gösterilmektedir.

GSYİH'ya ilişkin Tablo 3'e göre daha ayrıntılı bir değerlendirme yapıldığında, şu sonuçlar elde edilmektedir: 2012 yılında, bitkisel üretim GSYİH'nın %11,73'üne sahipken yıllar itibarıyla düşüş göstermiş ve 2016'da oran %7.71 olmuştur. Ülkedeki hayvancılık üretiminin ise 2012 yılında GSYİH içindeki payı %8,28'lik orandan 2016'da %9.39'a yükseldiği görülmüştür. Ormancılık alanındaki gelişmeye bakıldığında, 2012 ve 2016 yılları arasında bir düşüş eğiliminin hakim olduğu anlaşılmaktadır. Yıllar itibarıyla balıkçılık üretiminde ise yükselme yönünde küçük bir kıpırdanma gözlenmektedir. 2012 yılında, %1.85 oranında bir paya sahip olan balıkçılık üretimi, 2016 yılında %1.99'a yükselmiştir.

Tablo 3. Sektörel Büyüme Oranları

GSYİH	ALT SEKTÖRLER	2012	2013	2014	2015	2016
		(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
TARIM	Bitkisel Üretim	11.73	10.54	8.15	7.85	7.71
	Hayvancılık Üretimi	8.28	8.56	8.89	9.01	9.39
	Ormancılık Üretimi	0.44	0.42	0.39	0.38	0.37
	Balıkçılık Üretimi	1.85	1.82	1.88	1.89	1.99
TOPLAM		22.3	21.34	19.31	19.13	19.46
SANAYİ	Madencilik ve Taş Ocakçılığı Üretimi	3.06	3.11	2.45	2.13	1.96
	İmalat üretimi	5.70	5.46	5.21	4.79	4.55
	Elektrik / Gaz / Su Temini Üretimi	1.14	1.12	1.21	1.23	1.26
	İnşaat Üretimi	4.53	4.51	4.87	5.72	5.33
TOPLAM		14.43	14.2	13.74	13.87	13.1
HİZMET	Toptan / Perakende Ticaret Üretimi	23.96	23.10	24.29	23.62	23.89
	Oteller ve Restoranlar Üretimi	2.6	2.73	3.41	2.80	3.34

Nakliye / Depolama / İletişim Üretimi	13.45	15.06	14.8	15.17	15.48
Finans ve Sigorta Üretimi	10.37	10.48	11.42	11.35	11.79
Kamu yönetimi Üretimi	2.07	2.11	2.26	2.20	2.23
Eğitim Üretimi	1.09	1.12	1.18	1.10	1.14
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri Üretimi	3.06	3.01	2.94	2.74	2.70
Sağlık / Sosyal Hizmet Üretimi	1.00	0.99	1.19	1.16	1.24
Diğer Toplum / Sosyal / Kişisel Hizmetler	0.38	0.38	0.37	0.34	0.34
TOPLAM	57.98	58.98	61.86	60.48	62.15
Vergi Eski Ürünlere Bağlı Ortaklıklar	9.03	9.63	10.86	12.27	11.89
Finansal Araç Hizmetlerinin Dolaylı Ölçümü	-3.74	-4.15	-5.77	-5.75	-6.60

Kaynak: CBG, (<https://gambia.datawarehousepro.com/?i=1> 26.07.2019). Tabloda yer alan tüm hesaplamalar veriler ışığında tarafımızca yapılmıştır.

Sanayi sektörünün 2012 yılında GSYİH içindeki payı %14,43 iken, 2014'ten 2016'ya kadar sektörde bir daralma meydana gelmiş ve 2016' oran %13.1 olarak gerçekleşmiştir. Bu sektörde yer alan madencilik, taşocakçılığının ve imalat sektörünün payları ise 2014'ten 2016'ya azalma eğilimi göstermiştir. İnşaat ve elektrik alt sektörlerinde ise 2012 yılından 2016 yılına kadar bir toparlanma gözlenmekte ve bu sektörler yaklaşık %1.14 oranında bir büyüme kaydetmektedirler.

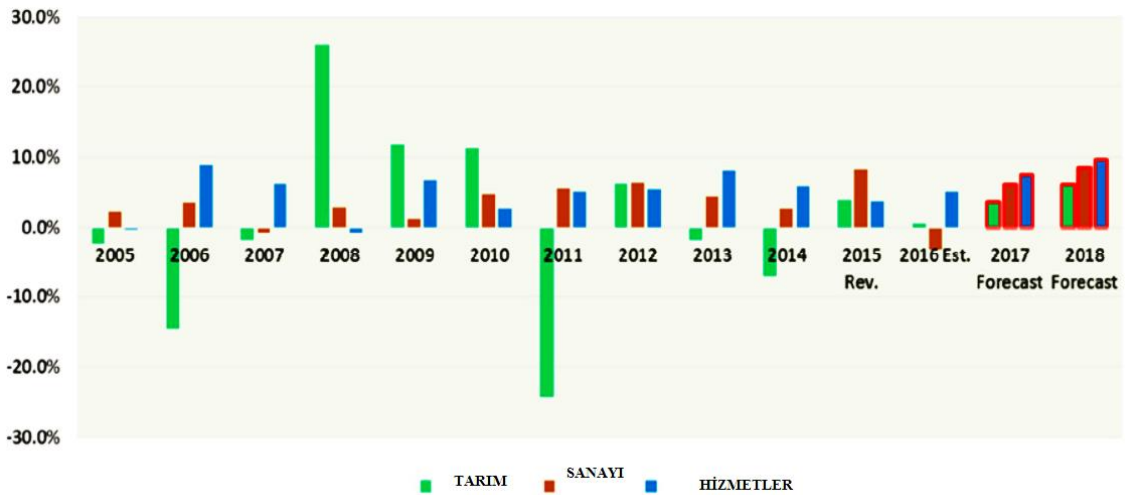
Hizmet sektörünün GSYİH içindeki payı ise yıllar itibarıyla sürekli artma eğilimi göstermektedir. 2012 yılında toplamda %57,98 olan oran, 2015 yılında bir önceki yıla göre düşerek %60,48 olmuş olsada 2016'da söz konusu oran yeniden %62.15'e yükselmiştir. Ülkede bu alanda Tablo 3'den de anlaşıldığı üzere, özellikle turizm sektöründe önemli gelişmelerin yaşandığı söylenebilir.

Vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı 2012'de %9,03 iken 2015'te %12.27'ye yükselmiş, ancak 2016'da %11,89'a gerilemiştir (bkz.Tablo.3). Bu değişiklik doğrudan vergilerdeki ve vergi dışı gelirlerdeki gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Dolaylı olarak ölçülen finansal aracılık hizmetlerine bakıldığında, 2012'den 2016'ya yarı yarıya bir düşüş eğilimi gözlenmektedir (CBG, 2017: 40). Gambiya'da en yüksek kişisel gelir vergisi oranı %35 ve en yüksek kurumlar vergisi oranı %32'dir. Diğer vergiler arasında

sermaye kazancı ve satış vergileri bulunmaktadır. Genel vergi yükü toplam yurtiçi gelirin %23,7'sine eşittir (The Heritage Foundation, 2018:193).

Turizm, Gambiya'nın GSYİH'na en yüksek katkı sağlayan ikinci sektördür (bkz. Şekil. 3). Ancak 2014 yılında "ebola virüsünün" yayılma göstermesi ve insan sağlığını tehdit etmesi turizmin gelişmesini baltalamış ve GSYİH'da olan %22 oranındaki pay %0.9'a düşmüştür. 2016 yılında ülkedeki seçimlerde yaşanan siyasi gerginlikler nedeniyle turizmde daha fazla düşüşler yaşanmıştır (IPI, 2018: 6).

Şekil 3. Gambiya'nın Sektörel Büyümesi (2005-2018)

Kaynak: CBG, 2017: 36

Şekil 3'den de anlaşıldığı üzere, 2005 yılından 2013 yılına kadar tarım sektörü ekonominin yönünü belirleyen ana sektör olmasına rağmen 2015'ten sonra sanayi ve turizm sektörlerinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. 2005, 2006, 2007, 2011, 2013 ve 2014 yıllarında tarım sektörü hep negatif değerler almıştır. 2008 yılında ise tarım sektörü en yüksek pozitif değere, 2011 yılında da en yüksek negatif değere sahip olmuştur. Bu da tarımın mevsimsel değişkenlik gösterdiğinin en belirgin kanıtıdır. Ülkenin tarım sektöründeki bu hareketliliğe karşın sanayi ve hizmet sektörlerinde ise kademeli bir iyileşme eğiliminin varlığı ortaya çıkmaktadır.

2.4.2. Fiyat İstikrarı

Gambiya, açık ekonomiye sahip olan ve dar bir ekonomik taban ile gelişmeye çalışan ülke niteliği taşımaktadır. CBG Kanunu 2005 ve Para Politikası Komitesi'nin (MPC) referans terimi, para politikasının temel amacı olarak parasal (fiyat) istikrarı vurgulamaktadır (www.cbg.gm/research/mpolicy 10.11.2018). Gambiya merkez bankasının misyonu “sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve teşvik etmek için sağlam ve canlı bir mali sistem tarafından desteklenen fiyat ve döviz kuru istikrarının sağlanması ve korunması”dır (www.cbg.gm/research/mpolicy 10.11.2018). Bu oldukça önemli bir hedeftir. Çünkü fiyat istikrarı, büyüme ve gelişme için olanak sağlayan ortamın bir parçası olan makroekonomik istikrarın geliştirilmesinde kritik öneme sahiptir.

Ülkede Para Politikası Kurulu, bir basın bülteni ile açıklanan reeskont oranını belirlemek için iki ayda bir toplanmaktadır. 1970'lerin başındaki göreceli olarak iyi bir ekonomik performansın ardından, Gambiya'nın ekonomik ve finansal durumları, genişleyen finansal politikaların bir sonucu olarak benimsenen aşırı değerlenmiş döviz kuru ve ödemeler dengesinde sapmaların ortaya çıkması nedeniyle bozulmuştur. (Nyong, 2014: 94).

Ülkede, 1986 yılında kontrollü dalgalanan kur rejimi ve faiz deregülasyonu kabul edilmiştir. Uyum reformunu pekiştirmek amacıyla 1990 yılında sürdürülebilir kalkınma için bir program başlatılmıştır. 1996'da kabul edilen Gambiya 2020 vizyonu, hükümetin Genel Rehberlik Geliştirme Politika Belgesi olma niteliğini korumaktadır. Bu Belgeye göre, Gambiya ekonomisinin 2020 yılına kadar dinamik bir orta gelirli ülkeye dönüşmesi çağrısında bulunmaktadır. Bu hedefe ulaşmak için para politikasının ve Gambiya Merkez Bankası'nın oynayacağı rol çok önemlidir (Nyong, 2014: 94).

Tablo 4. Gıda ve Gıda Dışı Enflasyon

ENFLASYON	TÜRLERİ	2013 (%)	2014 (%)	2015 (%)	2016 (%)	2017 (%)	2018 (%)
	NCPI	5.70	5.94	6.81	7.23	8.03	6.52

GIDA ENFLASYON	Yiyecek ve İçecek	6.72	6.80	8.27	8.24	8.70	6.34
	Alkol, İçecekler ve Tütün	2.31	1.70	2.11	2.84	1.91	1.39
TOPLAM		14.73	14.44	17.19	18.31	18.64	14.25
GIDA DIŞI ENFLASYON	Giyim, Tekstil ve Ayakkabı	2.94	3.44	5.49	7.60	8.21	7.61
	Taşımacılık	16.66	10.86	5.43	-0.90	2.80	2.84
	Konut, Yakıt ve elektrik	11.59	5.25	4.33	3.58	4.68	6.00
	Mobilya ve Ev Eşyaları	2.52	2.29	3.08	5.40	3.95	5.28
	Gazete, Kitaplar ve Kırtasiye	1.39	3.92	2.95	3.23	4.04	6.58
	Sağlık	0.43	22.31	4.87	2.30	1.82	2.07
	Rekreasyon ve Kùltür	2.82	2.58	1.87	3.98	6.32	8.69
	Eğitim	0.48	0.59	0.77	0.59	0.32	0.83
	Oteller, Kafeler ve Restoranlar	6.84	5.59	7.25	7.82	9.42	7.41
	İletişim	0.37	0.32	0.62	0.39	0.31	0.22
	Diğer	5.46	5.83	7.09	11.07	15.81	12.41
TOPLAM		51.51	62.98	43.74	45.03	57.67	59.91

Kaynak: CBG, (<https://gambia.datawarehousepro.com/?i=1> 26.07.2019). Tabloda yer alan tüm hesaplamalar veriler ışığında tarafımızca yapılmıştır.

Yukarıdaki Tablo'dan da (Tablo 4) anlaşıldığı üzere, enflasyon, yüksek gıda fiyatları ve Gambiya para birimi olan dalasinin ABD doları karşısında değer kaybına uğraması nedeniyle sürekli artış eğilimi içindedir (IMF, 2017: 5). 2018 yılında ise artış eğilimi tersine dönmüş ve azalış gerçekleşmiştir (bkz.Tablo.2). Bunun nedeni dalasinin dengelenmesi ve gıda fiyatlarında meydana gelen kademeli düşüşlerdir (CBG, 2017: 23).

Öte yandan, gıda dışı enflasyona bakıldığında, 2015 ve 2016 yılları arasında bir gerileme yaşanmış olmasına rağmen 2017 ve 2018 yıllarında yeniden yükselişe geçmiştir. Gıda dışı enflasyon içinde yer alan taşımacılık alanında, otel, kafe ve

restoranlarının fiyatlarında, sağlık sekt6r6nde, iletişim alanında ve konut, yakıt değerlerinde çarpıcı d6ř6şler g6zlenmektedir.

Enflasyon baskısındaki bu yavaşlama, Para Politikası Komitesi'ne (MPC), para politikasını normalleştirmek ve aynı zamanda reel ekonomiyi desteklemek amacıyla politika faiz oranını %15'e d6ř6rme imkanı sağlamıştır. Politika faiz oranları, h6k6metin i piyasadan borçlanmayı azalttığı gerçeğini yansıtığından yıl boyunca gerileme g6stermiştir (Nshimyumuremyi, 2018: 4). B6ylece Gambiya Merkez Bankasının enflasyon hedefine ulaşması için para ve maliye politikalarını ihtiyatlı y6r6tmesi ve iyi koordine etmesi sağlanmıştır (CBG, 2017: 16).

Diğer taraftan 6lkede, borç verme faiz oranları y6ksek kalmış ve y6kl6 devlet borçlanmasının yanı sıra 6zel sekt6r kredisini yoğunlaştırmaya devam eden politik gelişme işığında bankaların riskleri artmıştır (IMF, 2017: 5). Mali finansman girişimlerine duyulan ihtiyaç ve katlanılması gereken maliyetlerin de artmasıyla 6zel borçlanma kredilerinin GSYİH içindeki payında d6ř6şler meydana gelmiştir (IMF, 2017: 20). Yıl içinde uzun vadeli tahvillerin y6r6rl6ęe girmesi, aynı zamanda kısa vadeli menkul kıymetlerin ihracının azaltılması ile uzun vadeli borç s6rd6r6lebilirliğinin teşvik edilmesi 6lkede borçların yeniden yapılandırılması için kullanılan y6ntemlerdendir (CBG, 2017: 17).

Gambiya'da para arzı s6rekli artış g6stermektedir. Doğal olarak bu da 6lkede enflasyon sorunun yaşanmasına neden olmaktadır. Bu sorunun açılması için uygulanan sıkı maliye politikası, 6zellikle son yıllarda banka ve banka dış finansmanın azalmasına ve faiz oranlarındaki d6ř6ř de i borç faiz 6demelerinin sınırlı d6zeyde kalmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda 6lkedeki mali açık gerilemiş ve çok sıkı mali disiplin ve dış desteğe sahip olan Dalasi, istikrarlı bir seyir izleyebilmiştir (Nshimyumuremyi, 2018: 4).

6te yandan bankacılık sekt6r6nde ise risk ağırlıklı sermaye yeterlilik oranı, %10'luk asgari yasal gereklilikten daha y6ksek çıkmış ve %33,6 olmuştur (CBG, 2017: 18). Rezerv gereksinimi, zaman zaman likiditeyi y6netmede açık piyasa işlemlerini

tamamlamak için kullanılmıştır. Bu oranda ciddi bir değişiklik meydana gelmemiştir (CBG, 2017: 19).

Bankacılık sisteminin net dış varlıkları (NFA) ise kalkınma ortaklarından gelen önemli miktardaki bütçe ve ödemeler dengesi kaynakları ile uluslararası pazarın yeniden inşası amacıyla döviz piyasasına yapılan aralıklı müdahalelerle sürekli artış eğilimi göstermektedir. Aynı şekilde ticari bankaların NFA'sı, yabancı varlıklardaki belirgin artışa ve dış borçlardaki düşüğe bağlı olarak yükselmektedir (CBG, 2017: 25). Merkez Bankası'nın net dış varlıkları (NFA), rezerv para büyümesinin de temel faktörü olmuştur (CBG, 2017: 27).

Bankacılık sisteminin ana likidite kaynağı olan ve son yıllarda büyük önem kazanan net iç varlıklar (NDA) ise devlet (net) ile ilgili taleplerdeki ve özel sektör kredisinde devam eden daralmadaki keskin düşüşü yansıtmaktadır. Bu nedenle son yıllarda Bankacılık sisteminin NDA'sı sürekli azalma eğilimi göstermektedir (CBG, 2017: 25).

2.4.3. İstihdam Düzeyi

Gambiya'da işsizlik oranı aktif olarak iş arayanların sayısının toplam işgücü içindeki payı (%) olarak ölçülmektedir. Gambiya'daki istihdama ilişkin verilere erişim, politika yapıcılar için hala bir sorun olmaya devam etmektedir. 2012'den itibaren yapılan tek bir işgücü anketi bulunmaktadır. Ülkedeki nüfusun %30'u tarım, ormancılık ve balıkçılıkta, %13,4'ü ise el sanatlarında çalışmaktadır (GBoS ve MoTIE, 2013: 33; ECA, 2017: 19). Aktif işgücünün yaklaşık %30'u 2016'dan beri işsizdir. Kadınlar ayrı olarak değerlendirildiğinde bu sayı yüzde 38'e ulaşmaktadır (ECA, 2017: 18).

2010 Entegre Hanehalkı Anketi (IHS) sonuçlarına göre,15-64 yaş arası nüfus için istihdam oranı %73'tür. Aynı yaş grubundaki işsizlik oranı %22 iken, ankete katılan nüfusun %5'i istihdama ilişkin herhangi bir bildirimde bulunmamıştır. Gençlerin (15-30 yaş) işsizlik oranı %26'dır. Bu oranın, her yıl genç Gambiya nüfusunun büyük oranda artış göstermesi nedeniyle ilerleyen dönemde daha da yüksek olması beklenmektedir.

(PAGE, 2011: 28). Nitekim, 2018 yılında genç nüfusun işsizlik oranı yaklaşık %61,7'e yükselmiştir (GNDP, 2018: 319)

Gambiya halkı çok küçük yaşlarda çalışmaya başlamaktadır. Ülke nüfusunun istihdam edilen nüfusa oranı %0.46 ile oldukça düşük bir seviyede bulunmaktadır. Bu istatistikler, ülke nüfusu için daha iyi istihdam olanaklarının oluşturulması gerektiğinin önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır (PAGE, 2011: 29)

2015-2016 IHS göre, toplam nüfusun %79.4'ü çalışabilecek durumdadır. Bu oran kadınlarda % 78,4, erkeklerde ise %76,4 düzeyindedir. Aynı oran kentte (%79,7) kırsal kesimden (%74,7) daha yüksektir (GNDP, 2018: 319). Çalışma çağındaki nüfus içindeki işgücünün %47,7'si aktif olarak çalışmaktadır. Erkeklerin istihdam edilme oranı (%60,8), kadınlara göre (%44,1) daha yüksektir. Buradan denilebilir ki çalışma yaşı nüfusunun 10'undan sadece 5'i (%51) istihdam edilmektedir. Tarım ve balıkçılık sektörleri ise dar gelirli ailelerin en çok istihdam edildikleri alanlardır (ECA, 2017: 18)

2010 yılında, tarım sektöründe istihdam edilen toplam nüfusun oranı %70 iken (bu oranın %60'ı kadınlardan, %40'ı da erkeklerden oluşmaktadır), son yıllarda bu oran %44'e düşmüştür. Bu düşüşün en önemli sebebi, ekonomik faaliyetlerde meydana gelen değişikliğe bağlı olarak kırsaldan kente gerçekleşen göçtür. Kadınların tarım dışı sektörlerde ücretli olarak istihdam edilme oranı %77 düzeyindedir (PAGE, 2011: 29)

Turizm, Gambiya'nın GSYİH'nın en büyük paya sahip ikinci sektörüdür. GSYİH'ya %12 ile %16 arasında bir katkı sağlamaktadır. Bu sektör beraberinde doğrudan doğruya 35.000'den fazla işi, dolaylı olarak da yaklaşık 40.000 farklı işi desteklemektedir. Ülkeye e yaklaşık 85 milyon \$ döviz kazancı sağlamaktadır (IPI, 2018: 6). Gambiya'da yaşanan hızlı kırsal-kentsel göç, insanların yeteneklerine göre iş bulamamaları, yeni mezun bireylerin iş seçimleri nedeniyle, ekonomide yüksek işsizlik sorunu kronik hale dönüşmektedir (Kasseh, 2018: 1).

Gambiya İstatistik Bürosu ve UNDP'ye göre, kırsal alanlarda yaşayan insanların yoksulluk düzeyi her geçen gün artmakta ve daha da yaygınlaşmaktadır. Nüfusun %32,7'i kentsel alanlarda %73,9'u da kırsal kesimde yaşamaktadır. Bu da ülkede orantısız bir

nüfus dağılımının olduğunu ve gelir düzeyindeki eşitsizliğin toplu göçlerin yaşanmasına neden olduğunu göstermektedir (ECA, 2017: 18). Nüfusun %35'i günlük olarak 1,25 \$'ın altında kazanmakta ve yaşamaya çalışmaktadır. Bu, yoksulluk oranı 2003'te yüzde 58'iken 2010'da %48,4'e düşmüş olmasına rağmen, ülkede yoksulluk oranının hala yaygın olduğu ve bu düşüşün yetersiz kaldığı söylenebilir (PAGE, 2011: 29)

Gambiya'da kayıt dışı işgücü piyasası oldukça yaygındır: 2010 itibariyle, istihdam edilenlerin %96'sı kayıt dışı alanlarda çalışırken geri kalan yüzde 4'ü kayıtlı alanlarda çalışıyor görünmektedir. 2012 yılında bu rakam, ülkedeki işgücünün %42,3'üne gerilemiş olmasına rağmen oran hala oldukça yüksektedir. Kayıt dışı çalışanlar, fazla eğitim görmemiş veya hiç eğitim almamış olanlar arasında, kentsel alanlarda ve kadın çalışanlar arasında yaygınlık göstermektedir. Resmi sektörler emekli olduktan sonra emekli aylığına hak kazanmış olanlardır (PAGE, 2011: 30)

Çalışan nüfusun büyük çoğunluğu günde 10 GMD'dan daha az kazanmaktadır. Çalışan nüfusun yalnızca %3'ü yıllık 200. 000 GMD ve üzerinde kazanç sağlamaktadır. Bu gelir grubunun içinde erkekler (%61) kadınlara (%39) göre daha yüksek bir orana sahiptirler. Bu da erkeklerin daha istikrarlı ve faydalı işlerle meşgul oldukları gerçeğine bağlanabilmektedir. İşgücünün yaklaşık dörtte biri ise yıllık 40 000 GMD ve üzeri gelir elde etmektedir (PAGE, 2011: 29).

2.4.4. Ödemeler Bilançosu Dengesi

Gambiya ihracattan çok ithalat yapan bir ülkedir. Buna göre ithalat ihracattan dört kat daha fazla gerçekleşmektedir. İthal edilen başlıca ürünler arasında petrol ürünleri, gıda maddeleri, makine, taşıt ve yapı malzemeleri yer almaktadır. 2010 yılı itibariyle Gambiya'nın cari işlemler dengesi GSYİH'nın %1'in üzerinde pozitif olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2015 yılında %10 negatife geçmiş ve hızlı bir düşüş yaşamıştır (CBG, 2016, 86; ECA, 2017: 14).

Gambiya ekonomisi için ticaret çok önemlidir. İhracatın ve ithalatın toplam değeri GSYİH'nın %66'sına eşittir. Dış ticarete uygulanan ortalama tarife oranı %12,7'dir. Tarife dışı engeller bir miktar dış ticareti engellemektedir. Genel olarak, uygulanan

devlet politikaları dış yatırımın artmasına neden olmaktadır. Finans sektörü giderek genişlemektedir. Ülkedeki hemen hemen tüm ticari bankalar yabancılara aittir ve özel sektöre verilen kredi miktarı her geçen gün artmaktadır (www.heritage.org/index.14/11/2018).

Aşağıdaki tabloda (Tablo 5.) Gambiya'nın dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Buna göre, ülkenin ihracatı dalgalı bir seyir göstermekte iken ithalatı 2013 ve 2016 yılları dışında sürekli olarak artmıştır. Toplam hacim (X+M) olarak ise dış ticarete 2010, 2013 ve 2016 yıllarında küçük azalmalar görülmesine rağmen genel olarak artış eğilimi içinde olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Tablo 5. Gambiya Dış Ticaret Göstergeleri (1.000 \$)

YILLAR	İHRACAT (X)	İTHALAT (M)	HACİM (X+M)	DENGE
2009	66.026	303.941	369.967	- 237.915
2010	34.985	285.028	320.013	-250.043
2011	94.731	343.689	438.420	-248.958
2012	118.848	380.028	498.876	-261.180
2013	106.204	350.246	456.450	-244.042
2014	103.937	387.202	491.139	-283,265
2015	92.908	413.652	506.560	-320.744
2016	94.015	385.241	479.256	-291.226
2017	22.498	553.877	576.375	-531.379
2018	9.091	601.352	610.443	-592.352

Kaynak : ITC-Trademap, <https://www.trademap.org/Index.aspx>. 15.12.2018.

Dış ticaret dengesine bakıldığında ise (Tablo 5.) sürekli bir açık durumu söz konusudur. 2011, 2013 ve 2016 yıllarında bir önceki yıla göre bir azalış eğilimi gözlenmiş olsa da açık devam etmekte ve kapanacak gib de gözükmemektedir.

Gambiya'nın ihracatı oldukça sınırlı düzeydedir. İhraç edilen belli başlı ürünler arasında yer fıstığı, kaju fıstığı, balık ürünleri, hayvansal ve bitkisel yağlar yer

almaktadır., 2015 yılında Gambiya için en büyük ihracat pazarı Avrupa Birliği olmasına rağmen son yıllarda Asya ve Avrupa ülkeleri arasında bir paylaşım gözlenmektedir.

Gambiya'dan malların yeniden ihracatı için başlıca bölgesel destinasyonlar ise Gine, Mali ve Senegal'dir. Re-export ticareti, normal ihracattan neredeyse beş kat daha büyüktür ve 2015 yılında bu ihracatın %85,8'i tekstil ürünlerinden oluşmuştur (ECA, 2017: 15). Hizmet ihracatında da önemli artışlar gerçekleşmektedir (IMF, 2015, 50; ECA, 2017: 15).

Tablo 6. Gambiya'nın İhracat Yaptığı Başlıca Ülkeler (1.000 \$)

SIRA	ÜLKELER	2016	2017	2018
	GENEL TOPLAM	94.015	22.498	9.091
1	MALİ	5.589	6.222	4.147
2	G. KORE	422	882	1.183
3	HİNDİSTAN	1.529	1.141	690
4	VIETNAM	11.533	8.112	549
5	HOLLANDA	609	389	463
6	İSPANYA	231	329	452
7	GİNE BİSSAU	58.852	2.160	217
8	SENEGAL	10.300	245	163
9	BİRLEŞİK KRALLIK	90	83	152
10	ABD	81	353	144

Kaynak: ITC-Trade Map, <https://www.trademap.org/Index.aspx>. 15.12.2018.

Tablo'dan (Tablo 6) da anlaşıldığı üzere, Fildişi Sahilleri, Gambiya'nın ithalat yaptığı ülkelerin başında yer almaktadır. Gambiya bu ülkeden büyük oranda petrol ürünleri satın almaktadır. Hindistan, Türkiye ve ABD Gambiya'nın son üç yılda ithalatını arttırdığı ülkeler arasında yer almaktadır. İspanya, Malezya, Senegal ve Hollanda ise yıl bazında Gambiya'nın ithalatını azalttığı ülkelerdir. Öte yandan, ECOWAS ülkeleri, Gambiya ithalatının yaklaşık üçte birini oluşturmaktadırlar (ECA, 2017: 14). Ülkenin toplam ithalatı ise sürekli artış eğilimi içindedir.

Tablo 7. Gambiya'nın İthalat Yaptığı Başlıca Ülkeler (1.000 \$)

SIRA	ÜLKELER	2016	2017	2018
	GENEL TOPLAM	385.241	553.877	601.352
1	FİL DİŞİ SAHİLLERİ	64.721	162.879	278.486
2	BREZİLYA	44.550	35.093	48.528
3	ÇİN	28.975	46.225	40.047
4	HİNDİSTAN	13.753	17.766	30.806
5	İSPANYA	42.289	29.017	17.309
6	TÜRKİYE	5.103	13.291	16.803
7	MALEZYA	17.451	18.734	15.738
8	SENEGAL	13.861	96.496	15.446
9	HOLLANDA	14.145	16.081	15.344
10	ABD	11.158	11.250	12.674

Kaynak: ITC-Trade Map, <https://www.trademap.org/Index.aspx>. 15.12.2018.

Ülkeye gerçekleşen yardım ve DYY 'lar son yıllarda yükselişe geçmiştir. Finans piyasalarındaki hareketlilik de bunu hızlandırmaktadır (W.B., 2016: 35; ECA, 2017: 16). Gambiya Merkez Bankası'na göre, ülkeye gelen sıcak para, resmi kalkınma yardımı ve DYY'yi aşarak en büyük finansal giriş kaynaklarından biri haline gelmiştir (ECA, 2017: 16).

2.5. BATI AFRİKA ÜLKELERİ EKONOMİK TOPLULUĞU (ECOWAS)

Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), 28 Mayıs 1975'te Lagos Antlaşması ile kurulan 16 Batı Afrika ülkesinin bölgesel bir kuruluşudur. ECOWAS'ın merkezi Nijerya'nın Abuja kentindedir. ECOWAS'ın kuruluş amacı, ekonomik faaliyetin her alanında işbirliğini ve gelişmeyi, ticaret kısıtlamalarını kaldırmayı, bireylerin, malların ve hizmetlerin serbest dolaşımının önündeki engelleri kaldırmayı ve bölgesel sektörel politikaların uyumlaştırılmasını sağlamayı başarmaktır (ECOWAS, 2010: 13). ECOWAS, Afrika Ekonomik Topluluğunun (AEC) beş ayağından biridir. Bunlar, Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA: Common Market For Eastern and Southern Africa), Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS: Economic Community of

Central African States), Kalkınma İçin Hükümetlerarası Otorite (IGAD: Intergovernmental Authority for Development), Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC: Southern African Development Community) ve Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'dur (ECOWAS: Economic Community of West Africa States). Anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesi ve revize edilmesi 1993 yılında Cotonou'da gerçekleştirilmiş ve imzalanmıştır (ECOWAS, 2011: 77).

ECOWAS'ın İngilizce, Fransızca ve Portekizce olmak üzere üç resmi dili bulunmaktadır (international democracy watch website). Bu ülkelerden, sekizi Frankofon (Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Senegal, Togo, Mali, Gine ve Nijer), beşi Anglofon (Gambiya, Gana, Liberya, Nijerya ve Sierra Leone), ikisi (Cape Verde ve Gine-Bissau) ise Portekizce konuşmaktadırlar. Bu ülkelerin tümü, 1977'de katılan Cape Verde hariç, kuruluş tarihinden bu yana Topluluğa üyedirler. Ancak Gine'nin 2008 darbesinden sonra, Nijer'in de 2009 darbesinden sonra üyelikleri askıya alınmıştır. Moritanya ise zirvede alınan bazı kararlarla uyuşmazlığının bir sonucu olarak 2000'de üyeliğini geri çekmiştir (Shaw and Okolo, 1994: 4).

ECOWAS'ın, üç organı bulunmaktadır. Bunlar, yasama yürütme ve yargıdan oluşmaktadır. Devlet ve Hükümet Başkanları, Bakanlar Kurulu, Topluluk Mahkemesi, Adalet Divanı, ECOWAS Parlamentosu Yürütme Sekreteri ve İhtisas Komisyonları bu organlarda görev alan otoritelerdir. Ayrıca ECOWAS Yatırım ve Kalkınma Bankası (EBID) da bir dördümcü organ gibi çalışmaktadır. Topluluk, her yıl atanan bir başkan tarafından yönetilmektedir (www.ecowas.int/about-ecowas/ 06/11/2018).

Topluluğun yasama organı, meclis başkanının başkanlık ettiği topluluk meclisidir. Parlamentoda 15 üye ülkeyi temsil eden 115 sandalye (her üye ülkeye en az 5 sandalye tahsis edilmiştir) bulunmaktadır. Gerisi ise popülasyonla ve yazışmalarla paylaşılmaktadır.

Topluluğun yargı organı, Başkanın başkanlık ettiği Topluluk Adalet Mahkemesidir. Komisyonun icra başkanlığında, bir başkan, başkan yardımcısı, on iki

komisyon üyesi ve bir yazar yer almaktadır. Toplamda 15 üyesi bulunmaktadır ve bunlar dört yıllık görev süresi bulunan yasal adaylardan oluşmaktadır.

Topluluğun yürütme organı ise, bütünleşmeyi öngören tam entegrasyonun önündeki engelleri giderek daha sonrasında da ortadan kaldırarak kritik ve stratejik programların uygulanmasıyla ilgilenmektedir (ECOWAS, 1993: 7).

ECOWAS, üye devletlerin ortaklaşa olarak kendi kendine yeterlilik idealini geliştirmek için kurulmuştur. Bir ticaret sendikası olarak ECOVAS, ekonomik işbirliği yoluyla tek ve büyük bir ticaret bloğu oluşturmayı amaçlamaktadır (www.ecowas.int/about-ecowas/ 06.11.2018).

ECOWAS, yönetim standartlarını yasal belgelerinde resmileştiren ve bu standartları savunmak için kapsamlı önlemler alan ilk Afrika kuruluşudur (Hartmann, 2013: 7). Son yıllarda, ECOWAS, demokratik olarak seçilmiş hükümetleri savunmak için üye devletlerdeki askeri güç tarafından müdahalelerde bulunmaktadır. Son yıllarda ECOWAS, yaptığı çalışmalarla, Afrika'nın en başarılı bölgesel entegrasyon topluluğu olacağına dair büyük bir beklentinin oluşmasına neden olmuştur (ECOWAS, 2010: 11).

2.5.1. ECOWAS Amacı ve Hedefleri

ECOWAS, üye ülkeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerde işbirliğini ve entegrasyonu teşvik etmeyi hedefleyerek, söz konusu ülkelerin ulusal ekonomilerinin toplam entegrasyonu yoluyla ekonomik ve parasal birliğin kurulmasına öncülük etmektedir. Ayrıca halklarının yaşam standartlarını yükseltmeyi, ekonomik istikrarı korumayı ve artırmayı, üye ülkeler arasındaki ilişkileri geliştirmeyi ve Afrika Kıtasının ilerlemesine ve gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. ECOWAS entegrasyon politikaları ve programları, üye ülkelerdeki mevcut ekonomik koşullardan, AEC Antlaşmasının temel hükümlerini dikkate alma ihtiyacından ve uluslararası olaydaki ilgili gelişmelerden etkilenmektedir (<https://www.ecowas.int/about-ecowas/basic-information/>. 10.12.2018).

Topluluk üyeleri arasında ekonomik ve politik işbirliğini genişletmek üzere 1993 yılında gözden geçirilerek revize edilen Lagos Antlaşması ile, ortak bir pazarın ve tek bir para biriminin ekonomik hedefler olarak belirlenmesi karara bağlanmıştır. Anlaşma ayrıca resmen Topluluğa bölgesel çatışmaları önleme ve çözme sorumluluğunu da vermiştir (ECOWAS, 1993: 5).

Topluluk, bu Antlaşma'nın ilgili hükümlerine uygun olarak belirtilen amaçları gerçekleştirmek için aşağıda ifade edilen gelişmelere aşama aşama ulaşmayı hedeflemektedir (ECOWAS, 1993: 6-7);

1. Ulusal politikaların uyumlaştırılması ve koordinasyonu ve özellikle gıda, tarım ve doğal kaynaklar, sanayi, ulaşım ve iletişim, enerji, ticaret, para ve finans, vergilendirme, ekonomik reform politikaları, insan kaynakları konularında entegrasyon programlarının yürütülmesi, projelerin ve faaliyetlerin teşvik edilmesi, eğitim, bilgi, kültür, bilim, teknoloji, hizmetler, sağlık, turizm, yasal konularda gelişmeler sağlanması;

2. Çevrenin korunmasına yönelik politikaların uyumlaştırılması ve koordinasyonu;

3. Ortak üretim işletmelerinin kurulmasının teşvik edilmesi;

4. Ortak bir pazarın kurulması, bunun için;

i. Üye devletler arasında, ithalat ve ihracata uygulanan gümrük vergilerinin kaldırılmasıyla ticaretin serbestleştirilmesi ve Topluluk düzeyinde bir serbest ticaret bölgesi oluşturmak için tarife dışı engellerin üye devletler arasında kaldırılması;

ii. Üçüncü bir ülkeye karşı ortak bir dış tarifinin ve ortak bir ticaret politikasının kabulü;

iii. Üye Devletler arasında kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının ve ikamet ve kuruluş hakkının önündeki engellerin kaldırılması;

5. Ekonomik, finansal, sosyal ve kültürel sektörlerde ortak politikaların benimsenmesi ve bir parasal birliğin oluşturulması yoluyla bir ekonomik birliğin kurulması;

6. Özel sektör işletmeleri ve diğer ekonomik işletmeciler tarafından ortak girişimlerin, özellikle sınır ötesi yatırımlarla ilgili bölgesel bir anlaşmanın kabulü yoluyla teşvik edilmesi;

7. Özel sektörlerin entegrasyonu için önlemlerin alınması, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeleri teşvik etmek için uygun bir ortamın oluşturulması;
8. Uygun bir yasal çevrenin kurulması;
9. Tek bir Topluluk yatırım kodunun kabulüne yol açan ulusal yatırım kodlarının uyumlaştırılması;
10. Ülkeler arasında standartların ve önlemlerin uyumlaştırılması;
11. Bölgedeki dengeli kalkınmanın teşvik edilmesi;
12. İlişkilerin teşvik edilmesi ve güçlendirilmesi ve özellikle kırsal kesimler, kadın ve gençlik kuruluşları ile medya, iş adamları ve kadınlar, işçi ve sendikal birlikler gibi sosyo-profesyonel kuruluşlar arasında bilgi akışının teşvik edilmesi;
13. Demografik faktörler ile sosyo-ekonomik gelişme arasında bir dengeye ihtiyaç duyulduğunu dikkate alan bir Topluluk nüfus politikasının benimsenmesi;
14. İşbirliği, tazminat ve kalkınma için fon oluşturulması; ve
15. Üye Devletlerin Topluluk hedeflerine ulaşmak amacıyla ortaklaşa karar vermeye yönelik diğer faaliyetleri gerçekleştirmektir.

2.5.2. ECOWAS Plan ve Programları

Stratejik planlar, genellikle bir kurum için karar verme ve etkin kaynak dağılımının sağlanması açısından bir araç olarak kullanılmaktadırlar. Bunlar dış güçlere daha iyi yanıt vermeyi kolaylaştırır, farklı yaklaşımlar geliştirirler, geleceğe yönelik beklentilerin belirlenmesinde görüşmeler yaparak kilit oyuncuları bir araya getirir ve ortak bir misyon ve hedefler koymaya yardımcı olurlar. ECOWAS için uygulamaya geçilen stratejik planının en önemli noktaları aşağıda belirtilmektedir (ECOWAS, 2010: 26-27):

- Bölgenin mevcut ve gelecekteki konu ve operasyonlarına ilişkin kolektif farkındalığı artırır;
- Tüm topluluk üyelerinin sürece katılmaları ve geleceklerine dair beklentilerini belirlemeleri için bir fırsat sunar;
- Yakın ve daha uzak bir gelecek için hizmet sunumu açısından bir “yol haritası” belirtir;

- Geçmiş işleri yapma yöntemleri ile modern fikirler ve gelecekteki hizmet talebinin projeksiyonu arasındaki uzlaşmayı kolaylaştırır;
- “Ne yapılması”, “neyin geciktirilebileceği veya ortadan kaldırılabileceği”, “kime hizmet verileceği”, “amaçlanan sonucun ne olduğu” ve “hizmeti kimin, nasıl ve hangi seviyede sunacağı” üzerinde durulur;
- Topluluk etkinliklerine bir iletişim aracı olarak hizmet eder;
- Ortak bir amaç ve uyum duygusu geliştirerek topluluk içindeki moral düzeyini artırır;
- Topluluğun kurumlarının yeni, amaçlı ve verimli bir düzeyde faaliyet gösterme aşamasını belirler;
- Topluluk kurumları için operasyonel ve idari olarak yön bulmalarını sağlar;
- Bölgesel kurumlar için zaman çizelgeleri oluşturarak, eylem planları geliştirmek için uygun bir sonuç “planlama” belgesinin geliştirilmesine yardımcı olur.

ECOWAS’ın 6 tane stratejik hedefi bulunmaktadır. Söz konusu hedefler bölge içindeki tüm tartışmaların temelini oluşturmakta ve aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (ECOWAS, 2010: 43-49):

1. İyi yönetişimin teşvik edilmesi, ihtilafın önlenmesi, yönetimi ve çözüm mekanizmasının adaletli hale getirmek;
2. Altyapı gelişimini ve rekabetçi bir iş ortamını teşvik etmek;
3. Bölgede sürdürülebilir kalkınma ve işbirliği oluşturmak;
4. Sosyo-ekonomik ve parasal bütünleşmeyi derinleştirmek;
5. Kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi sağlamak;
6. Küresel pazara entegrasyon mekanizmasının oluşması için girişimde bulunmaktır.

2.6. BATI AFRİKA ÜLKELERİ EKONOMİK TOPLULUĞU (ECOWAS) TÜRLERİ

ECOWAS temelde iki alt bölgesel bloktan oluşmaktadır. Bu bloklardan biri, Batı Afrika Ekonomik ve Para Birliği (West African Economic and Monetary Union: WAEMU ve bu birlik aynı zamanda Fransızca olan kısaltması UEMOA olarak da

bilinir)dir. Bu birlik, 1994 yılında kurulmuştur. Söz konusu birlikte toplam sekiz ülke bulunmaktadır. Üye ülkelerin çoğunluğunda Fransızca konuşulmaktadır. Bu ülkeler, Senegal, Benin, Bukina Faso, Mali, Nijer, Togo ,Gine-Bissau ve Fil Dişi Sahilleri olarak sıralanmaktadır (www.uemoa.int/en/bodies-uemoa 08.11.2018). Birliğin en önemli amacı, Afrika Finansal Komitesi (African Financial Community (CFA) olarak Fransız Frangı'nı ortak para birimi yapmak ve aynı gümrük birliği içinde olan ülkeler arasında ekonomik entegrasyonu teşvik etmektir (www.uemoa.int/en/bodies-uemoa 08.11.2018). WAEMU'nin ana hedefleri arasında aşağıdaki maddeler sıralanmaktadır (www.uemoa.int/en/bodies-uemoa 08.11.2018):

1. Yasal ortamın rasyonelleştirilmesi ve ülkeler arasında uyumlaştırılması,
2. Ülke ekonomilerinin dışa açılması yoluyla ekonomik rekabet gücünün artırılması.
3. Makro ekonomik politikaların ve göstergelerin yakınsaması.
4. Ortak bir pazarın oluşturulması.
5. Sektörel politikaların koordinasyonunun sağlanması.
6. Maliye politikalarının uyumlaştırılması.

ECOWAS içinde yer alan UEMOA veya WAEMU 'nun izlediği politikadaki ve hedeflere ulaşmadaki kararlılığı başarılı sonuçlar elde etmesine neden olmuştur. IMF'in 2002 yılında yaptığı bir araştırmadan elde edilen bulguya göre, UEMOA (WAEMU) nın Afrika'daki tüm bölgesel grupların içinde "entegrasyon yolunda en uyumlu organizasyon" olarak tespit edilmiştir (IMFSURVEY, 2002: 275).

ECOWAS içindeki diğer bir organizasyon da Batı Afrika Para Enstitüsü (WAMI)'dür. Bu enstitü, 2000 yılında çoğunluğu İngilizce konuşan ülkeler tarafından kurulmuştur. Üye ülkeler arasında, Nijerya, Gana, Gambiya, Sierra Leone gibi Anglophone (Anglophone: İngilizce dilini konuşan insanları ifade etmek için kullanılan kavramdır) olan ülkelerle birlikte Gine de bulunmaktadır. Daha sonra bu ülkeler arasına 2010 yılında Liberya'da katılmıştır. Bu enstitünün birinci amacı, Batı Afrika Merkez Bankası (West African Central Bank: WACB) ve Batı Afrika Para Bölgesi (West African Monetary Zone:WAMZ) için ortak bir para biriminin başlatılmasıdır. Bu amaca

ulaşmak için, asimetrik şokların etkilerini en aza indirmek ve parasal birliğin üye ülkelerin belirli nicel ve nitel ölçütlere yaklaşmalarını sağlamak gerekmektedir (www.uemoa.int/en/bodies-uemoa 08.11.2018). Bu amaca ulaşmanın dışında söz konusu Enstitünün, ticaret ve finansal sektör entegrasyonunu sağlamak, ödemeler sistemini geliştirmek ve istatistiksel uyumu kolaylaştırmak için gerekli önlemleri almak gibi görevleri de bulunmaktadır. Öte yandan, WAMZ' nde yer alan ülkelerin çoğu, halen para birimlerinin zayıf olmasından ve iyi yönetilmeyen merkez bankaları tarafından maruz kaldıkları kronik bütçe açıklarından dolayı sorun yaşamaktadırlar (www.uemoa.int/en/bodies-uemoa 08.11.2018).

Bütün bunlardan sonra her iki organizasyonun da hemen hemen aynı amaçları benimsediklerini anlaşılmaktadır. Böylece bölgenin, Batı Afrika'da ortak bir parasal bölge oluşturmak için (WAEMU) söz konusu organizasyonların tek bir çatı altında birleştirilmesi öngörülebilir (www.uemoa.int/en/bodies-uemoa 08.11.2018).

2.7. BATI AFRİKA ÜLKELERİ EKONOMİK TOPLULUĞU'NUN (ECOWAS) TARİHİ GEÇMİŞİ

Batı Afrika Bölgesinde bulunan 16 ülke, ECOWAS'ın kurulmasından önce birer sömürge devleti niteliği taşımaktadırlar. 16 Batı Afrika Ülkesi içinde Gambiya, Nijer, Togo, Nijerya, Senegal, Fildişi Sahilleri, Gine, Liberya, Sierra Leone, Benin, Bukina Faso, Gine-Bissau, Moritanya, Gana, Saint Helena ve Yeşil Burun Adaları yer almaktadır. Batı Afrika Bölgesi 5 Milyon km² lik bir alana sahiptir ve bu alanda yaklaşık 300 milyon kişi yaşam mücadelesi vermektedir. Bölgede uzun yıllar sömürgecilik hakim olmuştur. Sömürgecilikten önce, bölge, bazıları Gana, Mali Songhai, Wolof, Oyo, Benin ve Kanem Bornu'yu içeren ve yüzyıllar süren birçok büyük imparatorluğa ve krallığa ev sahipliği yapmıştır (www.ecowas.int/about-ecowas/basic-information/06/11/2018).

Sömürge sonrasında ise 1970'li yıllarda Batı Afrika ülkeleri bağımsızlık ve egemenlik yolunda pek çok çarpıcı gelişmeler göstermişlerdir. Bu ülkeler, hızlı kalkınmak ve küresel ekonomide kendilerine bir yer edinebilmek için çeşitli girişimlerde

bulunmaya başlamışlardır. Bu girişimler sonucunda Batı Afrika ülkelerinin bir arada bulunduğu bir topluluk oluşturulması fikri ağırlık kazanmıştır. Tarihsel süreç içinde ECOWAS'ın oluşumunu, uyumunu ve istikrarını etkileyen en önemli gelişmeleri şu şekilde sıralamak mümkündür (F.A.S.T., 2003:200; Goodridge, 2006: 34):

-1972 yılında ABD Başkanının Çin ve Rusya'yı ziyareti ile başlayan Asya ve Afrika turu,

-Batı Afrika'daki francophone ve Anglophone blokları arasında güçlü rekabetin olması,

-Avrupa'nın, Avrupa Ekonomik Topluluğu adı altında bir çatı altında toplanması,

-1960-1975 yılları arasında on beş ECOWAS üyesi ülkenin sekizinde meydana gelen yaklaşık yirmi kez yaşanan, siyasal istikrarsızlıktan kaynaklanan Batı Afrika darbeleri.

Batı Afrika Ülkeleri Topluluğu fikri, ilk olarak 1964 yılında Liberya Devlet Başkanı Tubman tarafından ortaya atılmıştır. Diğer ülkelerin de benimsediği bu fikrin ardından 1965'te, Fildişi Sahilleri, Gine, Liberya ve Sierra Leone arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Ancak bu anlaşma gereği belirlenen hedeflerin hiçbirine ulaşamamıştır (www.ecowas.int/about-ecowas/basic-information/06/11/2018). Bunun sonucunda da anlaşma bozulmuştur.

1972 yılında ise Nijerya ve Togo'nun yöneticileri söz konusu fikri yeniden canlandırmışlardır. Bunun üzerine teklif hazırlayıp 12 ülkeyi gezmiş ve bu ülkelerden planlar hazırlamaları istenmiştir. 1974 yılında da hazırlanan taslak planlar üzerinde önce (Akra'da) uzmanlar çalışmış, 1975'te de (Monrovia'da) bakanlar toplantısında incelemeye alınmışlardır. 1976 yılında ise 15 Batı Afrika Ülkesi Togo Lome'de Lagos Antlaşması ile Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu'nu (ECOWAS) oluşturmuşlardır. 1977 yılında Topluluğa Cape Verde katılmış olmasına rağmen, 2002 yılında da Moritanya ise Topluluk'tan ayrılma kararı almıştır (ECOWAS Profile: 2).

Topluluğa üye devletler resmi olarak üç farklı dil (İngilizce, Fransızca ve Portekizce) kullanmaktadırlar. Bununla birlikte yerel halk kendi aralarında Ewe, Fulfulde, Hausa, Mandingo, Wolof, Yoruba gibi sınır ötesi yerel dilleri içeren binden fazla dili kullanarak anlaşmaktadırlar.

ECOWAS ülkeleri, 1978 ve 1981'de olmak üzere bir saldırganlık protokolü imzalamışlardır. Ayrıca, 1981'de biri Freetown'da diğeri Sierra Leone'de birer müttefiklik kurulmasını öngören Karşılıklı Savunma Yardımı Protokolü de imzalanmıştır. Topluluğun, ekonomik ve parasal entegrasyona yönelik çok yavaş ilerleme kaydetmesi üzerine, Lagos Antlaşması 1993 yılında yeniden görüşülerek revize edilmiştir (ECOWAS, 2010: 13).

1999 yılında gerçekleşen ECOWAS Zirvesi sonucunda ECOWAS içinde Çatışma Önleme, Yönetim ve Karar Alma, Barış ve Güvenlik Mekanizması Kurma gibi Protokoller üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Aynı zamanda bu süreç içinde bir Yaşlılar Konseyi ile Güvenlik ve Arabuluculuk Konseyi'nin oluşturulması da kararlaştırılmıştır. Böylece ECOWAS, bölgede barışı koruma kuvveti olarak da bir görev üstlenmiş olmaktadır. Bunun üzerine üye devletler zaman zaman bloğun üye ülkelerindeki siyasi istikrarsızlık ve huzursuzluk dönemlerinde bu ülkelere müdahale etmek için ortak askeri güçler göndermeye başlamışlardır. Nitekim 2003'te Fildişi Sahili'ne, 2003'te Liberya'ya, 2012'de Gine-Bissau'ya, 2013'te Mali'ye ve 2017'de Gambiya'ya yerinde müdahaleler yapılmıştır (www.internationaldemocracywatch.org/index.php/economic-community-of-west-african-states-.06/11/18).

Bilindiği üzere ECOWAS, ekonomik ve parasal birleşme yoluyla üye devletlerin kendi kendilerine yeterlilik sağlayabilmeleri için ortam hazırlamak amacıyla kurulmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi ECOWAS, Afrika Ekonomik Topluluğunun (AEC) beş bölgesel birliğinden birisidir. Diğer bölgesel birliklerle (COMESA, ECCAS, IGAD ve SADC) de ECOWAS işbirliği içindedir. 1998 yılında AEC ile beş bölgesel birliğin oluşturduğu Bölgesel Ekonomik Topluluklar (REC) arasında bir Protokol imzalanmıştır (www.internationaldemocracywatch.org.06.11.2018).

2008 yılında ECOWAS ile Çin Uluslararası Ticareti Teşvik Konseyi (CCPIT) arasında Pekin ve Wuhan'da ekonomik ve ticaret forumu düzenlenmiştir. Gerçekleştirilen bu forumun amacı, deniz limanı gelişimini hızlandırmak, demiryolu taşımacılığını yaygınlaştırmak, havacılık alanında yatırımlar yapmak, katı mineral, enerji üretimi, karayolu yapımı vb. alanlarda DYY'ları teşvik etmek ve ECOWAS ile Çin arasında ticaret yapılması konusunda düzenli danışma girişimleri için bir platform oluşturmaktır. Söz konusu forum ile ECOWAS, Çin ile yakın ilişkiler kuran ilk Afrika Bölgesel Ekonomik Örgütü olma özelliği kazanmıştır (ECOWAS, 2010: 17-18).

2.8. GAMBİYA'NIN ECOWAS İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Gambiya, ECOWAS'ın bir üyesi olduktan sonra 2006 yılında dış ticaret tarifelerini ECOWAS'a göre yeniden yapılandırmıştır. Bunun sonucunda, Gambiya'nın ihracatı ortalama olarak %18'den %20'ye yükselmiştir. Ancak ülkelerin ECOWAS içindeki ithalat vergilerini uyumlaştırmaya devam etmesi halinde, Gambiya gibi ülkelerin bir girişimci olarak rekabet üstünlüğü zayıflayabilmektedir (World Bank, 2007: 24).

2008 yılında ise ECOWAS, uygulamada bazı değişiklikler yaparak, %0, %5, %10, %20 gibi WAEMU uyarınca geçerli olan tarife oranlarının gerektirdiği ortak dış tarifinin (CET) benimsenmesine karar vermiştir. ECOWAS üyelerinden Senegal ve Nijerya gibi güçlü ülkeler, çeşitli tarife ve tarife dışı engelleri koruyabilirken Gambiya sadece, CET'in Senegal tarafından uygulanmasındaki ek gecikmelerden ve istisnalardan yararlanabilmektedir. Ancak bu, sürdürülebilir ticaretin temelini oluşturmamakta ve Gambiya'nın tarife dışı ithalat engellerini bölgedeki diğer ülkelere daha düşük tutması için çok çalışması gerekmektedir. Buna rağmen yine de ECOWAS Ortak Ticaret Politikası'nın (CTP) oluşturulmasında ve ticaret müzakerelerinde bölgesel kapasitelerin güçlendirilmesi ve Gambiya'da ECOWAS Bölgesel Rekabet Kurumu'nun (ERCA) kurulması dahil olmak üzere bölgedeki ticari tanıtım faaliyetlerinin uygulanmasında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (ECOWAS, 2016: 14).

ECOWAS'ın bölgesel entegrasyonun gerektirdiği politikaların uyumlaştırılması ve meşru bölge içi ticaretin teşvik edilmesi, Gambiya için uzun vadede oldukça yararlı girişimlerdir. Ancak bu girişimler, kısa vadede Gambiya'nın ihracattaki rekabet avantajını baltalayabilmektedir. Öte yandan ECOWAS'a üye ülkeler arasından bölgesel ticareti teşvik etmek amacıyla ECOWAS Ticaret Serbestleştirme Programı (ETLS), uygulanmaktadır. Bu kapsamında ticaret yapabilecek olan şirketlerin ECOWAS tarafından belli kriterlere göre onaylanması gerekmektedir. Gambiya'nın hali hazırda ETLS için onaylanmış üç şirketi bulunmaktadır (ECOWAS, 2016: 60).

Söz konusu şirketler Gambiya'da, yer fıstığı keki ve yağı, mum ve sabunlar, boru ve tüpler üretmektedirler. Az sayıda kalifiye firma göz önüne alındığında, ETLS'nin etkisi asgari düzeydedir. Bazı ülkeler, gıda güvenliği nedeniyle görünüşte gıda ithalatı ve/veya ihracatında gayri resmi engeller uygularken, Senegal'in yerel hasat mevsimi boyunca (örneğin soğan) bazı ithalatlara geçici yasaklar koyduğu bilinmektedir. Gambiya ise ECOWAS çerçevesi içinde ETLS'ye uyma konusunda oldukça titiz yaklaşmakta herhangi bir tavizde bulunmamaktadır (World Bank, 2007: 24).

Gambiya Devleti, 2016 yılında yapılan seçimin ardından yaşanan siyasi istikrarsızlıklardan kurtulmak ve soruna barışçıl bir çözüm bulabilmek için ECOWAS'ın desteğini talep etmiştir. Batı Afrika ülkelerinin liderleri de, Gambiya'nın maruz kaldığı siyasi krizini atlatabilmesi için ECOWAS kurumları aracılığıyla çalışmışlardır (Kemayou et al., 2017: 24). Uluslararası düzeyde de, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi oybirliğiyle ECOWAS'a, siyasi yollarla halkın iradesine saygı gösterme girişimine tam destek vermiştir. Yaşanan gelişmeler sonucunda dördüncü kez Cumhurbaşkanlığı yapmak isteyen Jammeh, ülkeyi terk etme kararı alarak görevi bırakmış ve Barrow görevi devralmıştır (IPI, 2017: 2 ve KreB and NuBberger, 2017: 239).

Böylece ECOWAS, Gambiya'da barışı koruma gücü olarak yeni yönetim ve eski yönetim mağdurları arasındaki uzlaşma sürecinde oldukça başarılı olmuş ve ilişkileri normalleştirerek güvenlik boşluklarını kapatmış, ülkede uzun vadeli kalıcı bir güvenlik

reformunun başlatılmasına öncülük etmiştir. Bugün de ECOWAS, kamu güvenliğinin kilit bir bileşeni olmaya devam etmektedir (Kemayou et al, 2017: 24).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GAMBIYA EKONOMİSİ İÇİN TİCARİ AÇIKLIK ORANI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

Ticaret açıklığı ile ekonomik büyüme arasındaki bağ, yıllar boyunca hem teorik hem de ampirik literatürde büyük ilgi gören konulardan biridir. Ancak, daha fazla açıklığın ekonomik büyümeye yol açıp açmadığına dair uzmanlar arasında tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu durum belirsizlik, içsellik sorunu ve dışa açıklık ölçümündeki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki tablo (Tablo 8) ticaret açıklığının ekonomi üzerindeki etkisini araştırmak için çeşitli araştırmacılar tarafından yürütülen çalışmaların ulaşılabilen bir listesidir. Söz konusu çalışmalar, yazarlara, çalışmanın yapıldığı dönemlere, çalışmada kullanılan yöntemlere, ele alınan değişkenlere ve elde edilen bulgulara ilişkin bir değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır.

Tablo 8. Literatür Taraması

YAZAR	DÖNEM VE ÜLKE	YÖNTEM	DEĞİŞKENLER	BULGULAR
Keho, Y. (2017)	1965–2014 Dönemi Fildişi Sahili	Eş-Bütünleşme ve Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Testi ile birlikte Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Testi	Sermaye Stoku, İşgücü, Ticari Dışa Açıklık ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	Çalışmada, ticari açıklığın hem kısa hem de uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
Musila, J.W. & Yiheyis, Z. (2015)	1982-2009 Dönemi Kenya	Johansen Eş Bütünleşme Ve Granger Nedensellik Testi	Kişi Başına Reel GSYİH, Beşeri Sermaye, Sermaye Stoku, Enflasyon Oranı, Hedeflenen Büyüme Oranı, Bütçe Açığının GSYH'ye	Politika kaynaklı ticari açıklıktaki bir değişimin Kenya'daki uzun dönem ekonomik büyüme oranını negatif olarak etkilediğini ve bu etkinin kısmi olarak fiziksel sermayenin büyümesi üzerinde ters etkiyle aktarıldığını

			Oranındaki Büyüme, Ticari Açıklık	göstermektedir. Ayrıca toplam ticari açıklık ve ticaret politikası kaynaklı açıklık da dikkate alınmıştır.
Shahbaz, M. (2012)	1971-2011 Dönemi Pakistan	Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Testi, Vektör Hata Düzeltme Modeli Granger Nedensellik Testi	Kişi Başına Reel GSYİH, Ticaret Açıklığı, Kişi Başına Düşen Özel Sektöre Ait Reel Yurt İçi Kredi Düzeyi, Kişi Başı Reel Sermaye Stoku Ve Kalifiye İşgücü	Seriler arasında bir eş bütünleşmenin varlığı doğrulanmaktadır. Uzun vadede, ticaret açıklığı ekonomik büyümeyi tetiklemektedir. Büyümenin önündeki engelin ticaret olduğu hipotezi vektör hata düzeltme modeli Granger nedensellik testi ile de doğrulanmıştır.
Yanıkaya, H. (2003)	1970-1997 Dönemi 100'den Fazla Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerden Oluşan Bir Kesit	Ticaret Hacmi Ve Ticaret Kısıtlaması	Kişi Başına Düşen GSYİH, Telefon Ana Hatları, Yaşam Beklentisi, Siyasi Rejim Türü, Savaş Ölümleri, Tropik İklim, Uluslararası Suya Fiziksel Erişim ve Ticaretin Açık Olması.	Özellikle gelişmekte olan ülkeler için ticaret engellerinin büyüme ile pozitif ve anlamlı bir ilişkisinin bulunduğu bulgusu elde edilmiştir.
Ali Khalid, M. (2016)	1960-2014 Dönemi Türkiye	ARDL modeli	Kişi Başına GSYİH, Ticaret Endeksi, GSYİH Payı Olarak İhracat, GSYİH Ve Brüt Sermaye Oluşumu Payı Olarak İthalat	Kısa vadede ticari açıklığın ekonomik büyümeyi desteklediğini, ancak uzun vadede, ticaret açıklığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin pozitif olmasına rağmen istatistiksel olarak önemsiz olduğu bulgusu elde edilmiştir.
Huchet-Bourdon et al. (2011)	1995-2009 Dönemi 157 Ülkeyi Kapsayan Bir Örneklem	Genelleştirilmiş Tahminler Yöntemi (GMM) (Generalized Estimations of Moments)	Kişi Başına Düşen GSYİH, Yıllık Nüfus, Brüt Sabit Sermaye Oluşumu İçin Bir Vekalet Olarak Yatırım Oranı, Orta Düzey Eğitim Ve Ticaret Oranı	Daha kaliteli ve daha fazla çeşitlendirilmiş ürün ihraç eden ülkelerin diğerlerine göre daha hızlı büyüdüğü doğrulanmaktadır. Ticari bağımlılık oranının etkisinin doğrusal olmadığı görülmüştür. İhracatın düşük kaliteli ürünlere göre biraz

				çeşitlendiği veya yoğunlaştığı ülkeler için daha düşük (hatta negatif) olduğu anlaşılmıştır.
Ali, W. & Abdullah, A. (2015)	1980-2010 Dönemi Pakistan	VECM ve Johansen Çok Değişkenli Tahmin yaklaşımı	Kişi Başına Düşen GSYİH, Ticaret Açıklığı, Yıllık Nüfus, Brüt Sabit Sermaye Oluşumu İçin Bir Vekalet Olarak Yatırım Oranı, Orta Düzey Eğitim ve Ticaret Oranı	Pakistan'da ticari açıklık ile GSYİH büyümesi arasında kısa vadede olumlu bir ilişki olduğunu, ancak ticaretin ve ekonomik büyümenin liberalleşmesi arasında ise uzun dönemli negatif bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Ayrıca kısa dönemli sonuçlar, GSYİH ile ticaretin serbestleştirilmesi arasında iki yönlü nedenselliğin bulunduğunu da ortaya koymaktadır.
Vlastou, I. (2010)	1960-2003 Dönemi 34 Afrika Ülkesi	En Küçük Kareler Yöntemi Kapsamında Panel Birim Kök Testi, Panel Eş Bütünleşme ve Panel Nedensellik Testi	GSYİH, Yatırım, İşgücü, Devlet Tüketimi ve Açıklık.	Açık büyümenin sadece açıklıktan büyümeye doğru giden çıktı büyümesi ve nedensellik üzerinde olumsuz ve anlamlı bir etkisinin varlığını ortaya koymaktadır.
Hye, Q.M.Y. & Lau, W.Y. (2015)	1971-2009 Dönemi Hindistan	ARDL Modeli Ve Haddelme Penceresi Regresyon Yöntemi	Reel GSYİH, Ortaokul Kayıt Sayısı, Reel Brüt Sabit Sermaye Oluşumu ve Ticari Açıklık Endeksi	Ticari açıklık endeksi uzun vadede ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemekle birlikte, kısa vadede ticari açıklık endeksinin ekonomik büyüme ile pozitif olarak ilişkili olduğu görülmektedir.
Chang, R. Kaltani, L. & Loayza, N. V. (2009)	1960-2000 Dönemi 82 Ülkeden Oluşan Örneklem	Harris-Todaro Modeli ve Panel Veri Analizi	Ticari Açıklık, Eğitim Yatırımı, Finansal Derinlik, Enflasyon Dengelemesi, Kamu Altyapısı, Yönetişim, İşgücü Piyasası Esnekliği, Firma Giriş Kolaylığı	Ticaret açıklığının ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu etkileşimlerin ekonomik ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu ve spesifik ekonometri yöntem ve açıklık

			Ve Firma Çıkış Kolaylığı.	ölçümlerindeki değişikliklere karşı güçlü ve tepkili olduğunu ortaya koymaktadır.
Asfaw, H. A. (2014)	2000- 2008 Dönemi Sahra-Altı Afrika Ülkeleri	Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS) Tahmin Tekniği	Kişi Başına Düşen Reel GSYİH, Aktif İşgücü, Yatırım, GSYİH Oranı, Ortalama Tarife Oranı, Reel Efektif Döviz Kuru, Ticari Açıklık, Yatırım Malları Fiyatının GSYH'ye Oranı, Coğrafi Faktörler, Kurumsallık, Kalite, Toplam Nüfus, Nüfus Yoğunluğu.	Ticaret politikasının ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu, aynı şekilde yatırımın da ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir.
Zahonogo, P. (2016)	1980-2012 Dönemi Sahra-Altı Afrika Ülkeleri	Toplanan Ortalama Grup Tahmin Tekniği	Kişi Başına Düşen GSYİH, Ticaret Açıklığı, Eğitim, Nüfus Artış Hızı, Yatırım Oranı, Finansal Gelişme, Kurumlar, Kriz ve Borç Oranı.	Laffer Ticaret Eğrisinin (ters U) varlığını göstermekte ve ticaret açıklığının ekonomik büyüme üzerinde sadece bir eşiğe kadar pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu, bu eşiğin üstünde ise etkinin azalışa geçtiğini ortaya koymaktadır.
Klasra, M.A. (2011)	1975-2004 Dönemi Pakistan ve Türkiye	Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) Modeli	Doğrudan Yabancı Yatırım, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, İhracat ve Ticaret Açıklığı (Toplam Dış Ticaretin GSYH'ye Oranı Olarak).	Kısa vadede Pakistan'a ticaret açıklığı ile ihracat arasında iki yönlü nedensel bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir. Türkiye için ise doğrudan yabancı yatırım ve ihracat ilişkisinin uzun vadeli sonuçları büyümeye dayalı ihracat hipotezini desteklemektedir. Pakistan'da ticari açıklık büyümeyi etkilemektedir.
Awokuse, T.O. (2008)	(01/93-04/02) Dönemi Arjantin,	Granger Nedensellik Testleri Ve Dürtü Yanıt	Reel GSYİH Büyümesi, Reel Brüt Sermaye, İşgücü, Reel	İhracata dayalı büyümeyi destekleyen bazı ampirik kanıtlar, elde edilmiştir. İthalat odaklı büyüme

	(01/94-04/02) Dönemi Kolombiya (01/90-04/02) Dönemi Peru	Fonksiyonları.	İhracat ve Reel İthalat.	hipotezi için ampirik destek nispeten daha güçlüdür. Bazı durumlarda, gayri safi yurtiçi hasıladan ihracat ve ithalata doğru ters nedensellik bulgusu da vardır.
Freud, C. & Bolaky, B. (2008)	2000-2004 126 Ülkeden Oluşan Örnekleme	Johansen Eş Bütünleşme ve Granger Nedensellik Yöntemleri	Kişi Başına Düşen Gelir, GSYH'ye Göre Ticaret, GSYİH Başına Ticaret Yönetişim Endeksi, Yönetişim Endeksi, Nüfus, Karaya Oturmuş, Ekvatora Uzaklık.	Ticaretin esnek ekonomilerde daha yüksek bir yaşam standardına yol açtığını, ancak katı ekonomilerde yaşam standardının düşük olduğunu göstermektedir.

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmanın temel amacı, hem kısa hem de uzun dönemde ticaret açıklığının Gambiya milli gelirinin üzerindeki etkisini analiz ederek değerlendirmelerde bulunmaktır. Bu nedenle, bağımsız bir değişkenin (ticari açıklık) denklemdeki bağımlı bir değişken (toplam gelir) üzerindeki hem kısa hem de uzun vadeli etkisini yakalayan modellerden biri olan Hata Düzeltme (EC) formundaki Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) Modeli tercih edilmiştir. Modeldeki “otoregresif” kelimesi, bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin, kendisini açıklamak için kısmen bağımsız değişken olarak kullanıldığını ifade etmektedir. “Dağıtılmış gecikme” ifadesi ise bağımlı değişkenin açıklanmasında bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin de kullanıldığını göstermektedir. Kısacası bağımlı değişkeni açıklamak için bağımsız değişkenler dikkate almak gerekmektedir.

ARDL modelleri, bağımsız ve bağımlı değişkenlerin hem geçmiş (gecikmeli) hem de var olan ile ilişkili olduğu doğrusal zaman serisi modelleridir. ARDL modeli, zaman serisi verilerini kullanarak tek bir denklemdeki değişkenler arasındaki bağlantı noktasını

modellemek için uzun yıllardan beri kullanılagelen bir modeldir (Nkoro ve Uko, 2016: 76).

ARDL (P, q) ile gösterilen P ve q düzenine sahip temel ARDL regresyon modeli, aşağıda (3.1) denkleminde ifade edilmektedir;

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_p y_{t-p} + a_0 X_t + a_1 X_{t-1} + a_2 X_{t-2} + \dots + a_q X_{t-q} + u_t \quad (3.1)$$

Burada u_t , seri olarak bağımsız olduğu varsayılan rastgele bir bozulma terimidir. Söz konusu denklemde (3.1), regresörler, hem bağımlı değişkenin hem de bağımsız değişkenlerin gecikmelerini içerdiğini göstermektedir. Bu nedenle, regresörler olarak hem bağımlı değişken hem de bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerine sahip herhangi bir model, ARDL modeli olarak sınıflandırılabilir. Bu çalışmanın amacına ulaşabilmesi için, yani ticaret açıklığının hem kısa dönemde hem de uzun dönemde toplam gelirler üzerindeki etkisini bulmak ve aynı zamanda eşbütünleşmenin varlığını test etmek için denklemin (3.1) değiştirilmesi gerekmektedir. Uzun süreli ilişkiyi görebilmek için, denklemin (3.1)'nin aşağıda yer alan (3.2) denkleminde olduğu gibi Hata Düzeltme Modeline (ECM) dönüştürülmesiyle birtakım değişiklikler yapılmıştır.

$$\Delta y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \sum_{j=1}^q \gamma_j \Delta X_{1t-i} + \sum_{k=1}^k \delta_k \Delta X_{2t-k} + EC_{t-1} + u_t \quad (3.2)$$

Burada EC_{t-1} , hata düzeltme terimidir ve şöyle tanımlanmaktadır.

$$EC_{t-1} = y_{t-1} - a_0 - a_1 X_{1t-1} - a_2 X_{2t-1} \quad (3.3)$$

Eğer (3.2) denklemi, (3.3) denkleminin yerine yerleştirilirse, (3.4) denklemi elde edilmekte ve bu denklemde de Pesaran ve diğerlerinin (2001) “çalışmasında olduğu gibi koşullu ECM” olarak adlandırılmaktadır.

$$\Delta y_t = b_0 + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \sum_{j=1}^q \gamma_j \Delta X_{1t-i} + \sum_{k=1}^k \delta_k \Delta X_{2t-k} + a_1 y_{t-1} - a_2 X_{1t-1} - a_3 X_{2t-1} + u_t \quad (3.4)$$

Elde edilen yeni (3.4) denkleminde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki hem kısa hem de uzun vadeli etkisini yakalayan ARDL modeli gösterilmektedir. Uzun süreli etkiler sırasıyla α_1 ve α_2 tarafından yakalanırken, X_1 ve X_2 değişkeninin (3.4) denklemindeki Δy_t bağımlı değişkeninin kısa dönem etkileri γ_j ve δ_k ile yakalanmaktadır. Denklem (3.4) formundaki ARDL modeli, Pesaran ve Shin (1999) ve Pesaran et al. (2001) Sınır Testi Yöntemi kullanılarak uzun süreli (eşbütünleştirme) ilişkisinin varlığını test etmek için de kullanılmaktadır. Buna göre şu ilişkilere dikkat etmek gerekmektedir:

1. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki kısa dönemli etkisi.
2. Eşbütünleşen veya uzun vadeli bir ilişkinin olup olmadığı.
3. Eşbütünleşme varsa, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki uzun vadeli etkisi.

ARDL modeli, eşbütünleşmenin varlığını test etmek için de kullanılan bir modeldir. Bu modelde temel değişkenlerin I (0), I (1) veya her ikisinin bir arada olmasına bakılmaksızın uzun ve kısa dönem dinamiklerini tahmin etmek gerekmektedir. Ancak, (3.4) denklemindeki değişkenlerin hiçbiri iki I(2)'ye entegre edilmemelidir. Çünkü bu entegrasyon metodolojiyi geçersiz kılmaktadır (Nkoro ve Uko, 2016: 76). Bundan nedenle çalışmada, bir birim kökün varlığını test etmek veya değişkenlerin durağanlığını test etmek için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testinin yanı sıra hem Phillips Peron (PP) testine hem de Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testine yer verilmiştir.

ADF testini yaparken araştırmacının iki seçim yapması gerekmektedir. Buna göre, araştırmacı, değişkenlerin gerçek veri üretme sürecini tanımlayan iki ADF modelinden birini seçmek zorundadır. Değişkenin veri üretme süreci çoğunlukla bilinmediğinden, bu çalışmada değişkenlerin durağanlığını test etmek için iki ADF modeli de kullanılmıştır. Diğer taraftan araştırmacı ayrıca, gecikmeli değişkenlerin sayısı hakkında bir seçim yapmak zorundadır. Buradaki mantık, modelden seri korelasyonu ortadan kaldırabilen gecikmeli bir değişkeni dahil etmektir. Denklemler (3.6) ve (3.7) değişkenlerin durağanlığını test etmek için kullanılması gereken iki farklı ADF modelidir.

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=1}^{\rho} \beta_i \Delta y_{t-1} + u_t \quad \text{Model (1)}$$

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \gamma y_{t-1} + a_2 t + \sum_{i=1}^{\rho} \beta_i \Delta y_{t-1} + u_t \quad \text{Model (2)}$$

Model (1) sabit, trend yok ve model (2) sabit ve trendli olarak tanımlanmıştır.

ADF, denklem (1) ve (2) 'de bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin (y_{t-1}) katsayısı (γ) üzerinde normal bir t-testidir. t-testi geleneksel olarak t-dağılımına sahip değildir, bu nedenle başlangıçta Dickey ve Fuller tarafından hesaplanan özel kritik değerlere sahiptirler. Bu özel kritik değerler, MacKinnon (1991) tarafından tablo halinde verilmiştir. Tüm ADF modellerinde, odak noktası $\gamma = 0$ olup olmadığına dayanmaktadır. Oradaki boş hipotez (durağan olmayan) olan bir birim kökü olmadığı varsayımına karşı test edilir (birim kökü yoktur), bu durum matematiksel olarak da ifade edilebilmektedir. Ancak Philips ve Perron (PP) (1988) yaptıkları çalışmada, varsayımlara uyulmaması ya da serinin yapısal bir kırılmaya maruz kalması durumunda DF ve ADF testlerinin yetersiz olduğunu ileri sürmüşlerdir (Nkoro ve Uko, 2016: 74). Bu durumdan kurtulmak için de PP çalışmalarında hata terimlerini düzelten parametrik olmayan bir ekleme yapmayı düşünmüşlerdir. PP testinin denklemlerine ilişkin modeller aşağıdaki gibidir:

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + U_t \quad \text{Sabit Terimli}$$

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \beta_2(t - T/2) + U_t \quad \text{Sabit Terimli ve Trend Katsayılı}$$

Tüm modellerde hata terimi ortalaması sıfıra eşit olmakla beraber, denklemler ardışık bağımlı olabilirler veya eş-varyans varsayımının ihlal edebilirler (heteroskedasticity). Buradan diyebiliriz ki; PP testi, DF veya ADF testinin varsayımlarına bağımlı değildir. Çünkü PP testi Newey-West hata düzeltme mekanizması kullanarak ardışık bağımlılığı ortadan kaldırmakta ve eşvaryans varsayımını yerine getirmektedir (Philips ve Perron, 1988: 340).

$H_0: \gamma = 0$ Birim kök vardır, değişken durağan değildir.

$H_A: \gamma < 0$ Birim kök yoktur, değişken durağandır.

Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testi için ise tam tersi bir durum söz konusudur. Burada inceleme konusu olan serinin birim kök içermediğini öne süren H_0 hipotezi kurulmaktadır. KPSS testinin hipotezleri aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$H_0: \gamma = 0$ Birim kök yoktur, değişken durağandır.

$H_A: \gamma \neq 0$ Birim kök vardır, değişken durağan değildir.

Boş hipotez ise, ADF, PP ve KPSS test istatistikleri kritik değerlerden düşük olduğunda reddedilmektedir. Her bir değişkenin durağanlık seviyesini denklemde (3.4) onayladıktan sonra, değişkenlerin her birinin maksimum gecikme seviyesi AIC, SC (BIC), HQ, vb. gibi bilgi kriterleri kullanılarak seçilmektedir.

Pesaran ve diğerleri (2001) çalışmalarında, eşbütünleşme için ARDL modeli ve sınır testi denklem hatalarının (3.4) seri olarak bağımsız olması gerektiğini ve bu denklemdeki (3.4) her bir değişken için seçilen maksimum gecikmeleri etkileyeceğini vurgulamaktadırlar. Denklem (3.4) tahmin edilmesinden sonra, LM testi, denklem hatalarının (3.4) denklemdeki hataların seri olarak bağımsız olmadığı alternatif hipotezine karşı seri olarak bağımsız olduğunu boş hipotezini test etmek için kullanılmaktadır. Dahası, ARDL modeli, denklemin (3.4), otoregresif bir yapıya sahip olduğundan dinamik istikrarlı olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, çalışmada (3.4) denkleminin dinamik istikrarlılığını test etmek için Brown, Durbin ve Evan'ın ileri sürdükleri (1975) CUSUM ve CUSUMSQ istikrarlı testleri kullanılmaktadır (Brown, Durbin ve Evan, 1975: 153-155).

Ticari dışa açıklığın uzun vadeli etkisinin tahmin edilebilmesi için ticari dışa açıklık ile toplam gelir arasında uzun vadeli bir ilişkinin (eşbütünleşme) olup olmadığını test etmek gerekmektedir. Bu çalışmada, Pesaran ve diğerlerinin (2001) eşbütünleşme testleri dikkate alınmaktadır. Sınır testinin diğer eşbütünleşme testine göre en önemli avantajı, tüm değişkenlerin aynı seviyede entegre edilmelerine gerek duyulmamasıdır. Ancak değişkenlerin hiçbiri birinci farkın I (1) üstüne entegre edilmemelidir. Haug (2002), birinci farkın ARDL model yaklaşımı altında daha iyi bir sonuç verdiğini ve

aynı zamanda Engle ve Granger (1987) gibi geleneksel eşbütünlüşme testlerine göre ARDL modelinin eşbütünlüşme testlerini sınırladığını belirtmiştir. Johansen ve Juselius (1990) ile Phillips ve Hansen (1990) testlerinde örneklem büyüklüğü oldukça küçüktür. Bu da yapılan testin anlamlılığını sınırlandırmaktadır (Nkoro ve Uko, 2016: 77).

ARDL modelini kullanarak eşbütünlüşme için bağı olan test, (3.4) denklemindeki değişkenlerin gecikmeli seviyelerinin ortak önemini belirlemek için F-testinin kullanılmasını gerektirmektedir. Böylece eşbütünlüşmenin olmadığı null hipotezi, eşbütünlüşme olan alternatif hipoteze karşı test edilmektedir. Yani F-testi bu hipotezde (3.4) denklemi tahmin edildikten sonra uygulanmaktadır.

$H_0: a_1 = a_2 = a_3 = 0$ Eşbütünlüşme yok/uzun vadeli ilişki yok

$H_A: a_1 \neq a_2 \neq a_3 \neq 0$ Eşbütünlüşme /uzun vadeli ilişki var

Peseran ve diğerleri. (2001) F-testi için iki kritik değer eşiği vermektedir. Birinci eşik, tüm değişkenlerin $I(0)$ 'de entegre olduğunu varsaymaktadır. Hesaplanan F-istatistikleri üst kritik değerden büyükse, yani hesaplanan F-istatistiği $I(1)$ 'in kritik değerlerinden büyükse, eşbütünlüşme olmayan null hipotezi reddedilmektedir ve böylece bunun alternatif hipotezi kabul edilmektedir. Diğer eşik de bu eşbütünlüşmenin tersidir. F-istatistikleri $I(0)$ ve $I(0)$ 'ın kritik değerleri arasındaysa eşbütünlüşme testi sonuçsuz olmaktadır (Nkoro ve Uko, 2016: 78).

Ticaret açıklığı ile toplam gelir arasındaki bağı ampirik olarak incelemek için bu çalışmada, Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılmıştır. Daha sonra diğer değişkenler (tüketim, kamu harcamaları, ihracat ve ticaret açıklığı) eklenmiştir. İkisatta yağın olan görüşe göre, ekonomik gelişmelerin toplam geliri etkilediğine inanılmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada modelde yer alan, gayri safi sabit sermaye oluşumunun (K), hanehalkı tüketiminin (C), devlet harcamasının (G), ve ticaret açıklığının (O) işlevsel olarak toplam geliri (ekonomik büyüme için vekil olarak kullanılan: Y) etkilediği gösterilmektedir. Bu da aşağıdaki denklemde (3.5) şu şekilde ifade edilmektedir.

$$Y = f(C, K, G, O) \quad (3.5)$$

Denklem (3.5), (3.6) denklemine dönüştürülmüştür (Gerçekte ise denklem 3.6'nın yorumlanması ve şartları, denklem (3.4) ile büyük ölçüde benzeşmektedir). (3.6.) denklemi, (3.4) denklemindeki ARDL modeline göre şu şekilde ifade edilmektedir.

$$y_t = b_0 + \sum_{i=1}^p b_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^p b_i \Delta c_{t-i} + \sum_{i=0}^p b_i \Delta k_{t-i} + \sum_{i=0}^p b_i \Delta g_{t-i} + \sum_{i=0}^p b_i \Delta o_{t-i} + \delta_6 y_{t-1} + \delta_7 c_{t-1} + \delta_8 k_{t-1} + \delta_9 g_{t-1} + \delta_{10} o_{t-1} + u_t \quad (3.6)$$

Denklem (3.6), ticari açıklığın ve diğer bağımsız değişkenlerin toplam gelir üzerindeki hem kısa hem de uzun vadeli etkisini yakalayan ampirik ARDL modelini göstermektedir. Kısa dönem katsayıları b_i ile, uzun dönem katsayıları ise δ_i tarafından yakalanmaktadır. Çalışmada, toplam gelir (ekonomik büyüme) ile ticaret açıklığı arasındaki ampirik analizin denklem (3.6) kullanılarak yapılmasında aşağıdaki adımlar izlenmektedir;

1. Adım: (3.6) denklemindeki her bir değişkenin durağanlık seviyesi ADF, PP ve KPSS testi kullanılarak test edilmektedir. Bu işlem, değişkenlerden hiçbirinin I(2) olmadığından emin olmak için yapılmaktadır.

2. Adım: Eğer (3.6) denklemdeki değişkenlerden hiçbiri I(2) değilse, (3.6) denklemdeki değişkenlerin uzun dönemli ilişkisinin varlığının belirlenmesi, bu hipotez kullanılarak test edilmektedir.

$H_0: \delta_7 = \delta_8 = \delta_9 = \delta_{10} = 0$ Eşbütünleşme/seviye ilişkisi yok

$H_A: \delta_7 \neq \delta_8 \neq \delta_9 \neq \delta_{10} \neq 0$ Eşbütünleşme/seviye ilişkisi var

3. Adım: Eğer uzun dönemli ilişki 2. adımda kurulursa, ARDL Modeli için uygun gecikme süresinin seçilmesi / seçilmiş ARDL modelinin uzun dönem denklemi olan (3.6) kullanılarak tahmin yapılmaktadır.

4. Adım: 3. adımdaki kısa ve uzun dönem katsayılarını tahmin ettikten sonra, ARDL Modelinin Hata Düzeltme Modeliyle Onarımı ve tanı testleri gerçekleştirilmektedir. (3.6) denklemi için gerekli olan tanı testleri, seri korelasyonlar için LM Testi ve ARDL modelinin dinamik kararlılığı için CUSUM ve CUSUMQ testleri olmaktadır.

Bu çalışmayı güçlendirmek için Shin ve diğerleri (2014) tarafından geliştirilen Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (NARDL) de kullanılmıştır. Shin ve diğerleri (2014) bu modeli, ortak uzun ve kısa dönem asimetrijelerin analizi için basit ve esnek bir araç sağlayan ARDL yaklaşımını temel alan doğrusal olmayan bir modelleme çerçevesinde geliştirmişlerdir. Böylece ARDL yaklaşımı üzerine tamamen dinamik farklı bir model ortaya çıkmıştır. Doğrusal Olmayan ARDL (p, q) Modeli denklemi aşağıda (3.7) numaralı denklem ile ifade edilmiştir:

$$y_t = \sum_{j=1}^p \phi_j y_{t-j} + \sum_{j=0}^q (\theta_j^+ x_{t-j}^+ + \theta_j^- x_{t-j}^-) + \varepsilon_t \quad (3.7)$$

3.3. ARAŞTIRMANIN VERİ SETİ

Ele alınan bu çalışmada, Gambiya Ekonomine dair bir analiz gerçekleştirmek için söz konusu ülkeye ait temel makro ekonomik değişkenlerin yıllık verileri, 1966-2017 dönemi kapsamında dikkate alınmıştır. Bu veriler ışığında, analiz için gerekli olan (3.6) denklemi hesaplanmıştır. Aşağıdaki tablo (**Tablo 3**), verilerin kaynağını ve çalışmada yer alan sembol versiyonunu göstermektedir. Değişkenlerin tamamı, aşağıda belirtildiği üzere doğrudan Dünya Bankası Gelişim Göstergelerinden derlenmiştir:

3.3.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (2010 Sabit Fiyatları İle (\$)): GSYİH, ekonomideki tüm yerleşik üreticilerin ürettikleri nihai mal ve hizmetlerin pazar değeridir.

$$\text{GSYİH} = \text{Milli Gelir} + (\text{Dolaylı Vergiler} + \text{Amortismanlar} - \text{Sübvansiyonlar})$$

Basit olarak yukarıdaki formüle göre hesaplanan GSYİH verileri, çalışmada 2010 fiyatları sabit olarak ele alınıp \$ cinsinden hesaplanmıştır. Elede edilen GSYİH değerleri daha sonra 2010 yılı resmi kurları üzerinden Gambiya yerli parası olan Dalasiye dönüştürülmüştür. Ülkede geçerli olan resmi döviz kuru, uygulamada etkin bir şekilde işlem görmediği için birkaç ülkenin alternatif dönüşüm faktörleri de dikkate alınmıştır (<https://data.oecd.org>. 19.01.2019).

3.3.2. Hanehalkı ve Kar Amacı Gütmeyen Kurumlara Hizmet Götüren Hanehalkının (Non-Profit Institutions Serving Households (NPISH)) Nihai Tüketim Harcamaları (2010 Sabit Fiyatları İle (\$)): Hanehalkı nihai tüketim harcamaları diğer bir deyişle özel tüketimleri, hanehalkı tarafından satın alınan dayanıklı tüketim malları (arabalar, çamaşır makineleri ve ev bilgisayarları gibi) dahil olmak üzere tüm mal ve hizmetlerin piyasa değerini ifade etmektedir. Ancak konut satın alımları bu değer dışında tutulurken, ev sahibi kişilerin oturduğu konutlar için emsal kira bedeli, devletten izin ve lisans almak için yapılan ödemeler ve ücretler de söz konusu değere dahil edilmektedir. Hanehalkı tüketim harcamaları ile hanehalkına hizmet veren kar amacı gütmeyen kurumların harcamaları, devlet tarafından ayrı ayrı rapor edilse bile aslında bir bütün olarak ele alınmaktadır (<https://data.oecd.org>. 19.01.2019).

3.3.3. Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (2010 Sabit Fiyatları İle (\$)): Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu, diğer bir ifadeyle Gayri Safi Yurtiçi Sabit Yatırımı arsa iyileştirmelerini (çitler, hendekler, drenajlar vb.), tesis, makine ve ekipman alımlarını, okullar, hastaneler, özel konutlar, ticari ve endüstriyel binalar dahil olmak üzere yolların, demiryollarının ve benzerlerinin inşasını kapsamaktadır. Öte yandan 1993 SNA'sına göre, net değerli eşya alımları da sermaye oluşumu olarak kabul edilmektedir (<https://data.oecd.org>. 19.01.2019).

3.3.4. Kamunun Nihai Tüketim Harcamaları (2010 Sabit Fiyatları İle (\$)): Kamunun nihai tüketim harcamaları, mal ve hizmet alımları için mevcut cari harcamaların tümünü (çalışanların ücretlendirilmesi dahil) içermektedir. Ayrıca söz konusu değer ulusal savunma ve güvenlik harcamalarının büyük çoğunluğunu kapsarken

devlet sermayesi oluşunun bir parçası olan devlet askeri harcamalarını hariç tutmaktadır (<https://data.oecd.org>. 19.01.2019).

3.3.5. Mal ve Hizmet İhracatı (2010 Sabit Fiyatları İle (\$)): Mal ve hizmet ihracatı, tüm dünyadaki mal ve hizmetlerin değerini temsil etmektedir. Bu değer mal, navlun, sigorta, nakliye, seyahat, telif hakları, lisans ücretleri ve iletişim, inşaat, finans, bilgi-işlem, kişisel ve devlet hizmetleri gibi diğer hizmetleri içermektedir. Ancak, çalışanların ücretleri, yatırım gelirleri diğer bir deyişle faktör hizmetleri ve transfer ödemeleri bu değerin dışında tutulmaktadır (<https://data.oecd.org>. 19.01.2019).

3.3.6. Mal ve Hizmet İthalatı (2010 Sabit Fiyatları İle (\$)): Mal ve hizmet ithalatı, dünyanın geri kalanından alınan tüm mal ve diğer pazar hizmetlerinin değerini ifade etmektedir. Mal, navlun, sigorta, nakliye, seyahat, telif hakları, lisans ücretleri ve iletişim, inşaat, finans, bilgi-işlem, kişisel ve devlet hizmetleri gibi hizmetlerin tümünü kapsarken çalışanların ücretleri, yatırım gelirleri ya da faktör hizmetleri ile transfer ödemeleri dikkate alınmamaktadır (<https://data.oecd.org>. 19.01.2019).

3.3.7. Ticaret Açıklığı: Ticaret açıklığı kavramsal olarak, bir ülkenin dünya ticaret ağına entegre olup olamadığını ölçmektedir. Yetkililer tarafından belirlenen ticaret engelleri ve döviz rejimi gibi politika seçimlerinin sonuçlarına göre ticaret açıklığı ülkenin ticaret politikası performansının da bir göstergesi olarak anlaşılmaktadır.

Bir ülkenin ticaret açıklığı (O_i), toplam ticaret hacminin (ihracat + ithalat) toplam gelire oranı yani GSYİH'ya oranı ile hesaplanmaktadır. Aşağıdaki formülde (3.8) yer alan terimlere göre; X_i , i ülkesinin mal ve hizmet ihracatını, M_i , i ülkesinin mal ve hizmet ithalatını ve Y_i , i ülkesinin toplam gelirini veya GSYİH'sını temsil etmektedir. Buna göre, bir ülkenin ticaret açıklık oranı (O_i) şöyle tanımlanmaktadır:

$$O_i = \frac{\text{İhracat} + \text{İthalat}}{GDP} = \frac{X_i + M_i}{Y_i} \quad (3.8)$$

Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin bilgiler, aşağıdaki tabloda (Tablo 9) gösterilmektedir. Tablo 9’da yer alan değişkenlerin 1966-2017 dönemine ait toplam 52 yıllık kapanış verileri, analiz kapsamında değerlendirilmiştir.

Tablo 9. Veri ve Sembol Kaynağı

Sembol	Değişken İsmi	Dönem	Veri Kaynakları
Y	GSYİH (sabit 2010 ABD Doları)	1966-2017	WDI, Dünya Bankası 2018
C	Hanehalkı ve NPISH’ler Nihai Tüketim Harcaması (2010 Sabit \$)	1966-2017	WDI, Dünya Bankası 2018
K	Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (2010 Sabit \$)	1966-2017	WDI, Dünya Bankası 2018
G	Genel Devletin Nihai Tüketim Harcaması (2010 sabit \$)	1966-2017	WDI, Dünya Bankası 2018
X	Mal ve hizmet ihracatı (sabit 2010 ABD Doları)	1966-2017	WDI, Dünya Bankası 2018
M	Mal ve hizmet ithalatı (sabit 2010 ABD Doları)	1966-2017	WDI, Dünya Bankası 2018
O	Ticaret açıklığı	1966-2017	Yazarın Hesaplaması

Tablo 10’da ise değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistik bilgileri açıklanmıştır. Toplam gelir (Y), hanehalkı tüketimi (C), kamu harcaması (G), brüt sabit sermaye oluşumu (K) ve ticaret açıklığı (O) normal eğriliği gösterilmiştir. Değişkenlerin hepsi normal çarpıklığı ve platikurtikliği yansıtmaktadır (bu durum, örnek ortalamasından daha düşük değerlere sahip olduğu anlamına gelmektedir). Çünkü değerleri üçten düşüktür. Jarque-Bera için boş hipotez dağılımının normal olduğu söylenebilir. “K” dışındaki tüm değişkenlerin olasılık değerlerine bakıldığında, dağılımın normal olduğu anlamına gelen boş hipotez reddedilmemiştir.

Tablo 10. Tanımlayıcı İstatistik

	Y	C	K	G	O
Ortalama	19.96848	19.93346	18.27531	17.59308	0.136602
Medyan	20.02067	19.92537	18.61957	17.71255	0.119890
Maksimum	20.83862	20.75028	19.53926	18.69546	0.751722
Minimum	18.96531	19.32148	16.22303	16.66905	-0.458618
St. Sapma	0.551747	0.426984	0.959723	0.576531	0.378125
Çarpıklık	-0.197480	0.255252	-1.030863	-0.023581	0.085736

Kürtosis	1.955016	1.862989	2.630983	2.127229	1.649737
Jarque-Bera	2.703965	3.365714	9.504931	1.655232	4.013994
Olasılık	0.258727	0.185842	0.008630	0.437090	0.134392
Toplam	1038.361	1036.540	950.3163	914.8404	7.103305
Toplam kare sel sapma	15.52565	9.298091	46.97452	16.95179	7.291895
Gözlemler	52	52	52	52	52

3.4. AMPİRİK ANALİZ

Zaman serileri analizinin en önemli varsayımı serilerin durağan olup olmamasıdır. Durağan bir özellik gösteren veya birim kök içermeyen zaman serileri her gecikme dönemi için sabit bir ortalamaya, varyansa ve kovaryansa sahip seriler olmalıdırlar. Dolayısıyla, bu çalışmada Genişletilmiş Dikey Fuller (ADF) testinin yanı sıra hem Phillips-Peron (PP) testi hem de Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testi analize dahil edilmiştir.

3.4.1. ADF, PP ve KPSS Testleri:

Modelde yapısal kırılma olmadığı için değişkenlerin durağanlık derecelerinin tespiti açısından ADF, PP ve KPSS birim kök testleri kullanılmıştır. Bu testleri kullanmadan önce değişkenlerin süreci incelenerek sabit terim ve trend içerip içermediğinin bakılması gerekmektedir. İncelenen değişkenlerin hepsinde sabit terim ve trend olduğu görüldüğünden değişkenlerin durağanlık dereceler için birim kök testleri seçeneklerinden 'trend and intercept' işaretlenmiştir.

Tablo 11’de yer alan ADF ve KPSS birim kök testi sonuçlarına göre, kamu tüketim harcaması (G) ve ticaret açıklığı (O) değişkenlerine ait seriler, düzey değerinde I(O) durağandırlar. Tablo 12’de yer alan ADF, PP ve KPSS birim kök sonuçlarına göre ise GSYİH (Y), hanehalkı ve NPISH’ler nihai tüketim harcamaları (C) ve gayrisafi sabit sermaye oluşumu (K) değişkenlerinin birim kök sınamaları, bu değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları yani düzey değerlerinde birim kökün bulunmadığı hipotezini içeren sıfır hipotezinin reddedildiği anlamını taşımaktadır. ADF, PP, KPSS testleri sonucunda serilerin birinci farklarında I(1) durağan oldukları görülmektedir.

Tablo 11. Logaritma Düzeyinde Birim Kök Testi

Değişkenler	ADF		PP		KPSS	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
Y	-1.735502	-2.551174	-1.426171	-2.295080	0.967818	0.183630***
C	-0.393637	-2.629067	-0.225546	-2.152114	0.888704	0.136441***
K	-4.746451***	-2.458320	-1.476648	-1.912089	0.810574	0.186368***
G	-0.785711	-3.615098**	-0.446097	-1.727787	0.772842	0.096975***
O	-1.166135	-3.820331**	-1.166135	-3.075310	0.905000	0.056609***

Not: 1966-2017 veri seviyesi. *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini gösterilmiştir. ADF ve PP testi için kritik değerler %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde sırasıyla sabit için -3.596, -2.933 ve -2.604'tur. Optimum gecikme uzunlukları SIC'ye göre seçildi. KPSS testi için kritik değerler ise %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde sırasıyla sabit ve trend için 0.216, 0.146 ve 0.119.

**%5 anlam düzeyinde durağan olan değişkenleri göstermektedir.

Tablo 12. Logaritma Birinci Farkında Birim Kök Testi

Değişkenler	ADF		PP		KPSS	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
Y	-5.742373***	-5.916011***	-8.118485***	-8.507968***	0.161175***	0.045432***
C	-4.957877***	-4.989777***	-4.954087***	-4.915790***	0.094946***	0.043364***
K	-6.069553***	-6.07623***	-6.143391***	-6.145090***	0.119493***	0.057154***
G	-4.062817***	-3.99885***	-4.381011***	-4.350546***	0.096565***	0.085010***
O	-4.289223***	-4.280069***	-7.505043***	-7.430423***	0.050662***	0.047701***

*, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini gösterilmiştir.

3.4.2. Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Modeli (ARDL)

Birim kök testi sonuçlarında göre seriler farklı dereceden durağandır. Hem kısa dönem hem de uzun dönem analizi yapmaya olanak sağlayan ARDL modeli I(0), I(1) ya da her ikisinin birleşimi şeklinde, farklı derecede eş bütünleşik seriler için kullanılabilir (Nkoro ve Uko, 2016: 76-85). Bu sebeple çalışmada ARDL yönteminin kullanılmasının kısa ve uzun dönem ilişkilerinin yorumlanabilmesi açısından daha uygun olacağı düşünülmektedir.

$$y_t = b_0 + \sum_{i=1}^p b_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^p b_i \Delta c_{t-i} + \sum_{i=0}^p b_i \Delta k_{t-i} + \sum_{i=0}^p b_i \Delta g_{t-i} + \sum_{i=0}^p b_i \Delta o_{t-i} + \delta_6 y_{t-1} + \delta_7 c_{t-1} + \delta_8 k_{t-1} + \delta_9 g_{t-1} + \delta_{10} o_{t-1} + u_t \quad (3.6)$$

Denklem (3.6), ticari açıklığın ve diğer bağımsız değişkenlerin toplam gelir üzerindeki hem kısa hem de uzun dönem etkisini yakalayan ampirik ARDL modelini göstermektedir. Kısa dönem katsayılar b_i ile uzun dönem katsayılar δ_i tarafından yakalanmaktadır.

Tablo 13'e göre, %5 anlamlılık seviyesinde hesaplanan F-istatistik değeri (5,580676) üst sınır (4.01) değerinden büyük olduğu için boş hipotez reddedilmiş, dolayısıyla, değişkenler arasında bir eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle, toplam gelir (Y), hanehalkı tüketimi (C), brüt sabit sermaye oluşumu (K), Kamu harcaması (G) ve ticaret açıklığı (O) arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tablo 13. ARDL Sınır Testi Sonuçları

Tahmin edilen eşitlik : $\ln Y = f(\ln C, \ln K, \ln G, \ln O)$		
F-istatistiği	5.580676	
Optimum Gecikme Uzunluğu	(5.3.5.5.4)	
Anlamlılık Seviyesi	Kritik Değer	
	Alt Sınır	Üst Sınır
% 1	3.74	5.06
%5	2.86	4.01
% 10	2.45	3.52

Not: Gecikme uzunluğunun belirlenmesinde AIC kullanılmıştır. Kritik değer sınırları Pesaran vd. (2001) Tablo CI(3)'den alınmıştır.

3.4.3. ARDL Modelinin Kısa ve Uzun Dönem Analizine İlişkin Ampirik Sonuçları

Değişkenler arasında eş-bütünleşmenin varlığı tespit edildiğinden, öncelikle değişkenlerin uzun dönem tahminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Modelin ARDL yöntemi ile belirlenen genel tahmin sonuçları Tablo 14'de görülmektedir.

Tablo 14. ARDL Modelinin Tahmin Sonuçları (5,3,5,5,4) (Bağımlı Değişken: GSIYH=Y)

Değişkenler	Katsayı	t değeri	p değeri
Y (-1)	0.637898	4.341116	0.0003***
Y (-2)	-0.327650	-1.884681	0.0741*
Y (-3)	0.471522	2.613733	0.0166**
Y (-4)	-0.182043	-1.068226	0.2981
Y (-5)	0.744576	4.837602	0.0001***
C	0.027527	0.402992	0.6912
C (-1)	-0.282692	-3.462093	0.0025***
C (-2)	0.124024	1.497723	0.1498
C (-3)	-0.146279	-2.235454	0.0370**
K	0.089219	3.316097	0.0034***
K (-1)	-0.080693	-2.030438	0.0558*
K (-2)	0.020794	0.486856	0.6317
K (-3)	-0.116018	-2.798608	0.0111**
K (-4)	0.085646	2.411232	0.0256**
K (-5)	-0.085695	-2.919860	0.0085*
G	0.038823	0.843311	0.4090
G (-1)	-0.016181	-0.216094	0.8311
G (-2)	0.085733	1.045225	0.3084
G (-3)	-0.045266	-0.527818	0.6034
G (-4)	-0.054112	-0.665539	0.5133
G (-5)	-0.087198	-1.645752	0.1154
O	-0.068169	-1.249530	0.2259
O (-1)	0.131712	2.155389	0.0435**
O (-2)	-0.109290	-1.463993	0.1587
O (-3)	0.106980	1.456890	0.1607
O (-4)	-0.108563	-2.210882	0.0389**
Sabit	1.725437	1.666198	0.1113
Tanısal Testler			
R^2	0.999177		
Düzeltilmiş- R^2	0.998106		
F-istatistiği	933.4623 (0,0000)		
Breusch-Godfrey LM	2.961515 (0,0773*)		
ARCH LM	0.054987 (0,8157)		
Jarque-Bera Normality	0.578709 (0,748747)		
Ramsey Reset	1.990042 (0,1745)		

*, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini gösterilmiştir.

Elde edilen istatistiki sonuçlar neticesinde modelde değişen varyans, otokorelasyon, model kurma hatasının (Ramsey Reset Testi) ve normallik açısından bir

sorun olmadığı, kısa ve uzun dönem ilişkilerini belirlemek üzere ARDL modeli kurulabileceği belirlenmiştir.

Tablo 15'e göre, Modelin uzun dönem ilişkilerine ve %5 anlamlılık düzeyine göre, hanehalkı tüketiminin (C), brüt sabit sermaye oluşumunun (K) ve kamu harcamasının (G) toplam gelir üzerinde pozitif etkide bulunduğu görülmektedir. Ticaret açıklığının (O) toplam gelir üzerindeki etkisi ise pozitif olmasına rağmen ama anlamsız çıkmıştır. Buna karşılık, sabitteki artışın toplam gelir üzerine etkisi de negatif olarak bulunmuştur. Daha sonra, değişkenler arasındaki kısa dönem dinamikleri araştırmak üzere ARDL Hata Düzeltme Modeli tahmin edilmiş ve tahmin sonuçları Tablo 15'de sunulmuştur.

Tablo 15. Uzun Dönem Sonuçları ARDL (5,3,5,5,4) (Bağımlı Değişken: GSIYH=Y)

Değişkenler	Katsayı	t değeri	p değeri
C	0.805744	4.174437	0.0005***
K	0.251949	6.400692	0.0000***
G	0.227133	3.036152	0.0065***
O	0.137468	0.478638	0.6374
Sabit	-5.011394	-0.910620	0.3733

*, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini gösterilmiştir.

Tablo 16'da da Hata Düzeltme Modeli sonuçları yer almaktadır. buna göre, uzun dönemli katsayıların aksine kısa dönemde tüm Y endeksi, hanehalkı tüketimi C(-2), brüt sabit sermaye oluşumu K, brüt sabit sermaye oluşumu K(-2), brüt sabit sermaye oluşumu K(-3), brüt sabit sermaye oluşumu K(-4) ve ticari dışa açıklığı O(-3) değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Hanehalkı tüketimi (C), brüt sabit sermaye oluşumu (K), ve kamu harcaması (G) ile toplam gelir (Y) endeksi arasındaki ilişkinin yönü pozitif ve katsayısı da 0,027527, 0,089219, 0,038823'tir. Bu katsayı;

- C'de meydana gelecek %1'lık bir artışın Y endeksi % 0,027527 oranında artıracığı şeklinde,

- K'da meydana gelecek %1'lık bir artışın Y endeksi % 0.089219 oranında artıracığı şeklinde,

- G'de meydana gelecek %1'lık bir artışın Y endeksini % 0.038823 oranında artıracığı şeklinde yorumlanabilir.

Ayrıca, O ile Y endeksi arasında ilişkinin yönü anlamsız ve negatif olup katsayıları da sırasıyla -0,068169 olarak tahmin edilmiştir. Hata düzeltme katsayısı (ECM-1) beklenmediği gibi pozitif ve istatistiki olarak anlamsızdır. Bu durum kısa dönemde meydana gelen dengeden sapmaların uzun dönemde dengeye yaklaşmadığı anlamına gelmektedir.

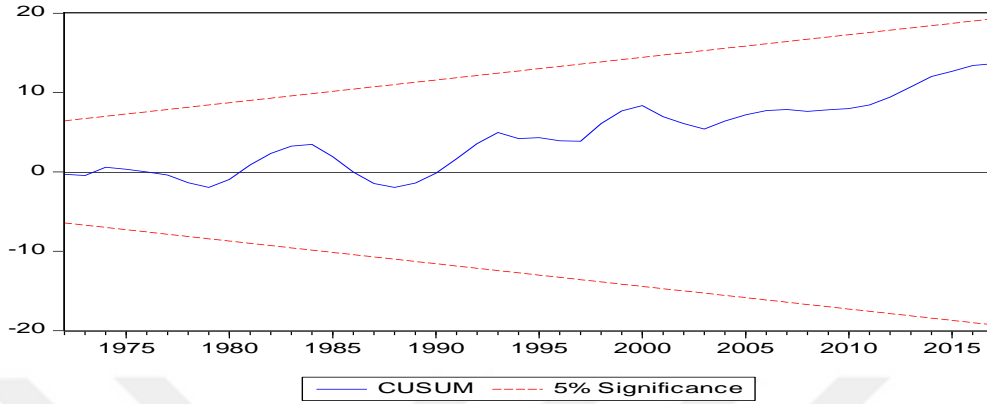
Tablo 16. ARDL Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları (5,3,5,5,4) (Bağımlı Değişken: GSİYH=Y)

Değişkenler	Katsayı	t değeri	p değeri
D(Y (-1))	-0.706405	-2.876908	0.0093***
D(Y (-2))	-1.034054	-4.359843	0.0003***
D(Y (-3))	-0.562532	-2.885678	0.0091***
D(Y (-4))	-0.744576	-4.837602	0.0001***
D(C)	0.027527	0.402992	0.6912
D(C (-1))	-0.124024	-1.497723	0.1498
D(C (-2))	0.146279	2.235454	0.0370**
D(K)	0.089219	3.316097	0.0034***
D(K (-1))	-0.020794	-0.486856	0.6317
D(K (-2))	0.116018	2.798608	0.0111**
D(K (-3))	-0.085646	-2.411232	0.0256**
D(K (-4))	0.085695	2.919860	0.0085***
D(G)	0.038823	0.843311	0.4090
D(G (-1))	-0.085733	-1.045225	0.3084
D(G (-2))	0.045266	0.527818	0.6034
D(G (-3))	0.054112	0.665539	0.5133
D(G (-4))	0.087198	1.645752	0.1154
D(O)	-0.068169	-1.249530	0.2259
D(O (-1))	0.109290	1.463993	0.1587
D(O (-2))	-0.106980	-1.456890	0.1607
D(O (-3))	0.108563	2.210882	0.0389**
ECT(-1)	0.344303	1.697315	0.1051

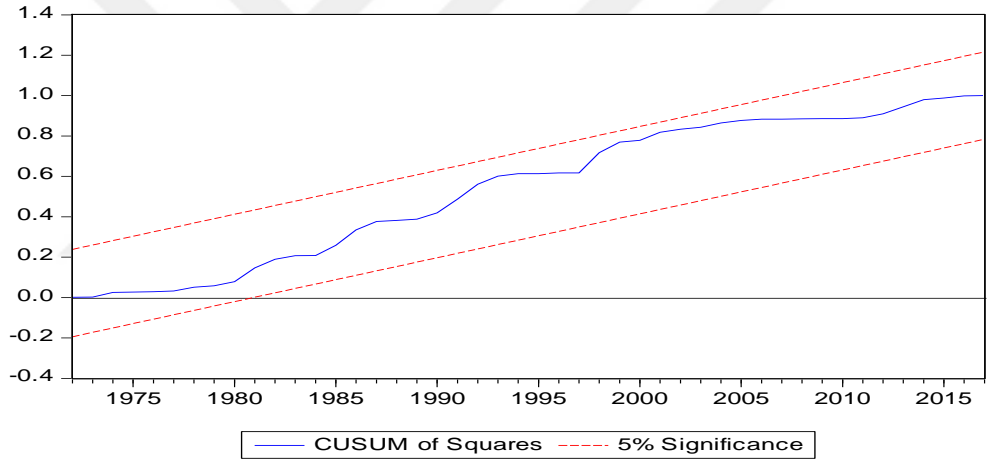
*, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini gösterilmiştir.

ARDL modelinin denklemleri olan (3,6) dinamik kararlı olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, çalışmada CUSUM ve CUSUM Kare istikrarlı testleri de kullanılmıştır (Brown, Durbin ve Evan, 1975). Yapılan analiz sonucunda hem CUSUM testi hem de CUSUM Kare testi istikrarlı bulunmuştur. (Bkz. Şekil 4. ve Şekil 5.)

Şekil 4. ARDL CUSUM Durağanlık Testi

Şekil 5. ARDL CUSUM Kareli Kararlılık Testi

3.4.4. Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif Model (NARDL)

Her ne kadar makroekonomik değişkenlerin çoğu doğrusal olmayan özelliklere sahip olsa da, GSYİH ile dışa açıklığı modellemeye yönelik mevcut araştırmaların önemli bir bölümü, farklı zaman serilerine ilişkin yöntemler kullanarak simetrik bir ilişki kuran doğrusal bir yapıda çalışılmıştır. Oysa reel GSYİH'nin ticarete açıklık oranındaki olumlu değişime (artış) verdiği tepki, olumsuz değişime verilen yanıtta (düşüş) farklı olabilmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada, Gambiya için ticarete açıklık oranı ile reel GSYİH arasındaki olası asimetrik ilişkiyi, gerek ARDL modeli ile bir karşılaştırma yapmak gerekse de doğrusal bir yaklaşım izleyen bu alanda yapılan araştırmaların

çoğuna kıyasla doğrusal olmayan bir analiz uygulayarak daha güçlü sonuçlar elde etmek amaçlanmıştır.

Bu bağlamda çalışmada, ticarete açıklık ile reel GSYİH arasındaki asimetric ilişki, Shin ve diğerleri (2014) tarafından geliştirilen Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (NARDL) model de kullanılarak incelenmiştir. Bu teknik, aslında Pesaran ve arkadaşları (2001) tarafından geliştirilen Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) Sınır Testi Yaklaşımına dayanmaktadır. Model eşbütünleşme çerçevesindeki asimetric uzun ve kısa dönem katsayıların tahminine olanak sağlamaktadır. NARDL modeli, geleneksel eşbütünleşme modellerini kullanırken karşılaşılan bazı sorunların üstesinden de gelebilmektedir. Örneğin, Romilly vd.'ne göre (2001) NARDL modeli, küçük örnekleme eşbütünleşme ilişkilerini araştırırken çok daha iyi performans göstermektedir. Ayrıca modelde yer alan değişkenlerin I(2) olmadığı sürece, seviye mi yoksa fark durağan mı [I(0) ya da I(1)] olduğuna bakılmaksızın da bu model kullanılabilir.

Gambiya için NARDL modelini kullanarak, uzun vadede reel GSYİH ile ticarete açıklık oranı arasındaki ilişkiyi eşitlik (3.7) de yer alan denklemlerle ifade etmek mümkündür:

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 O_t^+ + \alpha_2 O_t^- + \alpha_3 C_t + \alpha_4 K_t + \alpha_5 G_t + \varepsilon_t \quad (3.7)$$

Burada Y_t reel GSYİH, O_t ticarete açıklık oranı, K_t gayrisafi sabit sermaye oluşumu (2010 yılı \$ sabit fiyatlarla), G_t devletin nihai tüketim harcamalarıdır. (3.7) numaralı eşitlikte $\alpha = (\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4, \alpha_5)$ eşbütünleşme vektörü ya da tahmin edilen uzun dönem parametre vektörüdür. ε_t , sıfır ortalama ve sonlu varyans işlemini izleyen *iid* (bağımsız ve türdeş dağılım) sürecini takip etmekte ve bağımsız olarak dağılmaktadır. Tüm değişkenler doğal logaritmik formda ifade edilmiştir. (3.7) numaralı eşitlikte O_t^+ ve O_t^- terimleri ise O_t değişkenindeki pozitif ve negatif şokların kısmi toplamını ifade etmektedirler:

$$O_t^+ = \sum_{i=1}^t \Delta O_i^+ = \sum_{i=1}^t \max(\Delta O_i, 0) \quad (3.9)$$

ve

$$O_t^{-+} = \sum_{i=1}^t \Delta O_i^- = \sum_{i=1}^t \min(\Delta O_i, 0) \quad (3.10)$$

Denklem (3.7)'de açıklanan pozitif ve negatif değişikliklerin kısmi toplamlarının yer alması, reel GSYİH-ticarete açıklık oranı arasındaki uzun dönem ilişkide doğrusal olmama durumunu temsil etmektedir. Shin vd. (2014) çalışmalarında, NARDL denklem setinin hem uzun hem de kısa dönemde asimetrik sonuçların belirlenmesine izin veren pozitif ve negatif kısmi toplam ayrıştırmalarını kullanan bir eşbütünleşme testi olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, NARDL modelinin tanımı, kısıtlanmamış bir Hata Düzeltme Modeli oluşturmada durağanlık ve doğrusal olmama durumunun ortak olarak incelenmesine izin vermektedir. Denklem (3.7)'deki α_1 katsayısı pozitif çıkması beklenen reel GSYİH ile ticarete açıklık artışları arasındaki uzun vadeli ilişkiyi göstermektedir. α_2 ise reel GSYİH ile ticarete açıklıktaki azalmalarla arasındaki uzun vadeli ilişkiyi göstermekle birlikte beklenen etki negatiftir. Burada ticarete açıklık oranındaki artışların, aynı büyüklükteki ticarete açıklık oranındaki düşümlere kıyasla, reel GSYİH'da farklı bir biçimde uzun vadeli değişikliklere neden olacağı öngörülmektedir ($\alpha_1 \neq \alpha_2$). Bu nedenle, denklem (3.7) ile karakterize edilen uzun vadeli ilişki, asimetrik uzun dönem ticarete açıklık oranının reel GSYİH'yı etkilediğini göstermektedir.

Denklem (3.7) ARDL Modelini belirleme aşağıdaki gibi oluşturulabilir:

$$\begin{aligned} \Delta Y_t = & \alpha + \beta_0 Y_{t-1} + \beta_1 O_{t-1}^+ + \beta_2 O_{t-1}^- + \beta_3 C_{t-1} + \beta_4 K_{t-1} + \beta_5 G_{t-1} + \\ & \sum_{i=1}^p \delta_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q \delta_{2i} \Delta C_{t-i} + \sum_{i=1}^m \delta_{3i} \Delta K_{t-i} + \sum_{i=1}^n \delta_{4i} \Delta G_{t-i} + \sum_{i=1}^z (\theta_i^+ \Delta O_{t-i}^+ + \\ & \theta_i^- \Delta O_{t-i}^-) + u_t \end{aligned} \quad (3.11)$$

Buradaki Δ fark operatörüdür. p, q, m, n ve z, gecikme uzunluğudur, u_t seri korelasyon olmayan hata terimidir. Pesaran ve Shin (1999), ARDL modelinin, diğer eşbütünleşme testlerinin aksine, her değişkenin farklı sayıda gecikme terimine sahip olabileceği için gecikme uzunluklarının simetrisini gerektirmediğini not etmektedir.

Uzun dönem katsayıları ($\alpha_1 = -\frac{\beta_1}{\beta_0}$ ve $\alpha_2 = -\frac{\beta_2}{\beta_0}$), ticaret açıklığı artışlarının ve azalışlarının sırasıyla gerçek GSYİH üzerindeki uzun dönem etkilerini temsil etmektedir. $\sum_{i=0}^z \theta_i^+$ Ticaret açıklığı artmasının kısa dönem etkisi gerçek GSYİH'ı yakalarken, $\sum_{i=0}^z \theta_i^-$ ticaret açıklığı azalmasının kısa dönem etkisini göstermektedir. Denklemin bu şekilde belirtilmesi, modelin ticaret açıklığı değişikliklerinin GSYİH üzerindeki asimetrik kısa vadeli etkisini ve asimetrik uzun vadeli etkisini yakaladığını göstermektedir (Romilly et al. 2001: 1803-1810).

Tablo 17'ye göre, %5 anlamlılık seviyesinde hesaplanan F-istatistik değeri (6.286) üst sınır (4.25) değerinden büyük olduğu için boş hipotezi reddedilmiş, dolayısıyla, değişkenler arasında bir eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle, toplam gelir (Y), hanehalkı tüketimi (C), brüt sabit sermaye oluşumu (K), kamu harcaması (G) ve ticaret açıklığı (O) arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tablo 17. NARDL Sınır Testi Sonuçları

Tahmin edilen eşitlik = $\ln Y = F(\ln O_{pos}, \ln O_{neg}, \ln C, \ln K, \ln G)$		
F-istatistiği	6.286	
Optimum Gecikme Uzunluğu	(1, 4, 3, 5, 5)	
Anlamlılık Seviyesi	Kritik Değer	
	Alt Sınır	Üst Sınır
% 1	3.93	5.23
% 5	3.12	4.25
% 10	2.75	3.79

Not: Ortak boş hipotez eş-bütünleşme olmadığı yönündedir. $\rho = \theta^+ = \theta^- = 0$. Kritik değerler Narayan'dan (2005) elde edilmiştir.

3.4.5. NARDL Testinin Dinamik Tahmin ve Uzun Dönem Asimetrik İlişki

Tablo 18, NARDL testinin dinamik tahmin sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, kısa dönemde ticaret açıklığının pozitif şoku toplam gelir üzerinde negatif ve istatistiki olarak %5 düzeyinde anlamlıdır. Ticaret açıklığının pozitif şoku bir gecikmeden sonra toplam gelir üzerinde hem pozitif hem de istatistiki olarak %5 düzeyinde anlamlıdır. Ticaret açıklığının negatif şoku ise iki gecikmeden sonra toplam gelir üzerinde pozitif ve

istatistiki olarak %1 seviyede anlamlıdır. Brüt sabit sermaye oluşumu üç gecikmeden sonra toplam gelir üzerinde negatif ve istatistiki olarak %10 seviyede anlamlıdır. Kamu harcaması dört gecikmeden sonra ve trend toplam gelir üzerinde hem pozitif hem de istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Hata Düzeltme Katsayısı (In EG (-1)) beklendiği gibi negatif ve istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Bu durum kısa dönemde meydana gelen dengeden sapmaların uzun dönemde dengeye yaklaştığı anlamına gelmektedir. Hata Düzeltme Katsayısı (-1) ile (0) arasında bir dengeye sahiptir. Bu anlamda kısa dönemde dengeden bir sapma, uzun dönemde her dönem için gecikmeli, uzun dönem hata terimi katsayısı kadar yeniden dengeye doğru yaklaşmaktadır.

Tablo 18. NARDL Testinin Dinamik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std Hata	t-istatistik	p-olasılık değeri
$D(O_t^+)$	-0.282133**	0.120981	-2.332045	0.0297
$D(O_{t-1}^+)$	0.252009**	0.110470	2.281250	0.0331
$D(O_{t-2}^-)$	0.210621***	0.072011	2.924846	0.0081
$D(K_t)$	0.055009*	0.031840	1.727634	0.0987
$D(K_{t-3})$	-0.064771*	0.033331	-1.943284	0.0655
$D(G_{t-4})$	0.171451***	0.058415	2.935060	0.0079
$D(@TREND)$	0.038683***	0.008425	4.591657	0.0002
In EG(-1)	-0.654651***	0.152010	-4.306623	0.0003

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %10, %5 ve %1 seviyede istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 19’da uzun dönem asimetrik ilişkiyi göstermektedir. Buna göre, sabit ve trend toplam gelir üzerinde pozitif ve istatistiki olarak %1 seviyede anlamlıdır. Hem ticaret açıklığının pozitif şoku hem de ticaret açıklığının negatif şoku toplam gelir üzerinde negatif ve istatistiki olarak %1 ve %5 seviyede anlamlıdır. Hanehalkı tüketimi ve kamu harcaması toplam gelir üzerinde negatif ve anlamsız etkilenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, brüt sabit sermaye oluşumu da toplam gelir üzerinde pozitif ve istatistiki olarak %1 seviyede anlamlı çıkmıştır.

Tablo 19. Uzun Dönem Asimetrik İlişki

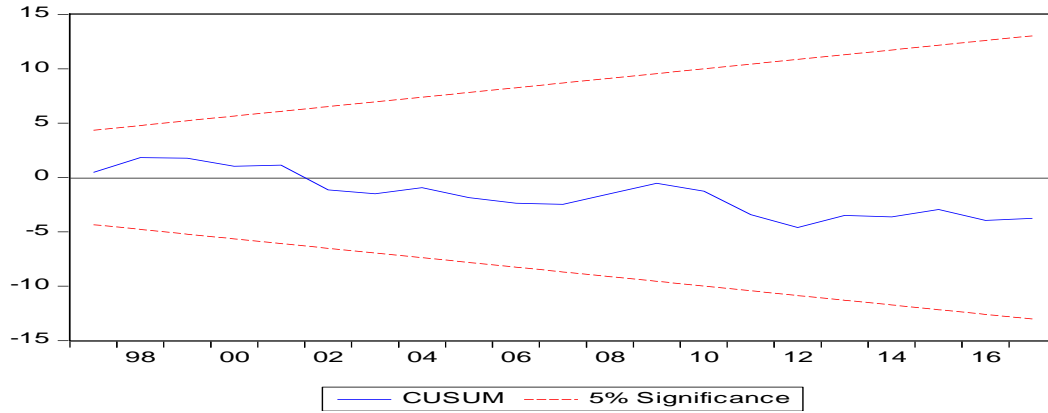
Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-istatistik	p-olasılık değeri
Sabit	18.904322***	2.634965	7.174410	0.0000

@TREND	0.059090***	0.012571	4.700394	0.0001
O_t^+	-1.101636***	0.385850	-2.855091	0.0095
O_t^-	-0.221859**	0.102460	-2.165321	0.0420
C_t	-0.016433	0.106078	-0.154913	0.8784
K_t	0.098633***	0.029302	3.366051	0.0029
G_t	-0.075401	0.049933	-1.510043	0.1459
Tanısal Testler	Sorun	χ^2(p-değeri)	Karar	
LM	Otokorelasyon	2.456015(0.1125)	Yoktur	
Breusch-Pagan-Godfrey	Değişen varyans	1.182229(0.3512)	Yoktur	
Jarque-Bera	Normallik	1.001(0.605)	Hatalar normal dağılıma sahiptir	
ARCH-LM	Değişen varyans	0.051610(0.8213)	Yoktur	
Ramsey-RESET	Model kurma hatası	2.544799(0.1263)	Yoktur	
CUSUM	İstikrar	-	İstikrarlı	
CUSUMSQ	İstikrar	-	İstikrarlı	

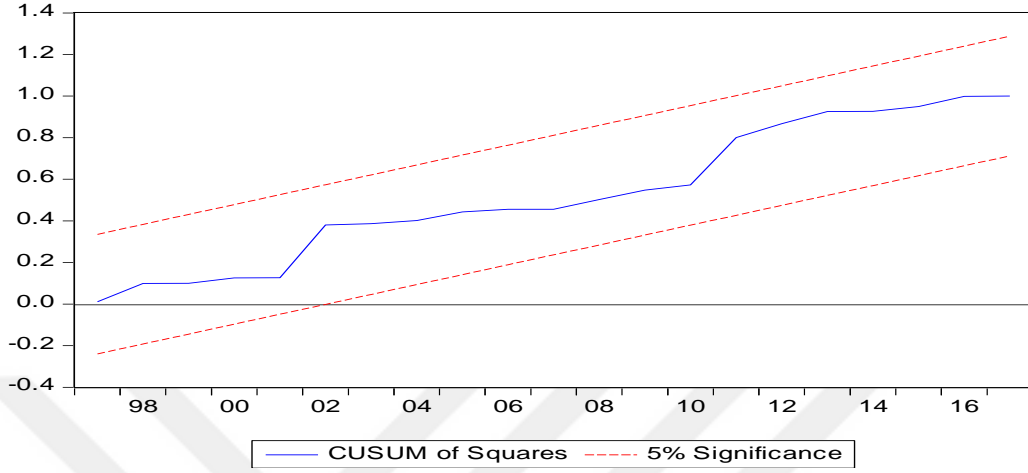
Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini vermektedir. *, **, *** işaretleri sırasıyla %10, %5 ve %1 seviyede istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. En uygun NARDL modelini belirlemek için bağımlı değişken için maksimum 1 bağımsız değişkenler için maksimum 5 gecikme alınmış ve genelden özele yaklaşımı benimsenerek kısa dönem analizinde anlamsız gecikmeler modelden çıkartılmıştır.

Elde edilen istatistiki sonuçlar neticesinde, modelde otokorelasyon, değişen varyans, model kurma hatasının (Ramsey Reset Testi), normallik açısından bir sorun olmadığı, kısa ve uzun dönem ilişkilerini belirlemek üzere NARDL modeli kurulabileceği belirlenmiştir. Hem CUSUM ve CUSUMSQ istikrarlı bir ilişkinin varlığını göstermiştir. (Bkz. Şekil 6. ve Şekil 7.)

Şekil 6. NARDL CUSUM Durağanlık Testi

Şekil 7. NARDL CUSUM Kareli Kararlılık Testi

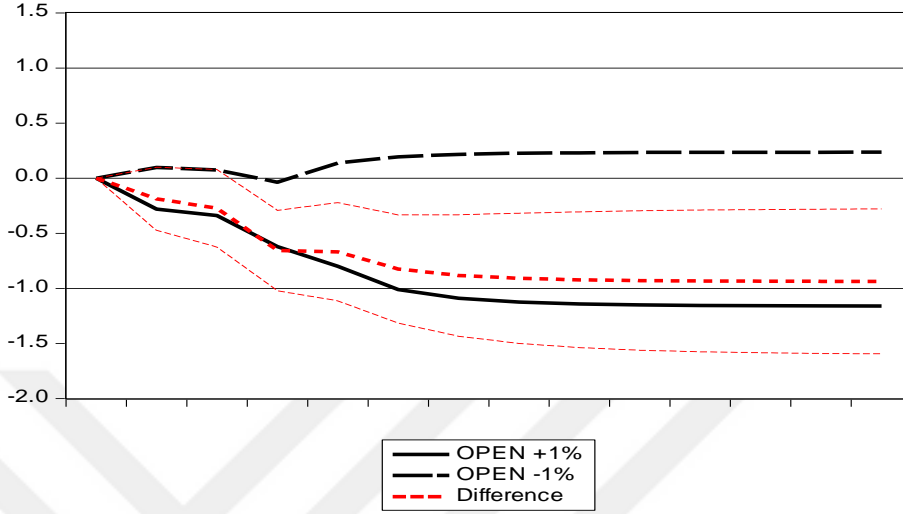
NARDL modelinin son adımı, OPEN+ ve OPEN-'deki birim değişimin toplam gelir üzerindeki kümülatif dinamik çarpan etkisinin hesaplanmasıdır. Çarpan etkisi (3.9) numaralı denklem de gösterildiği gibi hesaplanmaktadır:

$$m_h^+ = \sum_{j=0}^h \frac{\delta y_{t+j}}{\delta x_t^+}, \quad m_h^- = \sum_{j=0}^h \frac{\delta y_{t+j}}{\delta x_t^-}, \quad h = 0, 1, 2 \dots \quad (3.12)$$

Burada $h \rightarrow \infty$ olarak, sonra $m_h^+ \rightarrow \beta^+$ ve $m_h^- \rightarrow \beta^-$, β^+ ve β^- sırasıyla $\beta^+ = -\theta^+/\rho$ ve $\beta^- = -\theta^-/\rho$, olarak hesaplanmıştır.

Şekil 8, denklem (3.9)'a göre elde edilen kümülatif dinamik çarpanları göstermektedir. Bu çarpanlar, dışa açıklık oranında olumlu veya olumsuz bir birim şokun ardından toplam gelirin (Y) düzeltilmesinin yeni uzun vadeli dengesine işaret etmektedir. Dinamik çarpanlar, genelden özele doğru kriter uygulanarak seçilen en uygun NARDL modeline dayanarak tahmin edilmektedir. Pozitif (sürekli siyah çizgi) ve negatif (kesikli siyah çizgi) değişim eğrileri, belirli bir tahmin ufkunda dışa açıklık oranının kişi başına gelir şoklarına ayarlanması anlamına gelmektedir.

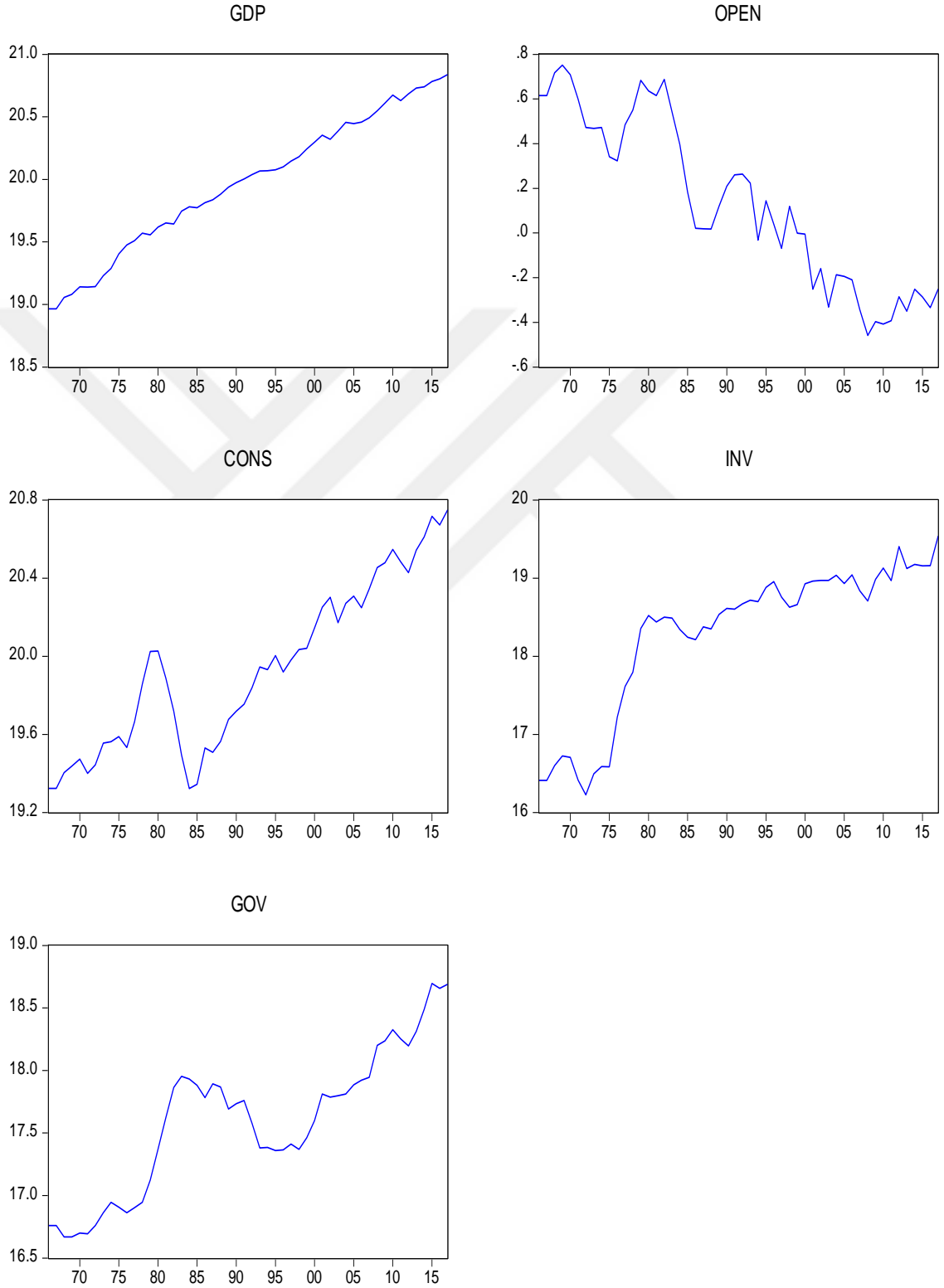
Şekil 8. Dışa Açıklık Değişkeni İçin Dinamik Çarpan Etkisi

Asimetri çizgisi (kırık kırmızı çizgi), dışa açıklık oranındaki çarpanların şoklara olumlu ve olumsuz etkileri arasındaki farkı yansıtmaktadır. Ayrıca asimetrinin istatistiksel olarak anlamlı bir ölçüsünü sağlamak için % 95 güven değerlerini gösteren üst ve alt güven bantları (noktalı kırmızı çizgiler) gösterilmektedir. Sıfır çizgisi alt ve üst bantlar arasındaysa, asimetrik etkiler % 5 önem seviyesinde anlamlı değildir.

Dinamik çarpan analizinden birkaç ilginç sonuç ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, Şekil 9'daki grafikler, uzun vadeli dengede dışa açıklık oranı ile kişi başına gelir arasında ters yönde bir ilişkinin varlığını doğrulamaktadır. Negatif dışa açıklık oranı şoklarının olumlu etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Uzun süreli dengede bir şokun etkisinin daha güçlü olduğu, ilk adımlarda etkinin sıfıra yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca, olumlu şokların etkisi uzun vadede daha iyi anlaşılacağı için negatiflerden daha yüksektir.

Şekil 9. Serilerin Zaman Yolu Grafiği

3.5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Ampirik sonuçlardan, ARDL modelinin sonucu olarak, kısa dönemde Gambiya ekonomisi için ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında negatif ve anlamsız bir etkinin olduğu bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca kısa dönemde hanehalkı tüketimi (C), brüt sabit sermaye oluşumu (K), ve kamu harcaması (G) ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamsız bir etkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat brüt sabit sermaye oluşumu (K) istatistik olarak %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermiştir. Uzun dönemde ise ilişki pozitif ama anlamsız çıkmıştır. Ayrıca uzun dönemde hanehalkı tüketimi (C), brüt sabit sermaye oluşumu (K), ve kamu harcaması (G) ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve istatistik olarak %1 düzeyinde anlamlı olduğu bulgusu ortaya çıkmıştır.

Spesifik olarak, ticari açıklığın % 1 oranında arttığı uzun dönemde, ortalama olarak, Gambiya'daki ekonomik faaliyetin % 0,137468 oranında yükseleceği tahmin edilmektedir. Hanehalkı tüketiminin % 1 oranında arttığı uzun dönemde, ortalama olarak, Gambiya'daki ekonomik faaliyet % 0,805744 oranında yükseliş göstermektedir. Brüt sabit sermaye oluşumunun % 1 oranında arttığı uzun dönemde ise, ortalama olarak, Gambiya'daki ekonomik faaliyet % 0,251949 oranında yükselmektedir. Kamu harcaması % 1 oranında arttığında ise uzun dönemde, Gambiya'daki ekonomik faaliyet ortalama olarak % 0,227133 oranında artış göstermektedir.

Kısa dönemde ise; ticari açıklık % 1 oranında arttığında Gambiya'daki ekonomik faaliyet ortalama olarak, % 0,068169 oranında düşmekte iken hanehalkı tüketimi % 1 oranında arttığında Gambiya'daki ekonomik faaliyet ortalama olarak, % 0,027527 oranında yükseliş göstermektedir. Aynı şekilde kısa dönemde brüt sabit sermaye oluşumu % 1 oranında arttığında, Gambiya'daki ekonomik faaliyet ortalama olarak, 0,089219 oranında yükselmekte, kamu harcaması % 1 oranında arttığında ise Gambiya'daki ekonomik faaliyet ortalama olarak, % 0,038823 oranında yükselmektedir.

Öte yandan, NARDL modelinin sonucunda da, kısa dönemde dış ticarete açıklığın pozitif şokunun ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu

bulgusu elde edilmiştir. Ticarete açıklığın pozitif şoku, bir gecikmeden sonra ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olmaktadır. Ancak dış ticaretin negatif şokunun iki gecikmeden sonra kısa dönemde ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kısa dönemde brüt sabit sermaye oluşumu ve kamu harcaması dört gecikmeden sonra ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etki meydana getirmektedirler. Fakat kısa dönemde brüt sabit sermaye oluşumu üçü gecikmeden sonra olmak üzere ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Uzun dönemde ise NARDL modelinde ticari dışı açıklık şokunun ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir. Brüt sabit sermaye oluşumunun ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Ayrıca uzun dönemde hem hanehalkı tüketiminin hem de kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamsız bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir.

Spesifik olarak yapılan değerlendirmeler sonucunda, kısa dönem analizlerde ticari açıklığın pozitif şoku % 1 oranında arttığında, Gambiya'daki ekonomik faaliyet ortalama olarak, % 0,282133 oranında düşmektedir. Aynı şekilde kısa dönemde ticari açıklığın pozitif şoku bir gecikmeden sonra % 1 oranında arttığında, Gambiya'daki ekonomik faaliyet ortalama olarak, % 0,252009 oranında yükseliş göstermektedir. Ticari açıklığın negatif şoku iki gecikmeden sonra % 1 oranında arttığı kısa dönemde, Gambiya'daki ekonomik faaliyet ortalama olarak, % 0,210621 oranında yükselmektedir. Ayrıca kısa dönemde brüt sabit sermaye oluşumu ve kamu harcaması da dört gecikmeden sonra % 1 oranında arttığı zaman Gambiya'daki ekonomik faaliyet ortalama olarak sırasıyla, % 0,055009 ve 0,171451 oranında yükseliş göstermektedir. Fakat brüt sabit sermaye oluşumu kısa dönemde üçü gecikmeden sonra olmak üzere % 1 oranında arttığında, Gambiya'daki ekonomik faaliyet ortalama olarak, % 0,064771 düşüş eğilimi göstermektedir.

Öte yandan NARDL Modeli uzun dönemde, ticari açıklığın pozitif şoku % 1 oranında arttığında, Gambiya'daki ekonomik faaliyet ortalama olarak, % 1,101636

oranında, ticari açıklığın negatif şoku % 1 oranında arttığında da, Gambiya'daki ekonomik faaliyet ortalama olarak, % 0,221859 oranında düşmektedir. Aynı şekilde hanehalkı tüketimi ile kamu harcamaları da % 1 oranında arttığında, Gambiya'daki ekonomik faaliyet ortalama olarak sırasıyla, % 0,016433 ve 0,075401 oranında azalma göstermektedir. Brüt sabit sermaye oluşumundaki % 1 oranında artış ise Gambiya'daki ekonomik faaliyeti ortalama olarak, % 0,098633 oranında yükseltici yönde etkilemektedir.

Bütün bunlardan sonra ortaya çıkan soru ise “ticaret açıklığın neden toplam gelir üzerinde olumsuz bir etkisi olduğudur”. Bu soruyu cevaplamak için, hangi şartlar altında ticaret açıklığının toplam gelir üzerinde olumlu veya olumsuz bir etkisi olabileceğini görmek için literatürün gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Ali Khalid (2016), ticarete bağlı ekonomik büyüme derecesinin, ülkedeki insan sermayesinin, özellikle de yetenekli olanların mevcudiyetine bağlı olduğunu belirtmektedir. Gambiya, diğer Sahra altı ülkelere göre en düşük beşeri sermaye endekslerinden birine sahiptir. Bu durum, ticaret açıklığının Gambiya'daki toplam gelir üzerinde olumsuz bir etkisinin olmasının sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Huchet-Bourdon ve arkadaşları (2011) ise 157 ülkeyi kapsayan bir örnekleme ait verilerden hareketle, ticaret açıklığı ile büyüme arasındaki bağlantıyı araştırmışlardır. Sonuçlar, daha kaliteli ve daha çeşitlendirilmiş ürünler ihraç eden ülkelerin, ihracatın biraz çeşitlendirildiği veya düşük kaliteli ürünler üzerinde yoğunlaştığı ülkelere göre daha hızlı büyüdüğünü göstermektedir. Gambiya'nın ihracat mallarının çoğu hammadde niteliği taşımaktadır. Bu nedenle dünya pazarında fiyatları yukarıya çekemezler ve bu durum ticaret açıklığının Gambiya'daki toplam gelir üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğunu bir nedeni olabilir.

Diğer taraftan, Vlastou (2010) da, 1960-2003 dönemi için 34 Afrika ülkesinin verilerinden hareketle, açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, açıklığın çıktı büyümesi üzerinde olumsuz ve önemli bir etkisi olduğunu ortaya konmuştur. Çalışma, daha büyük pazarlara sahip ülkelerin daha

yüksek miktarda ürün satabileceği sonucuna varmıştır. Böylece ölçek ekonomilerine dönüş artış göstermiştir. Ancak gelişmekte olan ülkeler, küçük nüfus büyüklükleri veya düşük gelirleri nedeniyle küçük pazarlara sahip olduklarından herhangi bir artış sağlayamamaktadırlar. Gambiya, hem küçük nüfus büyüklüğü hem de kişi başına düşen gelirin düşük olmasından dolayı küçük bir pazara sahip olduğundan, ticaret açıklığının getirdiği ölçeğe dönüşün artmasından fayda görememektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın amacı, Gambiya'daki ticaret açıklığının 1966-2017 dönemi için hem kısa hem de uzun dönemde toplam gelir üzerinde olumlu veya olumsuz bir etkiye sahip olup olmadığını analiz etmektir. Ampirik sonuçlardan ARDL modelinin sonucuna göre, kısa dönemde Gambiya için ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında negatif ve anlamsız bir etki olduğu bulgusuna, uzun dönemde ise ilişkinin pozitif ama anlamsız olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Durağan olmama durumunun doğrusal olmayan modelleme ile bağlantılı olarak araştırılması son zamanlarda ekonometrik çalışmalarda önemli bir rol üstlenmiştir. Bu, asimetrisinin sosyal bilimlerde yaygın olduğu ve modern topluma özgü olabileceği iddiasını yansıtmaktadır (Shin et al, 2014:307-307). Bu bağlamda ele alınan NARDL modelinin sonucuna göre ise, kısa dönemde dış ticarete açıklığın pozitif şokunun ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulgusu; diğer taraftan dış ticaretin negatif şokunun ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu bulgusu elde edilmiştir. Uzun dönemde de, NARDL Modeline göre hem ticari dışa açıklığın pozitif şoku hem de ticari dışa açıklığın negatif şoku ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Gambiya'daki ihracattaki büyüme oranı oldukça yavaştır. Bu nedenle ülkede GSYİH'nın yapısı imalat sektörü lehine değişmelidir.

Ayrıca, Were (2015) yaptığı çalışmada, az gelişmiş ülkelerdeki ticaret açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin, düşük katma değer ve üretim ihracatındaki sınırlı pay ile sınırlı pazar erişimine bağlı olarak, ticaretin daha az çeşitliliğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Gambiya'nın ticareti ise, nispeten düşük fiyatlar sağlayan ve uluslararası piyasalarda yüksek değerli ürünlerin ve mamul malların ithalatının aksine fiyat dalgalanmalarına maruz kalan birincil ürünlerin ihracatına bağlıdır. Bu, Gambiya'nın, ticaretin maksimum faydalarından yararlanabilme yeteneğini büyük ölçüde sınırlandırmaktadır.

Gambiya Hükümeti, ticaretin serbestleştirilmesi çabalarını sağlamak için diğer alt yapı olanaklarının iyileştirilmesi için çalışmalar yapmalıdır. Ülke içinde ve dışında mal ve hizmetlerin kolay taşınması için daha ucuz nakliye maliyetiyle daha iyi bir karayolu ağı kurmalı ve böylece Gambiya'nın ticari performansını olumsuz yönde etkileyen faktörler (zayıf ulaşım altyapısı, zayıf destek ve lojistik hizmetleri gibi) alınan önlemler ve yapılan reformlarla büyük ölçüde azalmış olacaktır.

Sonuç olarak, eğer Gambiya Hükümeti ticaret açıklığından yararlanmak istiyorsa, beşeri ve fiziki sermayede asgari bir eşik değer elde etmek, altyapısını iyileştirmek, ihracat ürünlerini çeşitlendirmek ve ihracat ürünlerine değer katmak ve ihraç ettiği mallar için daha fazla pazar bulmak zorundadır. Önemli ihracat sektörlerine kota koymadan ürünlere katma değer kazandırmak, geri ve ileriye dönük ticari bağlantılar kurmak ülkeyi daha yüksek bir ekonomik büyümeye ulaştıracaktır.

Ayrıca, ülkedeki tarım sektörü modernleştirilmelidir. Gambiya Hükümeti, hem iç hem de uluslararası ticaret için yeterli ve verimli üretim sağlayacak modernize tarıma girme yönünde büyük teşvikler ve olanaklar sağlayarak üniversite öğrencilerini bu yönde teşvik etmelidir.

Ticaret reformları, Gambiya'nın doğrudan yabancı yatırım akışını sürdürmesi için yeterli değildir. Gelişmiş altyapı, artan eğitim, makroekonomik istikrar ve uygun döviz kuru rejimi gibi yatırımlar için iyi bir ortam oluşturacak yapısal ve kurumsal reformlarla mutlaka desteklenmelidirler.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. (2009). *Introduction to Modern Economic Growth*. 41 William Street, Princeton, New Jersey 08540: Princeton University Press.
- Aizenman, J. & Lee, J. (2008). Financial versus Monetary Mercantilism: Long-run View of Large International Reserves Hoarding. *The World Economy*, 593-611.
- Ali Khalid, M. (2016). The Impact of Trade Openness on Economic Growth in The Case of Turkey. *Research Journal of Finance and Accounting*, 7, 51-61.
- Ali, W. & Abdullah, A. (2015). The Impact of Trade Openness on Economic Growth of Pakistan: 1980-2010. *Global Business and Management Research: An International Journal*, 7(2), 120-129.
- Asfaw, H. A. (2014). Trade Policy And Economic Growth in Sub-Saharan Africa: A Panel Data Approach. *American Journal of Trade and Policy*, 1, 94–101.
- Awokuse, T.O. (2008). Trade Openness and Economic Growth: Is Growth Export-Led or Import-Led?, *Applied Economics*, 40(2), 161-173.
- Barro, R.J. & Sala-i-Martin, X. (2004). *Economic Growth*. 2nd ed. London, England: Massachusetts Institute of Technology.
- Berg, A. & Krueger, A. (2003). IMF Working Paper; Trade, Growth and Poverty: A Selective Survey. The 14th Annual Bank Conference on Development Economic. World Bank, Washington, DC: WP/03/30.
- Brown, R. L., Durban, J., & Evans, J.M. (1975). Techniques for Testing the Constancy of Regression Relationships Over Time. *Journal of The Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 37(2), 149-163.
- Business Dictionary <http://www.businessdictionary.com/definition/trade-liberalization.html> 19/10/2018.
- Central Bank of the Gambia (CBG) <http://www.cbg.gm/research/mpolicy.html> 10/11/2018.
- Central Bank of the Gambia (CBG) (2017). *Annual Report June 2017*, Banjul The Gambia.
- Central Intelligence Agency, *The World Fact Book Official Website*: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ga.html>. 11/11/2018.
- Chang, R., Kaltani, L., & Loayza, N. V. (2009). Openness Can Be Good for Growth: The Role of Policy Complementarities. *Journal of Development Economics*, 90, 33–49.
- Coe, D. T., & Helpman, E. (1995). International R&D Spillovers. *European Economic Review*, 39, 859–887.

Commonwealth Official Website: <http://thecommonwealth.org/media/news/gambia-rejoins-commonwealth>. 09/11/2018.

Dao, A.T. (2014). Trade Openness and Economic Growth. Mark A. Israel'91 Endowed Summer Research Fund in Economics, 2, 1-29.

Darboe, O.A.N.M. (1979). Gambia's Long Journey to Republicanism: A Study in The Development of the Constitution and Government of The Gambia. Canada: University of Ottawa.

De Silva, N., Chidmi, B. & Johnson, J. (2013). Trade Liberalization, Openness, and Economic Growth in Sri Lanka: A Co-Integration Analysis. International Journal of Engineering Technology, 2(2), 58-65.

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with A Unit Root. *Econometrica: Journal of The Econometric Society*, 1057-1072.

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of The Estimators for Autoregressive Time Series with A Unit Root. *Journal of The American Statistical Association*, 74(366a), 427-431.

Dollar, D. & Kraay, A. (2004). Trade, Growth and Poverty. *The Economic Journal*, 114, 22-49.

Domar, E.D. (1946). Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment. *Econometrica*, 14(2), 137-147.

Dorussen, H. & Ward, H. (2010). Trade networks and the Kantian peace. *Journal of Peace Research*, 47(1), 29-42.

Drozd, J. & Miskinis, A. (2011). The Benefits and Threats of Free Trade. *Wroclaw University of Economic*, 2(14), 40-48.

Economic Community of West African States (ECOWAS) (1993). Revised Treaty of the Economic Community of West African States.

Economic Community of West Africa States (ECOWAS) (2010). A Proactive Mechanism for Change, Strategic Plan: 2011-2015.

Economic Community of West Africa States (ECOWAS) (2010). Profile: Economic Community of West African States. African Union.

Economic Community of West Africa States (ECOWAS) (2011). Economic Community of West African States Annual Report, "Towards Ensuring Food Security in West Africa".

Economic Community of West Africa States (ECOWAS) (2016). Economic Community of West African States Annual Report, “ECOWAS Common External Tariff (CET): Achievement, Challenges and Prospects”.

Economic Community of West African States (ECOWAS) (2010). Doing Business 2011: Making A Difference for Entrepreneurs. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington, DC.

ECOWAS: <http://www.ecowas.int/about-ecowas/basic-information/>. 06/11/2018.

Edwards, S. (1993). Openness, Trade Liberalization, and Growth in Developing Countries. *Journal of Economic Literature*, 31(3), 1358-1393.

Edwards, S. (1998). Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know? *The Economic Journal*, 108, 383–398.

Emms, C. & Barnett, L. (2001). *Bradt Travel Guide for the Gambia*. Chalford, UK: Bradt Travel Guides.

Engle, R. F., & Granger, C. W. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, And Testing. *Econometrica: Journal of the Econometric society*, 251-276.

European Commission: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1902>. 20/11/2018.

Farmer, R.E.A. (1997). *Macroeconomics*. 405 Hilgard Avenue, Los Angeles CA 90024: Department of Economics UCLA.

Freund, C., & Bolaky, B. (2008). Trade, Regulations, And Income. *Journal of Development Economics*, 87, 309–321.

George, C. (2010). *The Truth About Trade the Real Impact of Liberalization*. New York: Zed Books Ltd.

Globalization 101, <http://www.globalization101.org/regional-trade-liberalization/>, 23/10/2018.

Goodridge, R.B. (2006). The Economic Community of West African States, in *Economic Integration of West African Nations: A Synthesis for Sustainable Development* (International MBA Thesis, National Cheng Chi University), 33-47.

Gordon, R.J., (2016). *The Rise and Fall of American Growth: The U.S. Standard of Living Since the Civil War*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Gray, J. M. (1940). *A History of the Gambia*. Cambridge: Cambridge University Press.

Haller, A.P. (2012). Concepts of Economic Growth and Development. *Challenges of Crisis and of Knowledge. Economy Transdisciplinarity Cognition*. (15) 66-71.

Halsmayer, V. & Hoover, K.D. (2016). Solow's Harrod: Transforming Macroeconomic Dynamics into A Model of Long-Run Growth. *European Journal History of Economic Thought*, 23(4), 561-596.

Hansen, B. E., and Phillips, P. C. B. (1990). Estimation and Inference in Models of Cointegration: A Simulation Study. *Advances in Econometrics* 8(1989), 225-248.

Harrod, R.F. (1939). An Essay in Dynamic Theory. *The Economic Journal*, 49(193), 14-33.

Hartmann, C. (2013). Governance Transfer by the Economic Community of West African States (ECOWAS). A B2 Case Study Report, SFB-Governance Working Paper Series. No. 47 Collaborated Research Center (SFB) 700, Berlin.

Hartmann, C. (2017), ECOWAS and the Restoration of Democracy in The Gambia, In *Africa Spectrum*, 52(1), 85–99.

Haug, A. (2002). Temporal Aggregation and The Power of Cointegration Tests: A Monte Carlo Study. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 64(4), 399-412.

Huchet-Bourdon, M., Le Mouël, C. & Vijil, M. (2011). The Relationship Between Trade Openness and Economic Growth: Some New Insights on the Openness Measurement Issue. XIIIème Congrès de l'Association Européenne des Economistes Agricoles (EAAE), Zurich (CH), Switzerland, 1-17.

Hughes, A. & Perfect, D. (2006). A Political History of the Gambia, 1816-1994. Rochester: University of Rochester Press.

Hye, Q.M.Y., & Lau, W.Y. (2015). Trade Openness And Economic Growth: Empirical Evidence From India, *Journal of Business Economics and Management*, 16(1), 188-205.

Hye, Q.M.A., Wizarat, S. & Lau, W.Y. (2016). Impact of Trade Openness on Economic Growth in China: An Empirical Analysis. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 3(3), 27-37.

<https://www.tarihiolaylar.com/ulkeler/gambiya-116>. 15.11.2018.

<http://www.gambiatradinginfo.org/content/unilateral-preferential-arrangements>. 21/11/2018.

<http://www.gambiatradinginfo.org/bilateral-trade-agreements>. 21/11/2018.

<http://www.gambiatradinginfo.org/content/regional-trade-agreements>. 21/11/2018.

<http://www.gambiatradinginfo.org/wto-information/trade-negotiations>. 21/11/2018.

http://www.cem.gov.tr/erozyon/Files/faaliyetler/dis_iliskiler/Afrika_ulkeleri/Orta%20Afrika/gambiya/Gambiya%20Genel%20Bilgi.pdf. 12.11.2018.

<https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm> 19.01.2019.

https://insamer.com/tr/gambiya_724.htm. 01.03.2019.

International Democracy Watch:
<http://www.internationaldemocracywatch.org/index.php/economic-community-of-west-african-states->. 06/11/18.

IMF, (2002). IMF Survey, International Monetary Fund Annual Meeting 16th September 2002. 31(17), 273-288.

International Monetary Fund (IMF) (2017). The Gambia: Letter of Intent, Memorandum of Economic and Financial Policies, and Technical Memorandum of Understanding. Washington D.C.

International Monetary Fund (IMF) (2018). The Gambia: Selected Issues Paper. IMF Country Report. Washington, D.C. 18/100.

International Peace Institute (IPI) (2018). Toward a New Gambia: Linking Peace and Development. 777 United Nation Plaza: New York.

Irwin, D.A. (2015). Free Trade Under Fire. 4ed. 41 William Street, Princeton, New Jersey 08540: Princeton University Press.

ITC-Trademap, <https://www.trademap.org/Index.aspx>. 15. 12. 2018.

Johansen, S. & Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration-With Application to the Demand for Money Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 52(2), 169-210.

Jones, C.L. (1998). Introduction to Economic Growth. New York, United States of America: W.W. Norton & Company Inc.

Karakayalı, H. & Dilber, İ. (2013). Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri. Manisa: Emek Matbaacılık.

Kasseh, P.A. (2018). The Relation Between Inflation and Unemployment in the Gambia: Analysis of the Philips Curve. Journal of Global Economics, 6, 294.

Keho, Y. (2017). The Impact of Trade Openness On Economic Growth: The Case of Cote d'Ivoire. Cogent Economics & Finance, 1-14.

Khalid, M. A. (2016). The Impact of Trade Openness on Economic Growth in The Case of Turkey. Research Journal of Finance and Accounting, 7(10), 51-61.

Klasra, M.A. (2011). Foreign Direct Investment, Trade Openness And Economic Growth in Pakistan And Turkey: An Investigation Using Bounds Test. Springer Science+Business Media, DOI 10.1007/s11135-009-9272-5.

Kemayou, E., Tall, H., Geli, P., De Tommaso, G., & Lothrop, S.C. (2017). The Gambia; Fragility Risk and Resilience Assessment. Washington, D.C: World Bank Report. 117432-GM.

Kerr, W.A. & Gaisford, J.D. (2007). Handbook on International Trade Policy. 9 Dewey Court, Northampton Massachusetts: Edward Elgar Publishing Limited.

KreB, C. & NuBberger, B. (2017). Pro-Democratic Intervention in Current International Law: The Case of the Gambia in January 2017, Journal on the Use of Force and International Law, 4(2), 239-252.

Low, L. (2004). The Political Economy of Trade Liberalization. Asia-Pacific Development Journal, 11(1), 1-23.

Mankiw, G.N. (2010). Macroeconomics. 7ed. Worth Publisher, New York: Harvard University.

McConnell, C.R. & Bruce, S.L. (2008). Economics-Principles, Problems and Policies. 17ed. New York: McGraw-Hill Companies Inc.

Ministry of Finance and Economic Affairs (2011). Program for Accelerated Growth and Employment (PAGE 2012-2015). Banjul, the Gambia.

Ministry of Finance and Economic Affairs (2018). The Gambia National Development plan (2018-2021). Banjul, the Gambia.

Ministry of Trade, Industry, Regional Integration and Employment Website: <http://www.gambiatradinginfo.org/trade-policy-and-strategy/trade-development-strategy>. 21/11/2018.

Musila, J.W., & Yiheyis, Z. (2015). The Impact of Trade Openness on Growth: The Case of Kenya. Elsevier, Journal of Policy Modeling, 37 (2015), 342–354.

My Istatistik: <http://www.myistatistik.com/metodoloji/birim-kok/>. 09/07/2019.

Nkoro E. & Uko K, A. (2016). Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Cointegration Technique: Application and Interpretation, Journal of Statistical and Econometric Methods, 5(4), 63-91.

Nowbutsing, B.M. (2014). The Impact of Openness on Economic Growth: Case of Indian Ocean Rim Countries. Journal of Economics and Development Studies, 2(2), 407-427.

Nshimyumuremyi, A., Arvanitis, Y., Gassama, K. & Janneh, A. (2017). The Gambia; African Economic Outlook 2017. African Development Bank. www.africaneconomicoutlook.org. 14/11/2018.

Nshimyumuremyi, A., (2018). The Gambia; African Economic Outlook 2018, African Development Bank. www.africaneconomicoutlook.org. 14/11/2018.

- Nyong, M.O. (2014). The Demand for Money, Structural Breaks and Monetary Policy in the Gambia. *Developing country studies*, 4(19), 93-106.
- Peseran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (1999). Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels. *Journal of The American Statistical Association*, 94(446), 621-634.
- Peseran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Republic of The Gambia (2018): World Bank Group (WBG) Country Engagement Note (CEN) for The Period of FY18-FY21, 123654-GM.
- Rivera-Batiz, L.A. & Romer, P.A. (1991). Economic Integration and Endogenous Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 531-555.
- Romer, P.M., (1994). The Origins of Endogenous Growth. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 3-22.
- Sally, R. (2007). The Political Economy of Trade Liberalization: What Lessons for Reforms Today? University of the Witwatersrand, Johannesburg, South Africa: South African Institute of International Affairs. Trade Policy Report 18.
- Salvatore, D. & Diulio, E.A. (2003). *Schaum's Easy Outline: Principles of Economics*. 2ed. New York: McGraw-Hill Companies Inc.
- Sakyi, D., Villaverde, J., & Maza, A. (2015). Trade Openness, Income Levels, And Economic Growth: The Case of Developing Countries, 1970-2009. *The Journal of International Trade and Economic Development*, 24(6), 860-882.
- Sato, R. (1964). The Harrod-Domar Model vs Neo-Classical Growth Model. *The Economic Journal*, 74(294), 380-387.
- Semancikova, J. (2016). Trade, Trade Openness and Macroeconomic Performance. *Procedia Social and Behavioral Science*, 407-416.
- Sickles, R.C. & Horrace, W.C. (2014). *Festschrift in Honor of Peter Schmidt: Econometric Methods and Application*; Shin, Y. Yu, B. & Greenwood-Nimmo, M. (2014). Modeling Asymmetric Cointegration and Dynamic Multipliers in a Nonlinear ARDL Framework. Springer New York Heidelberg Dordrecht London, 281-314.
- Shafaeddin, S.M. (2005). Trade Liberalization and Economic Reform in Developing Countries: Structural Change or De-Industrialization. Geneva 10, Switzerland: The United Nations Conference on Trade and Development, United Nations. 179.
- Shahbaz, M. (2012). Does Trade Openness Affect Long Run Growth? Cointegration, Causality And Forecast Error Variance Decomposition Tests for Pakistan. *Elsevier, Economic Modelling*, 29 (2012), 2325–2339.

Shaw, T.M. & Okolo, J.E. (1994). *The Political and Economy of Foreign Policy in ECOWAS*, The Macmillan Press Ltd.

Solow, R.M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.

Solow, R.M., (1957). Technical Change and the Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics*, 39(3), 312-320.

The Gambia Bureau of Statistics (GBOS) (2013). *The Gambia 2013 Population and Housing Census Preliminary Results*. Banjul: The Gambia.

The Gambia Economy profile (2018). *Doing Business 2019: Training for Reform*. A World Bank Group Flagship Report.

The Gambia Tourism Board (2016). *2016 Official Country Guide*.

The Gambia Tourism Board: <http://www.visitthegambia.gm/history>. 09/11/2018.

The Gambia's Withdrawal From The Commonwealth: <https://www.bbc.com/news/uk-24376127>. 09/11/2018.

The Heritage Foundation, (2018). *The Gambia*; www.heritage.org/index.14/11/2018.

The International Peace Institute, the Dag Hammarskjöld Foundation, and NYU's Center on International Cooperation (2017); *Sustaining Peace and Prevention: Comparing Responses to Crises in Gambia and Burundi*; Workshop.

Thirlwall, A.P. (2000). *Trade, Trade Liberalization and Economic Growth: Theory and Evidence*. Abidjan 01, Cote d'Ivoire: African Development Bank Economic Research Paper. 63.

Trolley, G.S. (1959). The Keynesian Theory of Economic Development by Kenneth K. Kurihara. *Journal of Farm Economics*, 41(4), 866-868.

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2017). *The Gambia Investment Policy Review*, United Nation.

United Nations Development Programme Official: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/GMB>. 11/11/2018.

United Nation Economic Commission for Africa (ECA) (2017). *Country Profile 2016-The Gambia*. Economic Commission for Africa. Addis Ababa, Ethiopia.

Uzawa, H. (1965). Optimum Technical Change in an Aggregate Model of Economic Growth. *International Economic Review*, 6(1), 18-31.

Ünsal, E.M. (2007). *İktisadi Büyüme*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Vamvakidis, A. (2002). How Robust is the Growth-Openness Connection? Historical Evidence. *Journal of Economic Growth*, 7, 57-80.

Vlastou, I. (2010). Forcing Africa to Open Up to Trade: Is It Worth It? *The Journal of Developing Areas*, College of Business, Tennessee State University, 44(1), 25-39.

Were, M., (2015). Differential Effects of Trade on Economic Growth and Investment: A Cross-Country Empirical Investigation. Elsevier, *Journal of African Trade*, 2(2015), 71-85.

WB & OECD. (2018). World Development Indicators (World Bank National Accounts Data and OECD National Accounts Data Files). Washington D.C.: World Bank and OECD.

West African Economic and Monetary Union Official Website: <http://www.uemoa.int/en/bodies-uemoa>. 08/11/2018.

West African Monetary Zone (WAMZ) Official Website: <http://www.wami-ima.org/>. 08/11/2018.

Winter, A., McCulloch, N. & McKay, A. (2004). Trade Liberalization and Poverty: The Evidence So Far. *Journal of Economic Literature*, 72-115.

World Bank, (2007). The Gambia- From Entrepot to Exporter and Eco-Tourism: Diagnostic Trade Integration Study for The Integrated Framework for Trade Trade-Related Technical Assistance to Least Developed Countries. Washington, D.C. World Bank.

World Bank (2018). Global Economic Prospects: The Turning of the Tide? International Bank for Reconstruction and Development. Washington D.C.: The World Bank. 141-146.

World meters Official Website: <http://www.worldometers.info/world-population/gambia-population/>. 11/11/2018.

World Population Review Official Website: <http://worldpopulationreview.com/countries/gambia-population/>. 11/11/2018.

Wright, D.R. (2004). *The World and a Very Small Place: A History of Globalization in Niimi, the Gambia*. 4ed. New York: Rout ledge.

Yanikkaya, H. (2003). Trade Openness and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation. Elsevier, *Journal of Development Economics*, 72(2003), 57-89.

Zahonogo, P. (2016). Trade and Economic Growth In Developing Countries: Evidence From Sub-Saharan Africa. Elsevier, *Journal of African Trade*, 3(2016), 41-56.

ÖZGEÇMİŞ

Lamarana Jallow, 1991 yılında Fajikunda'da doğdu. İlköğrenimini Saint Charles Lwange İlköğretim Okulu'nda (Saint Charles Lwange Lower Basic School), orta öğrenimini Saint Therese's Orta Okulu'nda (Saint Therese's Upper Basic School) ve lise öğrenimini Nusrat Lisesi'nde (Nusrat Senior Secondary School) tamamladı. 2010-2014 yıllarında Gambiya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde (University of The Gambia, Department of Economic and Management sciences) lisans eğitimini aldı. Mezun olduktan sonra Petrol ve Enerji Bakanlığı'nda (Ministry of Petroleum and Energy) planlamacı olarak çalıştı. 2016 yılında Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'ndan (YTB) burs kazanarak eğitim için Türkiye'ye geldi. 2017 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Yüksek Lisans Programına başladı.